

İKTİSAT ANABİLİM DALI
POST KEYNESYEN SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER
YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN
1980 SONRASI ANALİZİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ
HAZIRLAYAN
Doğuş Rodan ERTAŞ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
DANIŞMAN
Doç. Dr. Erkan TOKUCU
KARS-2019

T.C
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

POST KEYNESYEN SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER
YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 1980
SONRASI ANALİZİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

Doğuş Rodan ERTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman ve Jüri Üyeleri
Doç. Dr. Erkan TOKUCU
Dr. Öğr. Üyesi Murat AYKIRI
Prof. Dr. Kerem KARABULUT

KARS-2019

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doğuş Rodan ERTAŞ tarafından hazırlanan “**Post Keynesyen Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinin 1980 Sonrası Analizi ve Politika Önerileri**” başlıklı bu çalışma 27/06/2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda **başarılı** bulunarak jürimiz tarafında **İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans** tezi olarak **oy birliği** ile **kabul** edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : Prof.Dr. Kerem KARABULUT

Üye : Doç.Dr. Erkan TOKUCU

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Murat AYKIRI

İmza:

İmza:

İmza:

ONAY

tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**Post Keynesyen Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinin 1980 Sonrası Analizi ve Politika Önerileri**” çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan ve dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

SCIENTIFIC ETHIC STATEMENT

I declare that I complied with the rules of academic and scientific ethics from the proposal stage to the process of completion of the study titled “***Analysis of The Turkish Economy After The 1980's And Policy Proposals In The Context of The Post Keynesian Sectoral Financial Balances Approach***” as a Master Thesis I prepared, that I obtained all information in term Project with the framework of scientific ethics and traditions, that I showed sources to the each quotation I made directly or indirectly in this study I prepared as a term Project in accordance with the writing rules and works which I used have been shown in the bibliography.

27/06/2019

Doğu Rodan ERTAŞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ.....	v
ŞEKİL TABLOSU	vi
GİRİŞ	1
1. POST KEYNESYEN İKTİSADIN TEMEL GÖRÜŞLERİ.....	2
1.1. Parasal Üretim Ekonomisi Görüşü.....	2
1.2.Tarihsel Zaman Kavramı.....	3
1.3.Parasal Anlaşmalar.....	4
1.4.Temel Belirsizlik Yaklaşımı	5
1.5.Kapitalist Sistemin Tanımlanması	6
1.5.1. Hyman Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezine Kısa Bir Bakış	7
2.SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER YAKLAŞIMI	9
2.1.Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımının Temel Yönleri	12
2.1.1.Tasarruf ve Yatırımlar.....	13
2.1.2.Bütçe Gelirleri ve Giderleri.....	16
2.1.3.Dış Âlem ve Dış Ticaret.....	18
2.2.Akım ve Stok Değişkenlerin İlişkisi	20
2.2.1.Post Keynesyen Stok Akım Uyumlu Model ve Özellikleri	20
2.2.1.1.Dışa Kapalı Bir Ekonomi İçin Modelin Oluşturulması	23
2.2.1.2.Dışa Açık Ekonomide Modelin Oluşturulması	28
3.1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ	30
3.1. 1980 Öncesine Kısa Bir Bakış	30
3.1.1.Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923 – 1929 Dönemi).....	30
3.1.1.1.İzmir İktisat Kongresi	31
3.1.1.2.1929 Büyük Buhranın Türkiye Ekonomisine Etkileri	32
3.1.2.Korumacı – Devletçi Sanayileşme (1930 – 1939 Dönemi)	33
3.1.2.1.Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	34
3.1.2.2.İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı	35

3.1.3.İkinci Dünya Savaşı Yılları (1940-1945 Dönemi).....	35
3.1.3.1.Refik Saydam Hükümeti.....	36
3.1.3.1.1.Milli Korunma Kanunu.....	37
3.1.3.2.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti.....	37
3.1.3.2.1.Varlık Vergisi Kanunu.....	38
3.1.3.2.2.Toprak Mahsulleri Vergisi.....	39
3.1.3.2.3.Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu.....	39
3.1.4.Savaş Sonrası ve Dünya Ekonomisine Entegrasyon Süreci (1946-1950 Dönemi)	40
3.1.4.1.Truman Doktrini.....	41
3.1.4.2.Marshall Planı.....	42
3.1.4.3.İvedili Sanayi Planı.....	43
3.1.4.4.Vaner Planı.....	44
3.1.5.Tıkanma ve Yeniden Uyum (1950-1961 Dönemi).....	45
3.1.6.İçe Dönük Dışa Bağımlı Büyüme (1962-1972 Dönemi).....	47
3.1.6.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967).....	48
3.1.6.2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972).....	50
3.1.7.İktisadi Bunalım Süreci (1973-1979 Dönemi).....	51
3.1.7.1.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	52
3.2.1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi.....	53
3.2.1.İhracata Dayalı Büyüme (1980-1989 Dönemi).....	53
3.2.1.1. 24 Ocak Kararları ve Dışa Açılma Süreci.....	54
3.2.2.Ekonominin Kayıp Yılları (1990-1999 Dönemi).....	55
3.2.2.1. 5 Nisan Kararları.....	57
3.2.3.Krizli Yıllar ve Güçlü Ekonomiye Geçiş (2000-2007 Dönemi).....	58
3.2.4.2008 Finansal Krizi ve Sonrasında Türkiye Ekonomisi (2008 - Günümüz Dönemi).....	62
3.3. 1980 Sonrası Sektörel Gelişmeler (Kamu Kesimi, Özel Kesim ve Dış âlem)....	68
4.SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER YAKLAŞIMI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ.....	70
4.1.Mevcut Durum.....	70
4.1.1.Cari İşlemler Açığı.....	70
4.1.2.Bütçe Dengesi.....	71

4.1.3.Özel Sektör Dengesi.....	73
4.1.4.Özel Kesim, Kamu Kesimi ve Dış Âlem Dengelerinin Beraber İncelenmesi ..	74
4.2. Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisine Politika Önerileri	76
SONUÇ	81
KAYNAKÇA	83
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
POST KEYNESYEN SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER YAKLAŞIMI
ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 1980 SONRASI ANALİZİ VE
POLİTİKA ÖNERİLERİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Doğuş Rodan ERTAŞ
Doç. Dr. Erkan TOKUCU
2019 – VI + 94

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinin geçmişten günümüze kadar geçen süre içerisindeki evrimi incelenmiş ve ekonominin mevcut durumu tespit edilerek, Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı çerçevesinde Türkiye ekonomisine politika önerilerinde bulunulmuştur. Sektörel finansal dengeler yaklaşımı çerçevesinde Türkiye ekonomisi analiz edilirken kamu, özel sektör ve dış âlem (cari işlemler) olarak üç başlık altında analiz edilmiştir. Post Keynesyen İktisat içerisinde bulunan Stok – Akım Uyum Modeli ortaya çıkabilecek finansal krizlerin analizinin yapılabilmesine destek amacıyla geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Bu model kullanılarak ekonomideki akım ve stok değişkenler arasındaki ilişkiyi irdeleyerek özel sektör, kamu ve dış âlemin varlık ve yükümlülüklerine yoğunlaşarak finansal krizin gerçekleşmemesi için uygun olan para ve maliye politikalarını önermektedir. Bu çalışmada da hem sektörel finansal dengeler yaklaşımı hem de stok akım modeli kullanılarak Türkiye ekonomisi için bazı makro iktisadi politikalar önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Post Keynesyen İktisat, Sektörel Finansal Dengeler, Stok Akım Uyum Modeli, Türkiye Ekonomisi

KAFKAS UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS
ANALYSIS OF THE TURKISH ECONOMY AFTER THE 1980'S AND
POLICY PROPOSALS IN THE CONTEXT OF THE POST KEYNESIAN
SECTORAL FINANCIAL BALANCES APPROACH
MASTER'S THESIS
Doğuş Rodan ERTAŞ
Assoc. Prof. Dr. Erkan TOKUCU
2019 – VI + 94

ABSTRACT

In this study, the evolution of the Turkish economy from past to present has been examined and the current state of the economy has been determined and policy proposals have been made to the Turkish economy within the framework of Sectoral Financial Balances Approach. The Turkish economy has been examined under three headings as public, private sector and current account. The Stock–Flow Consistent Model in Post Keynesian Economics is an improved approach to support the analysis of financial crises that may arise. This model examines the relationship between the current and stock variables in the economy, and concentrates on the assets and liabilities of the private sector, the public and the foreign sector, and suggests monetary and fiscal policies that are appropriate for the avoidance of the financial crisis. The economy can be analyzed through the Sectoral Financial Balances Approach.

Key Words: Post Keynesian Economics, Sectoral Financial Balances, Stock-Flow Consistent Model, Turkish Economy.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezimin hazırlanma sürecinde kaynaklarından ve görüşlerinden faydalandığım Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem ÖZKURT ve Arş. Gör. Murat AKÇA hocalarıma, motivasyonumun daima yüksek kalmasını sağlayan arkadaşlarım Erman KAHRİMAN, Burak BAŞ ve Burcu AYDOĞDU'ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca lisans, yüksek lisans ders ve tez çalışması boyunca fikir ve görüşlerini esirgemeyip yapıcı eleştirileriyle çalışmanın daha iyi şekillenmesine yardımcı olan ve önemli eksikliklerin giderilmesinde değerli fikirleriyle her zaman yol ve yöntem gösteren danışman hocam Doç. Dr. Erkan TOKUCU'ya, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan bütün hocalarıma ve destekleri ile daima yanımda olan aileme teşekkürü bir borç bilirim.

27/06/ 2019

Doğuş Rodan ERTAŞ

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BBYKP	: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BBYSP	: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
DB	: Dünya Bankası
DP	: Demokrat Parti
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Planı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
İBYKP	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İBYSP	: İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı
KDV	: Katma Değer Vergisi
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
OECD	: Organization for Economic Cooperation and Development
ROK	: Rezerv Opsiyon Katsayısı
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
TL	: Türk Lirası
ÜBYKP	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
WB	: World Bank

TABLO LİSTESİ

Tablo:2.1: Türkiye’deki Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımları/ GSYH	15
Tablo 2.2: Türkiye’deki Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (GSYH'ya Oran).....	17
Tablo 2.3: Türkiye Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$).....	19
Tablo 2.4: Dışa Kapalı Bir Ekonomi İçin Basitleştirilmiş Milli Gelir Matrisi	24
Tablo 2.5: Faaliyetler Akım Matrisi.....	26
Tablo 2.6: Sosyal Hesap Matrisi ve Fon Akımları	29
Tablo 3.1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Amaçlar ve Sonuçlar(%).....	49
Tablo 3.2: İBYSP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler (Milyon Dolar)	51
Tablo 3.3: 2000 - 2008Yılları Arasında Gerçekleşen Göstergeler.....	60
Tablo 3.4: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı	61
Tablo 3.5: 2007 - 2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Göstergeler.....	68
Tablo 4.2: Türkiye’nin Ara Malı İthalatı (Sektörler İtibariyle 2016 %)	79

ŞEKİL TABLOSU

Şekil 2.1. : Sektörel Dengeler Haritası	11
Şekil 4.1: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%).....	71
Şekil 4.2: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Bütçe Açığı / GSYH (%).....	72
Şekil 4.3: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen (S-D)/GSYİH.....	74
Şekil 4.4: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Özel Kesim, Kamu ve Dış Âlem Dengelerinin Beraber İncelenmesi	75
Şekil 4.5. : Türkiye Ekonomisinin Sektörel Finansal Dengeler Haritası.....	76

GİRİŞ

Neo-liberal dönemin başladığı 1980 sonrası süreçte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğu artan finansal krizlerle mücadele etmektedir. Finansal krizlerin öngörülebilmesi ve krizin gerçekleşmesinden önce tedbirlerin alınması için, birçok ülkenin ekonomi yöneticileri çalışmakta ancak başarılı olamamaktadır. Başarı gösterilememesinin ana sebebi ise Neo-liberal iktisat politikalarının günümüzde yaygın olarak kullanılmaya devam etmesidir. Neo-liberal politikaları destekleyen iktisatçılara göre ekonomide yaşanan problemlerin asıl sebebi ekonomiye yapılan dışarıdan müdahaleler veya uygulanan yanlış para ve maliye politikalarıdır.

Post Keynesyen İktisat içerisinde bulunan Stok – Akım Uyum Modeli ortaya çıkabilecek finansal krizlerin analizinin yapılabilmesi için geliştirilmiş bir yaklaşımdır. Bu model, ekonomide bulunan akım ve stok değişkenlerin arasındaki ilişkiyi inceleyerek; özel sektör, kamu ve dış âlemin varlık ve sorumluluklarına odaklanarak finansal krizin gerçekleşmemesi için gerekli görülen para ve maliye politikalarını tavsiye etmektedir. Bu modelden hareketle ulaşılan Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı aracılığıyla ekonominin mevcut durumu analiz edilebilmektedir.

1980 sonrası Türkiye ekonomisinin inceleneceği çalışma dört bölüm olarak planlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Post Keynesyen İktisat ve temel görüşleri incelenmektedir. İkinci bölümde sektörel finansal dengeler yaklaşımının bileşenleri açıklanmaktadır. 3. bölümde ise 1980 öncesi ve sonrasında Türkiye’de yaşanan ekonomik ve sosyal olayların ülke ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler gözlemlenerek, ekonomide yaşanan krizler incelenecek krizlerin atlatılması için uygulanan para ve maliye politikaları anlatılmaktadır. 4. ve son bölümde ise Türkiye ekonomisinin sektörel finansal dengeler haritasında mevcut konumu ve ekonominin şimdiki durumu hakkında geniş bilgi verilerek politika önerilerinde bulunulmuştur.

1. POST KEYNESYEN İKTİSADIN TEMEL GÖRÜŞLERİ

Post Keynesyen iktisat heterodoks iktisadın içinde bulunmaktadır. Bu iktisadi ekolün temel görüşleri parasal üretim ekonomisi görüşü, tarihsel zaman yaklaşımı, parasal anlaşmalar, temel belirsizlik yaklaşımı ve kapitalist sistemin tanımlanması olarak 5 başlık altında aşağıda incelenecektir.

1.1. Parasal Üretim Ekonomisi Görüşü

Post Keynesyen iktisat, ana akım iktisadın kabul ettiği reel mübadele ekonomisini kabul etmeyerek, araştırmalarının merkezine parasal üretim ekonomisini yerleştirmiştir. Reel mübadele ekonomisi, ekonomideki problemlerin temel nedenini kıt kaynakların oluşturduğunu ve bu kıt kaynakların kullanımında alternatif yöntemlerin ne derece etkin olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır. Post Keynesyen ekolün kabullendiği parasal üretim ekonomisi, iktisadi sorunların sermaye birikimindeki zayıflıklardan ve bu birikimin yaşandığı süreçteki dalgalanmalardan oluştuğunu savunmaktadır (Tokucu, 2012: 191).

Reel mübadele ekonomisine göre mal ve hizmet üretimi, üretim faktörlerinin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır. Üretim faktörlerinin süreç sonunda üretimden alacağı pay en başta belli olmaktadır ve para bu süreçte yer almamaktadır. Üretim sürecine karar verilmesi ile para arasında bir bağ bulunmamaktadır. Para yalnızca mübadelenin yaşatacağı zorlukları ortadan kaldırmak için kullanılan bir araç olmaktadır ve bunun dışında bir amaç için kullanılmamaktadır. Parasal üretim ekonomisi yaklaşımına göre para emeğin kiralانmasında, hammaddenin elde edilmesinde ve firma için binanın kiralانmasında kısaca üretim faktörlerinin bir araya getirilmesinde paraya ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle sistem paranın elde edilmesiyle aktive edilmektedir. Üretim süreci mantıksal zamanla değil tarihsel zamanla hareket etmektedir. Para ve parasal sözleşmeler bu kapitalist sistemin ayrılmaz bir parçasıdır (Smithin, 1994: 2).

Carvalho'nun (1992: 77) görüşlerine göre parasal üretim ekonomisinin 4 temel özelliğı bulunmaktadır:

- Firmaları mal ve hizmet üretmeye iten ana sebep kâr beklentileridir. Bu doğrultuda hareket edecek olan firmaların kâr beklentileri olumlu ise bankalardan kredi talebinde bulunarak üretime başlanacaktır. Beklentilerin olumsuz olması durumunda ekonomide üretim azalacaktır.
- Geleceğe dair beklentilerde oluşan belirsizliğin artması üretimde ve talepte azalmalara sebep olacaktır. İktisadi birimler, belirsizliğin çok fazla hâkim olduğu durumlarda kendilerini olumsuz etkilerden en iyi şekilde korumak için farklı sözleşmeler yapmak istemektedirler. Bu sözleşmeler yalnızca üretici ve tüketiciler için değil finansal kesim için de önem arz etmektedir.
- Firmaların kâr beklentileri ile üretim faktörlerinin kazanacakları gelirin arasında sağlam bir ilişki bulunmaktadır. Firmaların elde edecekleri kâr beklentilerinde oluşacak bir değişim istihdamı etkileyerek buna bağlı olarak tüketicilerin gelirlerini değiştirebilmektedir.
- Önceki maddeye bağlı olarak, tüketim malları üreten firmalar ile yatırım malları üreten firmaların arasında da sıkı bir bağ bulunmaktadır. Bir sektörde yapılan harcamalar başka bir sektörün gelirini oluşturduğundan üretim ve gelirdeki dalgalanmalar eş zamanlı olarak hissedilebilir.

1.2.Tarihsel Zaman Kavramı

Post Keynesyen ekolün önemli kavramlarından bir diğeri ise tarihsel zaman kavramıdır. Ana akım iktisatta iktisadi aktiviteler mantıksal zaman ile oluşmakta iken Post Keynesyenlerde bu süreç tarihsel zaman içinde gerçekleşmektedir. Tarihsel zaman kavramına göre, mantıksal zamandaki gibi zaman kavramı geriye döndürülemezdir. Yani herhangi bir iktisadi karar alındığında bu süreçten geriye dönülemezdir. Örnekle ifade etmek gerekirse, bir yatırım için karar alındığında üretimin oluşmaması halinde bile sabit maliyetlerin bulunması süreci geri dönülemez hale getirmektedir. Post Keynesyen iktisatçılar asıl kıt kaynağı zaman olarak görmektedirler. Bununla beraber iktisadi birimler geçmiş ve günümüzü bilebilir ancak belirsizlikten dolayı gelecekteki olayları tahmin etmeleri mümkün görünmemektedir. Para ve parasal anlaşmalar, geleceğin belirsizliğinden dolayı hayati bir öneme sahip olmaktadır. Bu anlaşmalar bugünü, geçmişi, geleceği birbirine bağlayan bir köprü konumuna gelmektedir ve hayati bir önem teşkil etmektedir (Üzar, 2017: 290 - 291).

Tarihsel zaman kavramına göre üretim süreci dinamikdir ve mübadelelerin aynı anda gerçekleşmediği kabul edilmektedir. Bununla beraber para arzı, merkez bankaları aracılığıyla kontrol edilmesi zor bir büyüklüktür. Üretim süreci, üretim faktörlerinin ihtiyacı olan paranın krediyle sisteme dâhil edilmesiyle başlamakta ve satışlardan elde edilen gelirin tekrar ödenmesiyle son bulmaktadır. Akım değişken olan para bu özelliği sayesinde üretim sürecinin en önemli kalemidir. Bundan dolayı para yalnızca stok değişken olmamakta temel belirsizlik ve tarihsel zamandan dolayı bir akım değişken olmaktadır (Yavuz ve Tokucu, 2006: 156-159).

Finansal kurumların ileri düzeye ulaştığı günümüz kapitalist sistemlerinde iktisadi olaylar tarihsel zaman içerisinde gerçekleştiği için ve bu olayların ileride tekerrür edip etmeyeceği belirsiz olduğundan dolayı reel ekonomi için genel denge yaklaşımını kullanmak işlevselliğini yitirmektedir. Genel denge yaklaşımı, geçmişin ve günümüzün aynı anda bilinebileceği mantıksal zaman içerisinde ve devamlı tekrar edebilen olaylarda kullanılabilir. Örneğin bir rulet oyununda veya zar atma durumunda sonuçların tekrar etme ihtimali yüksektir ve olasılık hesap hesaplamaları yardımıyla sonuç tahmin edilebilmekte hatta sonuç kesin olarak bilinebilmektedir. Burada istatistiksel belirsizlik bulunmaktadır. Tarihsel zaman ile gerçekleşen olaylarda bu şekilde bir istatistiksel belirsizlik söz konusu olmamaktadır çünkü sonuç kümesi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır ve bu tür durumlarda Kregel'in subjektif kararlar teorisi ön plana çıkmaktadır (Kregel, 1998: 113).

1.3.Parasal Anlaşmalar

Parasal üretim ekonomisinde oluşan ilişkiler reel terimlerle ifade edilmeyerek parasal terimlerle ifade edilmektedir. Parasal anlaşmalar, üretim ve mübadelenin tarihsel zamanda içerisinde oluşmasını mümkün kılarak tarafların ilerleyen zamanlarda oluşan sonuçlara etkide bulunmalarına yardımcı olmaktadır. Parasal anlaşmaların bir diğer avantajı ise gelecekte oluşabilecek olaylara karşı verilecek tepkilere esneklik kazandırmaktadır. Örnek verilecek olursa ücret sözleşmeleri genel sözleşmelerin içinde önemli bir yerde durmaktadır ve parasal sözleşme olarak kabul edilmektedir. Parasal sözleşmeler, emeğin maliyetinin hem şimdi hem de gelecekte istikrarlı olmasına yardımcı olmaktadır. Ekonomi içerisinde oluşan parasal sözleşmelerin hepsi farklı zamanlarda oluşturulmaktadır. Bu durum üreticiler açısından yüklenilen emek maliyetinin sürekli istikrarlı olmasına yardımcı olur ve bu istikrar sayesinde

Üreticiler geleceğe güvenle bakmaktadır. Özetle parasal sözleşmeler hem üreticiler hem de emekçiler için istikrar ve güven teşkil etmektedir (Rotheim, 1999: 91).

Parasal retim ekonomisinin bulunduğu bir ekonomide para, emek ve sermaye üretim fonksiyonunun içinde bulunmaktadır.

$$Q=f(L, K, M)$$

Yukarıda bulunan eşitliğe göre Q ıktı miktarını, L emeği, K sermayeyi ve son olarak M üretilen ürünün değerini parasal olarak ifade eden bir süreci tanımlamaktadır. Fonksiyona göre emek ve sermayede gerçekleşecek bir miktar artışla beraber sisteme daha fazla para girişinin sağlanması da üretim miktarını arttıracadıını söylemektedir. Bu süreç aynı zamanda uygun olabilecek maliye ve para politikalarını da göstermektedir (Tokucu, 2012: 195).

1.4.Temel Belirsizlik Yaklaşımı

Post Keynesyen ekonominin içinde bulundurduğu belirsizlik kavramı ergodik olmayan bir süreçtir. Yani geçmişi inceleyerek şimdi ve gelecekteki olaylarla ilgili olarak tam bilgi retilenmemektedir. Bununla beraber şimdiki gözlemleri de gelecek ile ilgili güvenilir tahmin sağlayamamaktadır. Gerçek dünya belirsizlikler üzerine kuruludur. Belirsizliğin ve sürprizlerin bulunduğu dünyamızda beklentilerde yaşanan değişimler ekonomik olaylara önemli etkilerde bulunmaktadır. Belirsizlik dünyamızda zgr bir şekilde hareket etmektedir ve bundan dolayı Post Keynesyen iktisadın temel grşlerindendir. Neo klasik iktisatta şimdiki zamanda ve gelecekteki bütün olayları kapsayan kararlar tek bir anda alınmaktadır. Hatalar varsayımsal olarak imknsızdır ve bundan dolayı Neo - Klasik ekonomide insanın hata yapabilme ihtimali bulunmamaktadır. Eğer hata yaptığı kabul edilecek olursa parametreler tamamen değişecek ve genel denge analizinin bir bakıma mümkün olmayacağı ortaya çıkacaktır. Post Keynesyen iktisatçılar, insanların mekanik bir biçimde kabul edildiği Neo Klasik ekonomiyi reddederek eleştirmişlerdir. Post Keynesyenlere göre, dünyanın belirsizliği içinde iktisadi birimlerin kararları altında yatan rasyonellik anlayışı da önemli olmaktadır. Onlara göre, birimler geleneklerine ve mantıklı kabul edilen bir rasyonellik anlayışına başvurabilmektedirler. Burada; Post Keynesyenlerin savunduğu sınırlandırılmış rasyonellik kavramı ortaya çıkmaktadır. Rasyonellik

asında bilinmemekte ve gelecek tarafından sınırlandırılmaktadır. Post Keynesyen iktisatçılar süreci göz ardı eden kesin tahminlerde bulunmayarak, bireylerin eğilimleri ve olabilecek olaylar zincirini tahmin etmeye çalışmaktadırlar (Esen ve Yıldırım, 2010: 78).

Belirsizlik ve risk kavramlarının arasındaki ayrımı ilk olarak Knight 1921 yılında yayınladığı Risk, Belirsizlik ve Kâr isimli çalışması ile ortaya koymuştur. Knight'a göre risk belirli bir durumla alakalı verilen kararda olasılık dağılımının bilinmesi, belirsizlik ise olasılık dağılımı hakkında bilgi sahibi olunamadığı durum olarak açıklamaktadır. Knight'a göre belirsizlik riski kapsamaktadır ve riski ölçülebilen ve sigorta edilebilen bir belirsizlik olarak ifade etmektedir. Griffith ve Wall'a göre belirsizlik, belli bir olayın birden fazla sonucunun bulunabileceğini ancak bu değişik sonuçların olasılıklarının bilinmemesi olarak ifade ederken riskin ise bir olayın bütün sonuçlarının hesaplanabilmesi olarak ifade etmektedir (İğdeli ve Sever, 2018: 2).

1.5.Kapitalist Sistemin Tanımlanması

Kapitalizm kavramı; toplumsal bir üretim ve yapı şeklidir. Tarım ekonomisi ile işleyen feodalizmden sonra sanayi devrimiyle beraber ortaya çıkan yeni bir üretim biçimidir. Kapitalizmin temelini oluşturan düşünce biçimi liberal bir düşünce tarzına dayanmaktadır. Liberalizm; bireysellik, özel mülkiyetin benimsendiği, sözleşme özgürlüğü olan, rekabeti tetikleyen, serbest piyasayı savunan, serbest bir şekilde dış ticareti destekleyen ve devletin ekonomiye müdahalesini sınırlayan bir görüştür. Bireysel çıkarı ön plana alan, kâr elde etme güdüsüyle hareket eden ve bu amaç için çaba harcayan girişimci ise kapitalisttir (Bal, 2011: 4).

Yukarıda açıklaması yapılan kapitalizm ve kapitalist bir bireyin zaman içinde farklı evrimleri olmuştur. İlk başlarda kapitalist bireyler tasarruflarını altın ve değerli madenler üzerinden değerlendirirken zamanla kapitalist sistemde oluşan değerli kâğıtlar ve yeni oluşan finansal sistem sayesinde bireyler tasarruflarını bankacılık ve değerli kâğıtlar üzerinden değerlendirmeye başlamış ve günümüzdeki haline çevrilmiştir. Günümüzdeki kapitalist sistem, iktisadi sistemdeki kurumlar ve bireyler ile sıkı bir bağ içinde gelişmiş, birbirini domino taşı gibi etkileyen kırılgan bir yapı haline gelmiştir.

Belirsizlik koşullarının arttığı bir iktisadi sistemde iktisadi birimler tüketim harcamalarını kısıtlamaya meyilli davranışlar sergilemektedir. Azalacak olan bu tüketim harcamaları, para talebinde bir artışa ve mal talebinde bir azalışa neden olmaktadır. Post Keynesyen iktisatçılar buradan hareketle etkin talep ile para arasında güçlü bir bağın olduğunu savunmaktadırlar (Tokucu, 2012: 196).

Post Keynesyen iktisatçıların likidite tercihi ile ilgili olan görüşü likiditesi yüksek ve düşük olan varlıklar arasında yapılan tercihi açıklamaktadır. Bu tercih aynı zamanda faiz oranlarındaki farklılıkları da belirtmektedir. Post Keynesyen iktisatçıların likidite tercihi teorisi ile geleceğe duyulan güven arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Örnek verilecek olursa bankacılık sisteminin gelecekteki güvenilirlik düzeyinde bir azalma gerçekleşiyorsa bankalar kredi arzını azaltarak likid bir pozisyonda bulunmayı isteyeceklerdir. Bu davranışları ile sisteme zarar verseler bile kendilerini güvende hissetmek için bu şekilde davranmaya devam edeceklerdir (Rochon, 1997: 290).

1.5.1. Hyman Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezine Kısa Bir Bakış

Minsky, yukarıda Post Keynesyen iktisadın kapitalizm tanımını kabul ederek, kapitalist sistemin genel olarak istikrarlı olmadığını ve bu istikrarsızlığın sistemin içindeki mekanizmalardan kaynaklandığını, sisteme dışarıdan yapılacak bir müdahale olmasa bile sistemin istikrarsızlık yaratmaya meyilli olduğunu belirtmektedir. Kapitalist sistemi içsel olarak istikrarsızlığa sürükleyen ana etmenler; kârlar, yatırım finansmanı, yatırım düzeyi ve borç ödemeleri arasındaki ilişkiler olarak belirtilmektedir. Sistemde oluşacak finansal kırılganlıkların bu ilişkilerde gelişecek bir aksamadan dolayı oluşacağını savunmaktadır (Minsky, 1986: 325).

Minsky sağlam ekonomi ile kırılgan ekonomiyi ayırarak tanımlamaktadır. Bir ekonomide yükümlülükleri yerine getirme sürecinde oluşan küçük aksaklıklar sistemde zincirleme bir şekilde büyük değişikliklere yol açmıyorsa veya oluşan büyük değişikliklere karşı sistem kendini kısa bir sürede toparlayabiliyorsa o ekonominin sağlam olduğunu savunmaktadır. Ancak sistemdeki yükümlülüklerde oluşan ufak bazı aksamalar çok büyük etkiler oluşturuyorsa ve buna karşılık sistem kendini toparlayamıyorsa o sistemin kırılgan bir yapıya sahip olduğunu söylemektedir. Sistemin bütününde geçerli olan bu yapı firmalar, hanehalkları ve

finansal kurumlar içinde tek tek geçerli olmaktadır. Bir iktisadi biriminin kırılgan veya sağlam bir yapıda olduğu, iktisadi birimin elde edeceği nakit akımlar (gelir, kâr vb.) ile yükümlülüklerine bağlı olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda eğer bir birimin nakit akımları yükümlülüklerini gerçekleştirmesini sağlıyorsa sağlam olduğunu sağlamıyorsa kırılgan olduğunu ifade etmektedir. Bu açıklama 2007-2008 finansal krizinde de görüldü. Eşik altı konut piyasasında ortaya çıkan yükümlülüklerin yerine getirilememesi sonucu oluşmaya başlayan problemler kısa bir zaman içerisinde tüm sisteme yayılmış ve olumsuz etkileyerek sistemin toparlanması uzun bir sürece yayılmıştır (Minsky, 1995: 8-9).

Kapitalist sistem dinamik bir yapıya sahiptir ve bu dinamik yapısı yüzünden sabit kurallarla ekonomiyi yönlendirmek pek rasyonel görülmemektedir. Sistemin içerisinde bulunan devlette dâhil olmak üzere bütün kurumlar ve iktisadi aktiviteler birbirini etkilemektedir. Piyasalarda oluşan rekabet büyümeye ve girişimciliğe olumlu faydalar sağlamaktadır ancak aynı zamanda kısa vadeli hesaplara verilen önemin artmasına riskin birikmesine neden olmaktadır. Ekonomide yapılacak her yenilik, yeni piyasaların oluşmasına katkıda bulunmaktadır ancak diğer taraftan iktisadi yapıda önemli değişikliklere yol açtığı da göz ardı edilmemelidir. Bankalar veya finansal kurumlar borç verirken ana kriterlere uygun şekilde borç verirlerse hem ekonomik büyümeye hem de ekonomik istikrara olumlu katkılar sağlayabilirler. Geçmişte ve günümüzde ekonomide oluşan birçok problemin finansal sistemden dolayı oluştuğu da unutulmamalıdır. Devlet içinde aynı şeyler geçerli olmaktadır. Ekonomiye yapılacak doğru ve yerinde müdahaleler ekonomiye istikrar getirebileceği gibi verilecek hatalı bir karar veya yanlış bir müdahale istikrarsızlığa yol açabilmektedir (Tymoigne, 2008: 6).

2.SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER YAKLAŞIMI

Sektörel finansal dengeler yaklaşımı hanehalkı, devlet, firmalar ve dış âlemden oluşan bir ekonomide sektörlerin finansal olarak nasıl bir durumda bulunduğunu ve ne ile karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım birçok Post Keynesyen görüşe sahip iktisatçı tarafından kullanılmaktadır. Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımının ana çıkış noktası milli gelir özdeşlikleridir. Milli gelir özdeşlikleri bilindiği üzere bir teori olmadığı için ondan hareketle elde edilen Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı da bir teori değildir. Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımının yardımı ile ekonomide bulunan özel kesim, devlet ve dış âlemin finansal olarak hangi konumda ve durumda olduğunu kolaylıkla görülmekte ve hangi para ve maliye politikalarının nasıl uygulanması gerektiği hakkında fikir vermektedir (Tokucu, 2016: 230).

Bir ekonomideki harcamalara göre milli gelir eşitliği şu şekilde ifade edilmektedir:

$$Y = C + I + G + X - M \quad (1)$$

Yukarıda verilen eşitlik harcamalar yöntemi ile ulaşılan milli geliri göstermektedir. Eşitliğin sağ tarafında bulunan kalemler sırasıyla şu şekildedir, (C) tüketim, (I) yatırım, (G) kamu harcamaları, (X) ihracat ve son olarak (M) ithalat kalemlerini ifade etmektedir. Tüketim ile yatırım kalemleri eşitliğin diğer tarafına alındığında;

$$Y - C - I = G + X - M \quad (2)$$

2 numaralı eşitliğe ulaşmış oluruz. Eşitliğin iki tarafından da vergileri çıkarırsak eşitlikte matematiksel olarak bir değişiklik olmaz ve aşağıdaki sonuca ulaşmış olur.

$$Y - C - T - I = G + X - M - T \quad (3)$$

$Y - C - T$ değeri tasarrufları ifade etmektedir. Bundan dolayı eşitlik tekrar düzenlenirse;

$$(S - I) = (G - T) + (X - M) \quad (4)$$

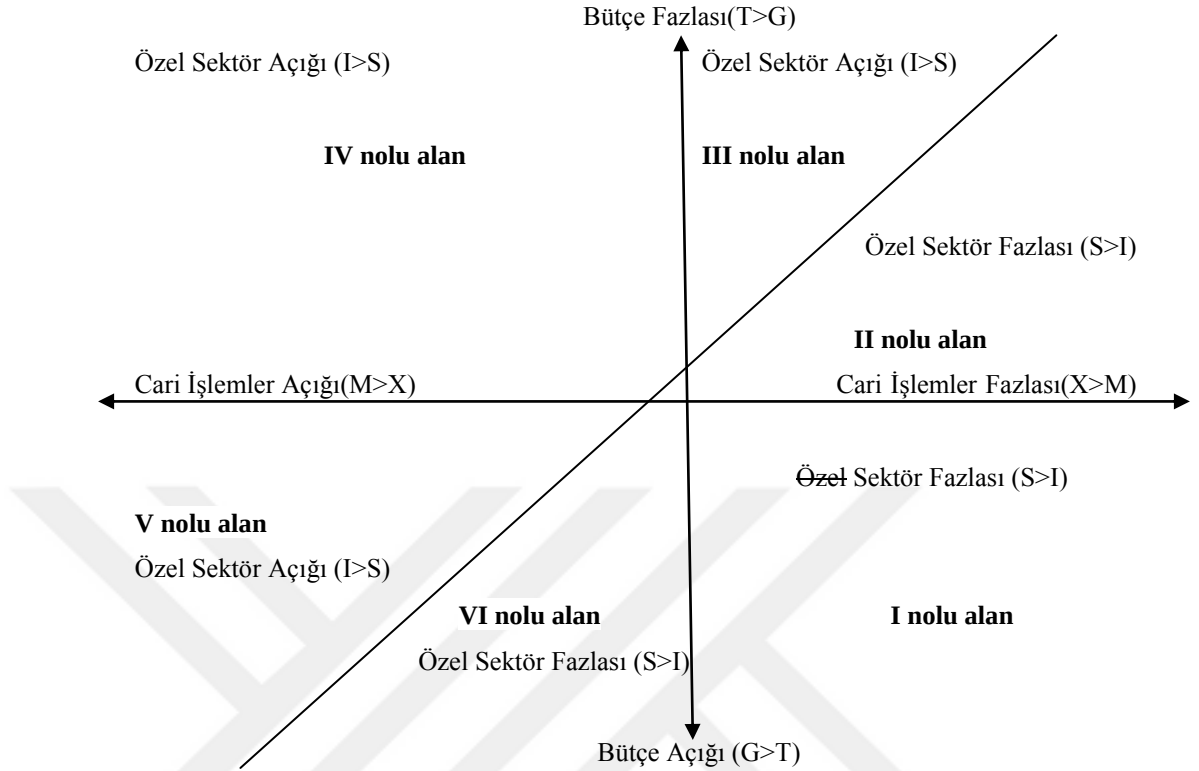
4 numaralı eşitliğe ulaşılmış olunur. Bu eşitlik devlet, özel kesim ve dış âlemin hangi pozisyonda olduğunu ifade etmektedir. Eşitliğin sağ tarafındaki kalemler sol tarafa alındığında

$$(S - I) + (T - G) + (M - X) = 0 \quad (5)$$

Son olarak 5 numaralı eşitliğe ulaşılmış olunur. Bu eşitlik bir ekonomideki sektörel tasarrufların toplamalarının sıfıra eşit olduğunu ifade etmektedir. Bir sektörde oluşan tasarruf fazlalığı başka sektörde finansal olarak açık pozisyonun olduğuna işaret etmektedir. Örneğin kamu kesiminin fazla verdiği, dış ticaretin açık verdiği bir pozisyonda özel kesim finansal olarak açık veren bir konuma gelmektedir.

5 numaralı eşitlik hem akımları ifade ederek hem de stoklarla alakalı çıkarımlarda bulunmamıza yardım etmektedir. Her sektörel denge, kendi sektörlerinde bulunan stokların hangi yönde ilerlediğine dair bazı bilgiler vermektedir. Örnek olarak kamu bütçesindeki dengeyi gösteren $(T-G)$ değerinde bir bütçe fazlası bulunduğunda bu kamu borç stokunda bir azalmanın olduğunu, bütçe açığının olduğu bir durumdaysa kamu borç stokunun arttığını ifade etmektedir. Aynı durum özel sektörün yatırımlarının (I) tasarruflarından (S) fazla olması, $(S-I)$ değerinin negatif olmasına yani özel kesimin borç stokunun arttığına işaret etmektedir. Benzer durum dış ticaret içinde geçerliliğini korumaktadır. İthalat (M) değeri ihracat (X) değerinden büyük olduğunda bu dış ticaretin açık verdiğini ifade etmekte ve bu durum yabancılar açısından fazlanın elde edildiği anlamına gelmektedir. Böyle bir durumun olması yabancıların ellerinde bulundurduğu finansal varlık stokunun arttığı yönünde işaretler vermektedir. Tam tersi bir durumun oluşmasında ise yurt içi özel sektörün yurt dışından elde ettiği finansal varlık stokunun giderek artmasına yani yurt içinde oluşan tasarrufun yurt dışına borç olarak verileceğini ifade etmektedir (Godley vd. , 2007:2).

Şekil 2.1. :Sektörel Dengeler Haritası

Kaynak: Kregel J. (2011). Debtors' Crisis or Creditors' Crisis? Who Pay For The European Sovereign and Subprime Mortgage Losses?, The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, Public Policy Brief.

Eşitlik 4 $[(S-I) = (G-T) + (X-M)]$ yardımı ile özel sektör, kamu kesimi ve dış ticaret dengesinin aralarında bulunan ilişki sektörel finansal dengeler haritası olarak isimlendirilen grafik üzerinden gösterilebilmektedir. Eşitlik 4'e göre, sektörlerin arasında kurulacak ilişkilerden ulaşılabilecek 6 değişik durum bulunmaktadır. Buna göre 6 alanın üçünde özel sektör fazla verirken geriye kalan üç alanda ise özel sektör açık vermektedir.

I Nolu Alan: Bütçe açığı ($T < G$) ile dış ticaretin fazla verdiği ($X > M$) bir alandır. Eşitlik 4'te görüldüğü gibi, cari işlemlerde oluşan fazla ve bütçede oluşan açık özel sektörün finansal olarak fazla veren bir pozisyonda olmasına sebep olmaktadır.

II Nolu Alan: Bütçe fazlası ($T > G$) ile dış ticaret fazlasının ($X > M$) bulunduğu alandır. Kamu bütçesinin fazla vermesi ($T > G$) yapısı gereği özel sektörü finansal olarak açık pozisyonda olmaya itmektedir. Bütçenin fazla vermesi ($S-I$)'nin azalmasına ve negatif sonuç vermesine neden olmaktadır. Ancak II numaralı alanda

dış ticarete oluşan fazla bütçedekinden yüksek olduğu için özel sektör açısından (S-I) değeri pozitif olmaktadır.

III Nolu Alan: Bütçe fazlasının bulunduğu ($T > G$) ve dış ticaret fazlasının ($X > M$) olduğu alandır. III numaralı alanda bütçe fazla verdiği için (S-I) azalmakta, cari işlemler fazla verdiği için ise (S-I) değeri artmaktadır. Bütçede oluşan fazlalık cari işlemlerde oluşan fazlalıktan daha yüksek olduğu için Eşitlik 4'ün sağ tarafı negatif olmakta ve özel sektör açık pozisyonunda bulunmaktadır.

IV Nolu Alan: Bütçe fazlasının ($T > G$) ve dış ticaret açığının ($X < M$) olduğu bölgedir. Eşitlik 4'e göre eşitliğin sağ kısmı negatif sonuç verecek, özel sektörü açık bir pozisyona getirecek yani ($S < I$) olacaktır.

V Nolu Alan: Kamu bütçesinde açığın ($G > T$) bulunduğu ve dış ticaret açığının ($M > X$) olduğu alandır. Bu bölgede bütçede oluşan açığın özel sektörün fazla vermesine ($S > I$) yol açarken diğer taraftan cari işlemlerde ortaya çıkan açık özel sektörün açık pozisyona gelmesine ($S < I$) sebep olmaktadır. Bu bölgede dış ticarete ortaya çıkan açık bütçede oluşan açıktan fazla olduğu için özel sektörü açık bir pozisyona getirmektedir.

VI Nolu Alan: Bütçe açığı ve dış ticarete açığın bulunduğu alandır. Dış ticarete açığın bulunması ($M > X$), (S-I) değerinin azalmasına sebep olmakta iken bu bölgede oluşan bütçe açığı ($G > T$) cari işlemlerde oluşan açıktan fazla olduğundan dolayı (S-I) değerini pozitif yapmaktadır ve bundan dolayı özel sektör, sektörel olarak fazla vermektedir.

Sektörel Dengeler Haritasının yardımıyla ülkelerin mevcut iktisadi durumu gösterilebilmekte, uygulanabilecek iktisat politikalarının değerlendirilerek alternatif politikaların önerilmesinde kullanılabilmektedir.

2.1.Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımının Temel Yönleri

Sektörel finansal dengeler yaklaşımı yukarıda da açıklandığı gibi bir teori değil yaklaşımdır. Bu yaklaşım ekonomiyi kamu kesimi, özel kesim ve dış âlem olarak 3 ayrı boyutta ele almakta ve birbirleri ile olan ilişkilerini inceleyerek politika

üretmektedir. Bu başlık altında araştırmacı tarafından Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımının temel yönleri tek tek ele alınacak ve açıklanacaktır.

2.1.1.Tasarruf ve Yatırımlar

Tasarruf kısaca, gelirin tüketimden sonra kalan kısmı olarak ifade edilebilmektedir. Tasarruflar çok farklı şekillerde değerlendirilebilmektedir. Örnek olarak; bina, arsa gibi fiziki değerlere veya sermaye piyasasında hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymetler aracılığı ya da bankalarda açılan mevduat hesaplarına yatırılarak değerlendirilebilmektedir. Birimler bazen tasarruflarının bir kısmını nakit olarak da tutabilmektedirler. Birimleri tasarruf yapmaya yönlendiren farklı sebepler bulunabilmektedir. Örneğin bugünkü tüketimden vazgeçilerek ileriki zamanlarda daha fazla gelir elde etme güdüsü, kişinin gelecekte çalışamayacak duruma gelme ihtimali, oluşabilecek ani durumlar veya çocukların masraflarının artması gibi nedenler tasarruf etme güdüsünü ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz ve Tuncay, 2012: 352-353).

Tasarruflarda oluşan artış ve azalışlar toplam talep için önem arz etmektedir. Tasarruf parasal gelirin tüketilmeyen kısmı olarak efektif talebi kısıtlamaktadır. Tasarrufun ortaya çıkardığı bu sınırlandırmayı engelleyecek tek şey, gelir düzeyinden etkilenmeden yapılan harcamalardır ve Keynes'e göre bunların başında yatırım bulunmaktadır (Akyüz, 1980: 212). Yatırım kısaca üretim araçlarının bütünüünün sayısını arttırmaya yönelik yapılan harcamalar olarak tanımlanabilmektedir. Yatırım yapabilmek için ekonomiye yeni bir sermaye malı katmak veya hâlihazırda bulunan üretim kapasitesinde artış yaratmakla gerçekleştirilmektedir. Toplam talep içinde farklı yatırım imkânları veya alanları arasında hangisine ne kadar yatırım yapılabilceği de önem arz etmektedir. Yatırım kararlarını belirleyen farklı etkenler bulunmaktadır. Bunlardan biri de faiz oranlarıdır. Faiz oranı yatırımlara maddi kaynak oluşturmak için gerekli olan borçlanmanın maliyetidir. Bununla beraber faiz oranları tasarruflar üzerinde de etki sahibi olmaktadır (Yılmaz ve Tuncay, 2012: 353).

Bir ülkenin toplam tasarruf stoku yatırımların finanse edilebilmesi için önemli bir konuma sahiptir. Yurt içindeki tasarruflar kamu kesimi ve özel kesim tasarruflarından oluşmakta iken yurt içi yatırımlar kamu ile özel kesim sabit sermaye

yatırımları ve stok değişimlerinden oluşmaktadır. Kapalı ekonomiler için yurtiçi tasarruflar yurtiçi yatırımlara eşit olmaktadır, dışa açık ekonomiler için bu eşitlik cari işlemler dengesine göre değişiklik göstermektedir. Açık bir ekonomide kamu kesimi ile özel kesimin yatırımlarının toplamı yurt içi tasarrufları ile yurtdışı tasarruflarının toplamına dönem sonunda eşit olmaktadır. Başka bir ifadeyle kamu ile özel kesimin tasarruf ve yatırımlarının farkının toplamı yurt dışı tasarruflarına dolayısıyla cari işlemler dengesine eşit olmaktadır. Cari işlemler dengesi, kamu kesimi ile özel kesimin tasarruf - yatırım farkları, gelirleri ve harcamaları arasındaki farkı göstermektedir. Cari işlemler dengesinin açık vermesinin sebebi yurtiçi gelirlerinin yurtiçi harcamalarına göre daha az olmasından kaynaklanmaktadır (Yükseler, 2013: 2-6).

Ekonominin iç dengesinin sağlanabilmesi için tasarruf ve yatırımların eşit olabilmesi gerekmektedir. Ancak Türkiye’de tasarruf miktarı yatırım miktarını karşılayamamakta ve tasarruf açığına yol açmaktadır. Tasarrufta oluşan bu eksikliği sübvans etmek için dış kaynak kullanımına başvurulmaktadır. Ancak bu durum ülkeyi daha fazla dışa bağımlı kılmakta ve finansal krizlere karşı duyarlılığını arttırmaktadır (Kaygısız vd., 2016: 278).

Tablo:2.1: Türkiye’deki Tasarruflar ve Sabit Sermaye Yatırımları/ GSYH

Yıl	Kamu Tasarruf	Özel Tasarruf	Toplam Tasarruf	Kamu Yatırımlar	Özel Yatırımlar	Toplam Yatırımlar
1999	-4,9	26,4	21,5	4,8	15,1	19,9
2000	-3,4	24,2	20,9	5,0	17,3	22,3
2001	-7,0	27,7	20,7	4,6	13,5	18,1
2002	-4,7	26,4	21,7	4,8	14,8	19,6
2003	-4,0	24,0	19,9	3,7	17,2	20,8
2004	-0,9	22,4	21,5	3,1	22,3	25,4
2005	2,7	20,2	22,9	3,6	23,0	26,7
2006	4,0	20,0	24,0	3,6	25,1	28,7
2007	2,3	21,0	23,3	3,7	24,4	28,1
2008	1,6	22,3	24,0	3,9	22,9	26,8
2009	-0,8	22,2	21,4	3,9	18,5	22,4
2010	1,5	19,8	21,3	4,1	20,8	24,9
2011	3,4	19,0	22,5	3,8	24,2	28,1
2012	2,6	20,1	22,8	3,8	23,5	27,3
2013	2,9	20,2	23,2	4,3	24,2	28,5
2014	2,7	21,8	24,4	3,9	25,0	28,9
2015	3,6	21,1	24,8	4,1	25,6	29,7
2016	2,7	21,7	24,5	4,1	25,3	29,3

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Tablo 2.1’de 1999 - 2016 yılları arasındaki kamu ile özel sektöre ait tasarruf ve yatırımlarının GSYH’ye oranları verilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere 2004 yılına

kadar kamu tasarrufu negatif iken 2004 yılı sonrasında (2009 yılı hariç) pozitif değerlere çıkmaktadır. 1999 – 2004 yılları arasında toplam tasarruf oranı toplam yatırım oranını tam karşılamamasına rağmen ortada büyük farklar görülmemektedir ancak 2004 yılı sonrasında Türkiye’de toplam tasarrufların toplam yatırımlar ile arasındaki fark yükselmiş ve tasarruf açığı verilmeye başlanmıştır. Tablodan elde edilen verilere göre tasarrufların ve yatırımların büyük çoğunluğu özel kesim tarafından oluşmaktadır.

2.1.2.Bütçe Gelirleri ve Giderleri

1970’li yıllarda yüksek bütçe açıkları dünya genelinde ekonomiler üzerinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Kamu kesimi, bütçe dengesinin oluştururken politikaların daha fazla vergi geliri elde etmeye mi yoksa kamu harcamalarında azalışa yönelmeye mi gitmesi gerektiği ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır (Çavuşoğlu, 2008: 143).

Kamu harcamaları ile gelirleri arasındaki ilişkinin araştırılmasının önemi, bu ilişki ile ortaya konulabilecek politika önerilerinden kaynaklanmaktadır. Kamu harcamaları ve gelirleri birbirlerinin geçmişte aldıkları değerlerle etkilenebilmekteyse bu iki değişkenin aralarında nedensel bir sıralama ilişkisinin olduğu düşünülebilmektedir. Bu sıralama bütçe açıklarının düşürülebilmesi hususunda izlenilebilecek yolu belirlemede yardımcı olabilmektedir. Örnek verilecek olursa, eğer vergi artışları beraberinde kamu harcamalarında artışa yol açıyorsa vergilerde artış yoluna gitmek bütçe açıklarını azaltamayacağından bu yöntemin uygun bir yöntem olarak görülmeyeceğini ifade etmektedir. Kamu harcamaları, vergilerin artışının sebebi ise bu durumda uygulanabilecek en uygun politika kamu harcamalarında bir azalışa gidilmesidir (Akçağlayan ve Kayıran, 2010: 130).

Çağımızda hem gelişmiş hemde gelişmekte olan ülkelerin önemli makro ekonomik sorunlarından bir diğeri de bütçe açıkları olmaktadır. Büyüklüğüne, hangi koşullar altında ve nereden finanse edildiğine bağlı olarak ekonomi içindeki makro ekonomik dengelere etki gösteren bütçe açıkları, başta toplam talep ve toplam talebi oluşturan unsurları olmak üzere yurt içi tasarrufları ile yurt içi yatırımları olumsuz etkilemektedir (Dökmen, 2012: 117).

Bütçe açıklarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapısal açıdan farklılıkları bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları büyüme hızındaki yavaşlamadan, kamu harcamalarının bütçe gelirlerine göre enflasyonu daha yakından takip etmesine veya harcamalardaki esnekliğin vergilerdeki esnekliğe oranla daha yüksek olması ve kamu borcunun yükselttiği faiz oranları, bütçe açıklarına sebep olan başlıca unsurlar olarak nitelendirilmektedir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde ise bütçe açığının sorunları şu şekilde örneklendirilebilmektedir; kalkınma finansmanı, kamu harcamalarındaki sürekli artışlar, kamu gelirlerinde oluşan istikrarsızlıklar, harcamalar konusundaki devlet denetimi ve devletin iktisadi faaliyetlere katılma oranı gibi etmenler öne çıkmaktadır (Dağ ve Tüğen, 2018: 219).

Tablo 2.2: Türkiye’deki Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (GSYH'ya Oran)

Yıl	Toplam Gelir	Toplam Harcama	Borçlanma Gereği	Yıl	Toplam Gelir	Toplam Harcama	Borçlanma Gereği
1999	25	34,61	9,61	2009	33,02	38,23	5,21
2000	28,95	36,09	7,14	2010	33,60	36,44	2,84
2001	30,28	41,82	11,54	2011	33,88	34,21	0,33
2002	30,20	40,70	10,51	2012	34,13	35,06	0,93
2003	30,66	38,34	7,68	2013	34,56	35,20	0,64
2004	30,51	34,46	3,94	2014	33,81	34,33	0,52
2005	31,72	31,78	0,06	2015	34,18	34,27	0,10
2006	33,40	32,11	1,29	2016	34,67	36,05	1,39
2007	32,19	32,38	0,19	2017	33,10	34,94	1,85
2008	31,47	33,04	1,57	2018	32,73	35,09	2,36

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Tablo 2.2’de görüldüğü üzere kamu harcamaları birkaç istisna yıl haricinde ortalama bir seyir izlemektedir. Kamu harcamaları 1999 yılı ile 2018 yılları arasında %35,46 gibi bir standartla hareket etmiştir. Kamu gelirleri ise bu yıllar arasında ortalama olarak %32,91 gibi bir ortalama ile seyir etmiştir. OECD ülkelerinde kamu harcamalarının GSYH’ya oranı ortalama olarak %40 civarlarında iken Türkiye’nin bu ortalamadan çok fazla uzaklaşmadığı söylenebilmektedir. Bütçe açıklarının ise

incelemenin başladığı zamanlarda 10 civarlarında iken zamanla azalarak 2005 yılında en düşük seviyesine ulaşarak %0,06 gibi bir rakama indiği görülmekte olup 2008 yılında yaşanan kriz sürecinde oluşan saptmalar dışında istikrarlı bir gidişat sağladığı söylenebilmektedir.

Ülkede 2002 yılına kadar geçen süreçte yüksek faiz oraları, döviz sıkıntısı, borçlanma ihtiyacı, bu dönem içerisinde oluşan ekonomik krizler (2000 ve 2001 krizleri), siyasi istikrarın sağlanamaması gibi siyasi ve ekonomik aksaklıklardan dolayı kamu harcamaları/GSYH oranı artış yönünde bir seyir izlemiştir. 2002 yılı sonrası siyasi istikrarın sağlanması, mali disiplini sağlamak için yapılan maliye politikaları ve AB'ye uyum çerçevesinde oluşturulan yapısal düzenlemeler ile kamu harcamaları/GSMH oranının düşüşe geçerek bir standart oluşturduğu söylenebilmektedir (Kabaklarlı ve Er, 2014: 272).

2.1.3.Dış Âlem ve Dış Ticaret

Ödemeler dengesinde mal, hizmet, gelir dengesi ve cari transferler toplamı olarak ifade edilen cari işlemler dengesi bununla beraber bir ülkedeki toplam gelir ve harcamalar arasında bulunan farka eşittir. Başka bir ifadeyle toplam tasarruflar ve toplam yatırım harcamalarının arasındaki farka eşit olmaktadır (Togan ve Berument, 2011: 4).

Cari işlemler hesabında bir açık oluşması, ülkenin yurt dışından elde ettiği paradan daha fazlasını yurt dışına verdiği anlamına gelmektedir. Oluşan bu açık yurt dışından borçlanılarak ya da yurt içinde bulunan varlıkların satılması ile kapatılabilmektedir. Bu durumun tam tersi gerçekleştiğinde ise yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde yurt içindeki yerleşikler yurt dışına sermaye transferi sağlanmış olmaktadır (Babaoğlu, 2005: 5).

Bir ülkenin cari işlemler hesabında ortaya çıkan değişiklikler o ülkenin performansı hakkında önemli göstergelerden biri olarak tanımlanmaktadır ve ülke hakkında iktisadi kararların ve beklentilerin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır (Erdoğan ve Bozkurt, 2009: 137). Cari işlemler dengesinin verileri krizlerle ilgili önemli bilgiler içerdiği için burada oluşacak açığın büyüklüğü ileriki dönemlerde yaşanabilecek döviz kuru krizlerinin habercisi olarak kabul edilmektedir. Labonte'ne

göre, Meksika, Doğu Asya, Brezilya, Arjantin ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde oluşan büyük cari açıklar finansal ve döviz krizlerinde önemli bir gösterge olmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda ülkelerdeki cari hesapların durumu ekonomik istikrarın devam edebilmesi için önem arz etmektedir. Bir ülkedeki cari açık %5 ve daha büyük bir orana sahip olması ekonomi açısından risk olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2011: 49).

Tablo 2.3: Türkiye Dış Ticaret Değerleri (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Karşılama Oranı(%)	İhracat-İthalat	Cari İşlemler Dengesi
1998	26.973	45.922	58,7	-18.949	2.000
1999	26.587	40.671	65,4	-14.084	-925
2000	27.775	54.503	51,0	-26.728	-9.920
2001	31.334	41.399	75,7	-10.065	3.760
2002	36.059	51.554	69,9	-15.495	-626
2003	47.253	69.340	68,1	-22.087	-7.554
2004	63.167	97.540	64,8	-34.373	-14.198
2005	73.476	116.774	62,9	-43.298	-20.980
2006	85.535	139.576	61,3	-54.041	-31.168
2007	107.272	170.063	63,1	-62.791	-36.949
2008	132.028	201.964	65,4	-69.936	-39.425
2009	102.143	140.929	72,5	-38.786	-11.358
2010	113.883	185.544	61,4	-71.661	-44.616
2011	134.906	240.839	56,0	-105.933	-74.402
2012	152.462	236.544	64,5	-84.082	-47.963
2013	151.803	251.661	60,3	-99.858	-63.642
2014	157.610	242.178	65,1	-84.568	-43.644
2015	143.839	207.234	69,4	-63.395	-32.109
2016	142.530	198.619	71,8	-56.089	-33.137
2017	156.993	233.801	67,1	-76.808	-47.355

Kaynak: T.C. Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

Türkiye’de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra makroekonomik göstergelerin kalıcı ve sürdürülebilir hale gelebilmesini hedef alan yeni bir programın uygulamasına geçilmiştir. Bu süreçte IMF’nin desteği ile sürdürülen bu yeni program ile beraber enflasyon, büyüme ve faiz oranlarında olumlu yönde gelişmeler sağlanırken, cari açık ve istihdam açısından olumsuz olarak kabul edilebilecek gelişmeler gerçekleşmiştir. Cari açıkta yaşanan bu genişleme Türkiye ekonomisi açısından önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin cari

işlemler dengesine bakıldığında 2001 yılından günümüze kadar dış ticaret hacminde bir genişleme görülmektedir. Ancak bu genişleme cari işlemler dengesinde ciddi boyutlarda açıklara yol açtığı görülmüştür (Karabulut ve Danişoğlu, 2006: 48).

İhracatın ithalatı karşılama oranı ortalama olarak %65 seviyelerinde seyretmektedir. Türk dış ticaretinin ithalata bağımlı bir yapıya sahip olması sorun oluşturmaktadır. İhracatta ara malına bağımlılığı yüksek bir ülke olan Türkiye ekonomik büyümenin hızlı olduğu süreçlerde ihracatını arttırmakta ancak bu durum ithalatını ise daha fazla arttırmakta ve cari açığı büyötmektedir (Kutlay, 2012: 115).

2.2.Akım ve Stok Değişkenlerin İlişkisi

Akım ve stok değişkenler arasındaki ilişki incelenirken Post Keynesyen Stok - Akım Uyum modelinden yardım alınacaktır. Post Keynesyen iktisatçılar tarafından geliştirilen Stok – Akım Uyum Modeli oluşabilecek finansal krizleri analiz etmek için geliştirilmiş bir yaklaşım olmaktadır. Model ekonomideki akım ve stok değişkenlerin arasındaki ilişkiyi inceleyerek; özel, kamu ve dış âlemin varlık ile yükümlölüklerini analiz ederek ortaya çıkabilecek bir finansal kriz durumunda uygulanabilmesi gerekli en uygun para ve maliye politikaları hakkında önerilerde bulunabilmektedir. Bu modelin yardımı ile Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımına ulaşılabilmekte ve ekonominin son durumu hakkında doğru analizlere ulaşılabilir.

2.2.1.Post Keynesyen Stok Akım Uyumlu Model ve Özellikleri

Stok - Akım Uyum Modeli, milli gelir hesapları yardımı ile ekonomide bulunan finansal akımlar ile stokların arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Modelin içinde bulunan bütün sektörlerin birbirleriyle bağlantılı olduğu kabul edilmektedir. Kredi parayla işleyen modern ekonomilerde üretim ve mübadele sürecinde ortaya çıkan finansal akımlarında ekonomi modeli oluşturulurken modele eklenmesi gerektiği savunulmaktadır (Toporowski ve Michel, 2011: 2).

Modele göre ekonomi hanehalkları, özel sektör, devlet ve dış âlem olarak dört sektörlü olarak incelenmekte ve her sektörün zaman içerisinde hangi finansal pozisyonda olduğu analiz edilmektedir. Modele göre ekonomi içerisindeki finansal

varlık stokunda ortaya çıkacak artış ve azalışlar, modelde bulunan dört sektör arasındaki finansal akımlara bağlı olarak değişmektedir. İlk modeller basittir ve modelde bulunan sektör ve finansal varlık sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Ancak zaman içerisinde modele yapılan katkılar sayesinde model daha karmaşık bir yapıya sahip olmuştur. Örnek verilecek olursa ilk başlarda ekonomi dışı kapalı olarak kabul edilmiş, firmaların tamamı tek başlık altında toplanmış ve kamu borçlanma kâğıtları finansal varlık olarak modelde çok daha fazla yer tutmuştur. İleriki modellerde hem ekonomi dışı açılmış hem de özel kesim tarafından ihraç edilen yurt dışı borçlanma kâğıtları, hisse senetleri, özel kesim bonoları da finansal varlık stoku olarak modele dâhil edilmiştir (Caverzasi ve Godin, 2013: 4).

Bir sektörün finansal bakımdan kırılgan bir yapıya sahip olup olmadığı hakkında bilgi sahibi olabilmek için sektörün elinde bulundurduğu varlık stoklarına ve stokların değerlerinde oluşan değişime bakılmalıdır. Çünkü kırılganlık bu değerlerle bağlantılı olmaktadır. Model bununla beraber ekonomiye uygulanması gereken para ve maliye politikaları ile ilgili yol göstermektedir. Örnek olarak cari işlemlerde yüksek boyutlara oluşan açıklığı ve özel kesimin borçlarında hızlı artışın olduğu bir ekonomide, kamunun daraltıcı maliye politikası aracılığı ile bütçeye fazla verdirmesi özel kesim için finansal kırılganlığı arttırabilmektedir.

Stok - Akım Uyumlu Model'in temel özellikleri Santos ve Silva (2008: 15-16) tarafından aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- 1. İktisadi birimler servet stoklarının doğasına göre (tip, likidite, uluslararası mobilite) tanımlanmaktadır.*
- 2. İktisadi birimlerin farklı kontratları vardır ve bu kontratlar bilançolar üzerinde değişikliklere ve parasal akımlara yol açmaktadır.*
- 3. İktisadi birimlerin varlık ve yükümlülükleri arasında yoğun bir karşılıklı ilişkiler zinciri vardır. Bu ilişkiler zinciri bu iktisadi birimlerin farklı (ve genellikle birbirine zıt) çıkarları olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.*
- 4. Sermaye kazanç ve kayıplarından kaynaklanan stokların değerindeki değişimlerin iktisadi birimlerin gelecekteki kararları ve sistemin dinamikleri açısından kesin bazı sonuçları vardır.*

5. *Ekonomi büyüdüğü, iktisadi birimler giderek artan miktarda varlık ve yükümlülük biriktirme eğilimindedirler. Portföylerin dengeli bir şekilde büyüyeceği bir gidişat teorik olarak mümkündür fakat uygulamada varlık ve yükümlülüklerin birikimi dengeli olmaktan uzaktır. İktisadi birimlerin ve sektörlerin portföyleri asimetrik bir şekilde evrilmeye eğilimlidir ki portföylerin kaldıraçları, riskleri ve likiditeleri birbirinden farklıdır.*
6. *Şirketlerin ve hanehalklarının giderek kırılğan hale gelen bilançoları, içsel nedenlerden dolayı ya da dışsal şoklardan dolayı, rejimi değiştirecek yapısal kırılmalara yol açabilir.*
7. *Varlık ve yükümlülüklerin birikimi politik gücün yaratılması ve dağıtılmasını da etkiler. Diğer bir deyişle, orta vadeli sektörel stok – akım dinamiklerinin izlenmesi sadece gelecekteki olası finansal krizlere değil finansal krizlerin ekonomik ve politik sonuçlarına da ışık tutacaktır.*

Modelin teknik özellikleri şu şekilde sınırlanmaktadır (Tokucu, 2016: 223-224):

- Model dinamik bir yapıya sahiptir ve iktisadi sistemin bir zaman içerisindeki durumu sistemin tarihsel zaman içerisinde önceki aşamalarından etkilenmektedir.
- Sistemdeki parasal akımlar bir sektör için parasal ödeme olarak kaydedilirken aynı zamanda başka bir sektör içinde parasal getiri olarak kaydedilmektedir. Akımların arasındaki uyuma ek olarak, reel veya fiziksel varlık stok değerleri ile ilişkili olduğu bir akım değeri bulunmaktadır. Yani stok değerlerle akım değerlerin arasında da bir uyum bulunmaktadır. Örnek olarak hanehalklarının ellerinde bulundurduğu net varlık stokunun değeri, hanehalklarının yaptıkları tasarruflardaki veya sermaye kazançlarındaki değişimle birlikte değişmektedir.
- Bankacılık sistemi model içerisine dâhil edilmiştir.
- Modelin teorik yapıdan uygulama düzeyine geçebilmesini uygun kulan bir özellik ise Ulusal Muhasebe Sistemi'nde bulunan fonları, fon akımları ve stok hesaplarına ilişkin ilkelere bağlı bulunmasıdır.
- Fiyatlar zorunlu bir şekilde piyasayı temizleyememektedir. Zaman içerisinde herhangi bir anda bir varlık stoku istenilen düzeyden sapabilmektedir. Modeldeki değişkenin istenilen veya denge değerine doğru

miktarsal olarak düzenlenebilmesi için bazı tampon müdahaleler gerekmektedir.

2.2.1.1.Dışa Kapalı Bir Ekonomi İçin Modelin Oluşturulması

Dışa kapalı bir ekonomide harcama yöntemiyle milli gelir hesaplaması tüketim, yatırım ve kamu harcamalarının toplamından elde edilmektedir. Ulaşılan bu toplam aynı zamanda üretim sürecinde dağıtılan ücret (WB) ve kârlardan (F) oluşan faktör gelirlerine eşit olmaktadır.

$$GDP=Y=C+I+G=WB+F \quad (1)$$

Bu eşitlik yardımıyla dışa kapalı ekonomik sistemler için milli gelir matrisi Tablo 2.4'teki gibidir. Sektörlerin temsil ettiği sütunlar incelendiğinde her bir sektör için gelir ve giderler görülebilmektedir. Kazanılan gelirler veya kaynaklar (+) olarak yazılırken, sektörlerin harcama veya giderleri (-) olarak yazılmaktadır (Toporowski ve Michel, 2011: 3).

Bu bilgiler doğrultusunda hanehalklarının bulunduğu sütunda ücretler ve firmaların dağıtılan kâr payı gelirleriyle oluşturulmakta ve artı (+) olarak yazılmaktadır. Hanehalkları tarafından elde edilen bu gelirler tüketim, vergi ve tasarruf olarak kullanılmaktadır.

Tablo 2.4: Dışa Kapalı Bir Ekonomi İçin Basitleştirilmiş Milli Gelir Matrisi

	Hanehalkları	Firmalar		Kamu Harcamaları	Toplam
		Cari	Sermaye		
Tüketim	-C	+C			0
Kamu Harcamaları		+G		-G	0
Yatırım		+I	-I		0
[GDP(Memo)]		[Y]			
Ücretler	+WB	-WB			0
Kârlar	+F	-F			0
Vergiler(Transferler çıkarıldıktan Sonra)	-T			+T	0
Toplam	Tasarruf	0	Yatırım	Bütçe Fazlası	0

Kaynak: Godley, W., Lavoie, M. (2007). Monetary Economics: An Integrated Approach To Credit, Money, Income, Production And Wealth. Palgrave Macmillan

Firmalar sütununda, işletmeler tarafından üretilen mal ve hizmetler tüketicilere, devlete ve diğer firmalara yaptıkları satışlardan elde ettikleri gelirlerden oluşmaktadır. Bu kazanılan gelirler, ücret ve kâr payı olarak kullanılmaktadır. Firmalar sütununda sermaye hesabı da bulunmaktadır ve bu sütunun içerisinde yatırımlar eksi (-) olarak yazılmaktadır. Bunun sebebi işletmelerin yatırım mallarının satışından elde ettikleri gelirler (+I) olarak yazılmakta iken, yine firmaların sektörde kendi içlerinde yaptıkları yatırım harcamaları (-I) olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolayı firmalar sektöründe yapılan yatırım harcamaları hem gelir hem de gider olarak kaydedilmektedir. Kamu sektörünün bulunduğu sütunda aynı durum geçerli olmaktadır. Kamunun gelirleri ve giderleri gösterilmekte ve bu iki değer arasındaki fark bütçe fazlası olarak kaydedilmektedir (Godley ve Lavoie, 2007: 5-6).

Tablo 2.4 ‘ten hareket ederek dışa kapalı bir ekonomi için aşağıdaki eşitlik yazılabilmektedir;

$$(S - I) + (T - G) = 0 \quad (2)$$

Eşitlik 2, ekonominin içerisinde bulunan sızıntılarla (S, T) enjeksiyonların (I, G) eşitliğiyle de elde edilebilmektedir. Bir ekonomide sızıntıların toplamı enjeksiyonların toplamına eşittir;

$$S + T = I + G \quad (3)$$

Eşitlik 3'te sağ tarafta bulunan değerler sol tarafa aktarıldığında eşitlik 2 elde edilmektedir. Eşitlik 2 veya 3'te yatırımlar tek bırakılırsa;

$$I = S + (T - G) \quad (4)$$

4 numaralı denklem elde edilmektedir. 4 numaralı denklem dışa kapalı bir ekonomide yatırımların kaynağının özel kesimin yurt içi tasarrufları ile kamu tasarruflarının toplamından oluştuğunu göstermektedir. Bundan dolayı dışa kapalı bir ekonomide yatırımların arttırılabilmesi için yurt içi özel kesimin tasarrufları ile kamu kesiminin tasarruflarının arttırılması gerekmektedir. Ancak yatırımlar için ortaya çıkan bu durum dışa açık ekonomilerde aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Dolayısıyla yurt dışı tasarruflar, yatırımların yurt içi tasarruflarından fazla olmasını mümkün kılmaktadır.

Tablo 2.4 yalnızca akım değerlerini göstermekte, finansal stoklarla ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Akımlar ve stoklar arasındaki ilişkinin ortaya konulabilmesi için hanehalklarının yaptıkları tasarrufların nasıl değerlendirildiği ve bu süreç içerisinde bankaların nasıl bir işlev gördüğü de milli gelir matrisine eklenmelidir.

Tablo 2.5'de hanehalklarının tasarruflarını nasıl değerlendirdiğini, firmaların kârlarını nasıl dağıttığını ve kâr dışında hangi kaynakları kullanarak yatırımlarını finanse ettiklerini, bankaların nakit ve menkul kıymet stokunu nasıl etkilediğini ve hükümetlerin vergi dışında gelir kaynaklarının ne olduğunu göstermektedir. Tablo 5 bu açıdan dışa kapalı olan bir ekonomide akımlar ile stoklar arasında bulunan basit ilişkiyi göstermektedir

Tablo 2.5: Faaliyetler Akım Matrisi

	Hanehalkı (1)	Üretici Firmalar		Bankalar (4)	Hükümet (5)	Toplam
		Cari(2)	Sermaye(3)			
Tüketim	-C	+C				0
Yatırım		+I	-I			0
Kamu Harcamaları		+G			-G	0
Ücretler	+WB	-WB				0
Kârlar	+FD _f	- F _f	+FU _f			0
Vergiler Transferler	-T				+T	0
Kredideki Değişim			+ΔL _f	-ΔL		0
Nakitteki Değişim	-ΔH _h			-ΔH _b	-ΔH	0
Mevduatlardaki Değişim	-ΔM			+ΔM		0
Kamu Kağıtlarındaki Değişim	-ΔB _h			-ΔB _b	+ΔB	0
Hisse Senetlerindeki Değişim	-Δe.Pe		+Δe.Pe			0
TOPLAM		0	0	0	0	0

Kaynak: Godley, W., Lavoie, M. (2007). Monetary Economics: An Integrated Approach To Credit, Money, Income, Production And Wealth. Palgrave Macmillan

Tablo 2.5'te ücret gelirleri ve firmaların dağıttıkları kâr payları hanehalkının temel gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. Kazanılan bu gelirler tüketim, vergiler ve tasarrufa ayrılmaktadır. Tasarruf edilen miktarın bir kısmı hisse senedine (e), bir kısmı mevduatlara (M), bir kısmı da kamu kâğıtlarına (B) ayrıldıktan sonra kalan kısım da nakit olarak (H) kullanılmaktadır. Hanehalklarının bulunduğu sütunda kazanılan gelirler artı (+) olarak yazılırken bu gelirlerin kullanımları eksi (-) olarak yazılmaktadır.

Üretici firmaların bulunduğu sütununun tablo 2.4'ten farkı, kârların tamamı hanehalklarına pay edilmemiş, elde edilen kârların bir kısmı firmalar sektöründe kalmıştır. Bununla birlikte firmalar yatırım yapmak için sadece kârlarını kullanmamış aynı zamanda bankalardan kullandıkları kredileri (ΔL_f) ve ihraç ettikleri hisse senetlerinden (e) kazandıkları gelirleri de kullanmaktadırlar. Sermaye hesabının bulunduğu 3. Sütunda yatırımların oluşturulması için bulunan kaynaklar artı (+) olarak yazılırken bu kaynakların kullanılması eksi (-) olarak yazılmıştır.

Firmalar sektöründeki kaynak ve kaynakların kullanımları Minsky'ci (1992: 6) anlamıyla tanımlamak mümkün görülmektedir. Bu doğrultuda brüt kârlardan kâr payları ve vergiler gibi harcamaların çıkarılmasından sonra kalan kârlar iç fon kaynağı olarak adlandırılmaktadır. Bankalardan elde edilen fonlar, diğer finansal kuruluşlardan alınan krediler ve hisse senedi ihracıyla elde edilen fonlar dış fon kaynağı olarak adlandırılmaktadır. Dış fonların varlığı firmaların iç fonlara bağımlı olmadan sürekli yatırımlarını arttırmalarına olanak sağlamaktadır ancak artan dış kaynak kullanımıyla beraber firmaların aldıkları riskte artmaktadır.

Firmalar sektöründeki kârların tamamının dağıtılmaması firmalara yatırım yapmakta kullanabilecekleri bir iç fon kaynağı oluşturmaktadır. Bu durum firmaların bankalara olan bağımlılığını veya bankalara ödenecek olan faiz oranını bir miktar azaltmaktadır. Bu doğrultuda firmalar iç fonlarla yaptıkları yatırımlardan elde edecekleri gelirin daha az kısmını faize verecekleri için gelecekte yapacakları yatırımlara daha fazla iç fon ayırabileceklerdir (Toporowski ve Michel, 2011: 9-10).

Bankaların bulunduğu sütunda bankaların varlık ve yükümlülükleri gösterilmektedir. Bu tabloda bankaların temel yükümlülükleri mevduatlardan (M) oluşurken, varlıklarıysa krediler (L), kamu menkul kıymetleri (B) ve nakitten (H) oluşmaktadır. Bu haliyle bankalar sütununda aktif ve pasif kalemleri bir sütun içerisinde gösterilebilmektedir.

Tablonun alt kısımlarında bulunan hisse senedi, krediler, kamu borçlanma kâğıtları ve mevduatlar, ekonomide bulunan finansal stoklardaki değişimleri temsil etmektedir ve bu stokların alabileceği değerler tablonun üst kısmında bulunan akım değişkenlere göre belirlenmektedir. Örnek verilecek olursa hükümetin ne kadar kamu borçlanma kâğıdını ekonomiye süreceği vergilerden elde edeceği gelire bağlanmaktadır.

Bütçede fazlanın artması durumunda kamu borçlanma kâğıtları azalırken, bütçe açığının yükselmesi durumunda kamu borçlanma kâğıtları artacaktır. Benzer mantık hanehalkları içinde geçerliliğini korumaktadır. Hanehalklarının elde ettikleri gelir harcamalarından fazla oldukça tasarrufları artacak, bu tasarruflar hisse senedi, tahvil gibi finansal varlıkların alımında kullanılacak ve hanehalklarının finansal varlık stoklarında artış gözlemlenecektir. Tam tersi bir durumun gerçekleşmesinde ise hanehalkları ellerinde bulunan finansal varlık stoklarını elden çıkararak harcamalarına kaynak oluşturacak ve ellerindeki varlık stoku azalacaktır.

2.2.1.2.Dışa Açık Ekonomide Modelin Oluşturulması

Stok Akım Uyum Modeli'ne dış âlemin eklenmesiyle model genişletilebilmektedir. Hesaplar çift kayıt sistemiyle oluşturulmakta, parasal harcamalar sütunlara, parasal gelirlerde satırlara yazılmaktadır. Örneğin tablo 2.6'nın 2. satırı hanehalklarının kazandıkları toplam geliri ifade etmekte, hanehalkları sütunu ise hanehalklarının parasal harcamalarını ifade etmektedir. Tablo 2.6'nın tablo 2.5'ten farklarından bir diğeri ise sektörlerde yapılan işlem sayısının artmış olmasıdır (Tokucu, 2016: 227).

Hanehalklarının parasal gelirleri şu kalemlerden oluşmaktadır: üretim sürecine dâhil olduğundan dolayı elde edilen ücret gelirleri, finansal olmayan şirketlerden alınan kâr payı, finansal şirketlerden alınan kâr payı ve faiz geliri, hükümetin hanehalkları için yapmış oldukları transfer harcamaları ve faiz ödemeleri son olarak dış âlemden alınan net gelir ödemelerinden oluşmaktadır. Hanehalkları kazanılan gelirlerle tüketimlerini gerçekleştirmekte, devlete vergilerini ödemekte, dış âleme bazı transfer ödemelerinde bulunmakta ve kalan kısmını tasarruf etmektedirler. Tasarruf edilen kısım bankaya mevduat olarak yatırılabilir, kamu kâğıtları satın alınabilir.

Tablo 2.6: Sosyal Hesap Matrisi ve Fon Akımları

	1. Üretim	2. Hanehalkları	3. Finansal Olmayan İşletmeler	4. Finansal Sektör	5. Hükümet	6. Dış Alem	7. Sermaye Hesabı	TOPLAM
1. Üretim		Tüketim			Kamu Harcamaları	İhracat	Yatırım	Toplam Talep
2. Hanehalkları	Ücretler		Kar Payları	Kar Payları, Faiz Ödemeleri	Hükümetin Hanehalklarına Yönelik Transferleri, Faiz Ödemeleri	Net Faiz Ödemeleri		Hanehalkı Gelir
3. Finansal Olmayan İşletmeler	Karlar				Hükümetin İşletmelere Yönelik Transferleri			İşletmeler Sektörünün Geliri
4. Finansal Sektör	Finansal Karlar		Faiz Ödemeleri		Faiz Ödemeleri	Faiz Ödemeleri		Finansal Sektörün Geliri
5. Hükümet	Net Dolaylı Vergiler	Doğrudan Vergiler	Karlardan Alınan Vergiler					Kamu Gelirleri
6. Dış Alem	İthalat	Hanehalkları Dış Aleme Net Transferler		Faiz Ödemeleri	Kamunun Dış Aleme Net Transferi			Dış Aleme Ödemeler
7. Sermaye Hesabı		Hanehalklarının Tasarrufu (Sh)	Dağıtılmayan Karlar (Sb)	Dağıtılmayan Karlar (Sf)	Kamu Bütçe Fazlası (GD)	- Cari Hesap Dengesi (BP)	I (Kamu + Özel)	Sermaye Hesabındaki Gelirler
7.a. Mevduatlar		+Δ Mevduatlar		- ΔMevduatlar				0
7.b. Krediler ve İpotekli Krediler		- ΔLh	- ΔLb	+ ΔLh				0
7.c. Kamu Kağıtları		+ ΔBh		+ ΔBh	- ΔB	+ ΔBw		0
7.d. Hisse Senetleri		+ ΔFh	- ΔE	+ ΔEb		+ Δew		0
7.e. Dış Yükümlülükler				+ ΔF		- ΔF		0
7.f. Reel Varlıklar		Konut Yatırımları	Konut Dışı Yatırım	Konut Dışı Yatırımlar	Kamu Yatırımları			Yatırım
TOPLAM	Çıktıların Değeri + İthalat	Hanehalklarının Giderleri	Finansal Olmayan Şirketlerin Giderleri	Finansal Sektörün Giderleri	Kamu Giderleri	Dış Alemden Gelirler	Sermaye Hesabındaki Harcamalar	

Kaynak: Zezza G. (2014), Fiscal and Debts Policies for Sustainable Growth, içinde Arestis P. & Sawyer M (Edit.), Fiscal and Debt Policies for The Future, Palgrave Macmillan, Basingstoke, p.243.

Kredi ve senet borçları varsa onların ödemesinde kullanabilir, hisse senedi alınabilir veya konut gibi finansal olmayan varlıklar ile tasarruflarını değerlendirebilmektedirler. Hanehalkları için geçerli olan bu açıklamalar diğer sektörler içinde geçerliliğini korumaktadır. Örnek verilecek olursa kamu sektörünü gösteren satırın toplamı kamu kesiminin kazandığı gelirleri gösterirken, sütun kısmı toplamı da yapmış olduğu harcamaları göstermektedir.

3.1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

Bu başlık altında Türkiye Ekonomisi dönemlere ayrılmış olup, 1980 sonrası Türkiye Ekonomisi' ne geçilmeden önce 1980 yılı öncesine kısaca bakılacak olup Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar Türkiye ekonomisinin tarihsel olarak aldığı şekil hakkında fikir sahibi olunacaktır. Bununla beraber kamu, özel ve dış âlemin hangi pozisyonlarda olduğu ve zaman içerisinde nasıl davrandıklarına göz gezdirilecektir.

3.1. 1980 Öncesine Kısa Bir Bakış

Türkiye Ekonomisi 7 alt başlıkta 1923'ten 1980 'e kadar incelenecek olup dönemlerin özellikleri ve bu süreçte yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal olaylar gözlemlenerek ifade edilecektir.

3.1.1.Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa (1923 – 1929 Dönemi)

Atatürk ekonomi politikasını oluştururken Türk Milleti'ni çağdaş uygarlık seviyesine taşımayı hedeflemekteydi. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal hali; tarımı ilkel yöntemlerle gerçekleştirerek geçimini sağlayan yoksul ve eğitimsiz bir toplum, yerli mallarının karşısında yabancı malları korumayı tercih eden bir gümrük, demir ve deniz yolları gibi önem arz eden sektörlerde büyük pay sahibi olan yabancı firmaların ülkeyi terk etmeleri, ülkenin bulunduğu durumu ifade etmek için verilebilecek bazı örneklerdir. Türkiye'de ekonomik ve sosyal yapının yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Tüm bu ekonomik ve sosyal problemlerin çözülebilmesi ve yeni kurulan devletin politikalarına yön verecek olan önlemlerin belirlenebilmesi için 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir (Özçelikve Tuncer, 2007: 254).

Bu dönemde devlet, ekonomik yatırımlara direk dâhil olmadan farklı yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel sektörü yatırım yapmaya teşvik etmiştir. 1923 yılında Cumhuriyeti ilan eden kadro iktisadi yatırımlar için özel sektörün yeterli kaynaklara sahip olmadığını bilincindeydi. Bundan dolayı toplumsal çıkarları gözetken konularda devlet ekonomiye dâhil olmak zorunda kalmıştır. 1923 – 1929 yılları arasında ekonomik yapı ve kurumlar İzmir'de yapılan İktisat kongresinde şekillendirilmeye çalışılmıştır (Özçelikve Tuncer, 2007: 257).

3.1.1.1.İzmir İktisat Kongresi

17 Şubat – 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir’de İktisat vekili olan Mahmut Esat Bozkurt’un girişimleriyle İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Atatürk, iktisat politikaları hakkındaki fikirlerini İzmir İktisat Kongresinin açılışında yaptığı konuşmada belirtmektedir. Atatürk’ün Cumhuriyeti ilan etmeden önce iktisat kongresini toptamasının önemi büyüktür. Bu süreçte Lozan Barış Antlaşması’nın görüşmeleri de devam etmekteydi. Batılı ülkeler yeni kurulacak olan devletin iktisadi olarak benimseyeceği sistemin ne olduğunu merak etmekte ve takip etmekteydiler. Türk Milleti’nin iktisadi tutsaklık içinde kalmasına sebep olacak kapitülasyonlara, imtiyazlı şirketlere ve düyun-u umumiye ye İktisat Kongresi aracılığıyla cevap verilmiş ve iktisadi bağımsızlıktan vazgeçilmediği dünyaya açıklanmıştır (Öztürk ve Yıldırım, 2009: 150).

Yapılan ilk İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar ana hatları ile şu şekildedir (Tekerek, 2012: 16):

- Tekelleşme engellenecek, tütün tekeli kaldırılacak, tütün ekim ve ticareti serbestleştirilecek
- Aşar vergisi kaldırılacak
- İktisadi gelişmeye faydası olmak şartıyla yabancı sermayeye müsaade edilecek
- Kapitalist sistemden komünist sisteme geçilmeyeceğinin açıklaması yapılmış, bağımsız bir ekonominin oluşturulacağını ve yabancı sermayeye izin verileceği yönünde açıklamalar gerçekleşmiştir.

Kongrede alınan kararlar doğrultusunda, ilerleyen yıllarda Türk ticari ve sanayi alanını finanse edebilmek için bazı bankaların kurulduğu gözlemlenmiştir. Bu bankalar Türkiye Sınai ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye İş Bankası ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası kurulmuştur. Bununla beraber T.C. Merkez Bankası ve Ziraat Bankası yeniden düzenlenmiştir. Bu dönemde bankacılık sektöründeki gelişmelerden bir diğeryse çok sayıda mahalli bankanın kurulmasıdır. Belirlendiği kadarıyla 29 tane mahalli banka aktif halde çalışmıştır. Cumhuriyetin ilk zamanlarında ülkedeki milli gelirde dış ticaretin büyük pay sahibi olması, dışa açık

bir politikanın uygulanması altı tane yabancı bankanın ülke içerisinde faaliyette bulunmasına neden olmuştur. Aşar vergisinin kaldırılmasından dolayı ortaya çıkan ekonomik geliri telafi edebilmek ve devlet gelirlerini arttırabilmek için Osmanlı'dan kalan bazı tekeller millileştirilmiş ve bu uygulama en fazla ispiro, kibrit, şeker gibi ürünlerin üzerinde yoğunlaştırılmıştır. (Özçelik ve Tuncer, 2007: 257-258).

Türkiye'nin bu dönemdeki iktisadi faaliyetlerinden bir başkasıysa ulaştırma alanında olmuştur. Ulaşımın kurulması iktisadi ve askeri olarak önem arz etmekteydi. Osmanlı zamanında yabancı şirketler tarafından denetlenen demiryolları, 1924 yılında Anadolu demir yollarının devletleştirilmesi konusundaki kanunun kabul edilmesiyle demiryolları millileştirilmiş ve demir yollarının yapımına önem gösterilmiştir. Demiryollarının yapılması ve işletilmesi için kurulan Nafia vekâletine ait müdürlükler birleştirilerek Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi 1927 yılında kurulmuştur. Ulaştırma sektöründeki bir diğer önemli atılımsa denizcilik sektöründe gerçekleştirilmiştir. Osmanlı döneminde birçok liman yabancılar tarafından işletilmekteydi. 1926 yılında Kabotaj Kanunun çıkartılarak Türk deniz ticaretinin ve taşımacılığının gelişimine katkıda bulunulmuştur. Havacılık sektöründe de gelişmeler yaşanmış olup yine 1926 yılında Kayseri'de uçak fabrikası kurulmuştur (Coşkun, 2003: 74).

3.1.1.2.1929 Büyük Buhranın Türkiye Ekonomisine Etkileri

1929 yılında yaşanan büyük buhran kapitalizmin en büyük krizlerinden biri olmuştur. Klasik ve Neo – Klasik iktisadi ekolleri sarsmış olan bu kriz çok şiddetli bir biçimde ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Buhranın Türkiye ekonomisindeki ilk etkisi paranın değerinin düşüşüyle başlamış olup sonrasında ihraç mallarının fiyatlarının azalmalarıyla devam etmiştir. İhracatta oluşan bu düşüş dış ticarete olumsuz etki yaratmıştır. Dış ticaret oranlarında yaşanan gerileme iç ticaret oranının artmasına sebep olmuştur. Bu durum tarım ve sanayi ürünlerini deflasyonist bir sürece itmiş ancak tarım ürünlerinde oluşan fiyat düşüşü sanayi ürünlerine oranla daha fazla gerçekleşmiştir. Tarım ürünlerinin üretiminde azalma yaşanmış olup ülke ekonomisinde bir gerileme görülmüştür. Ancak buhranın Türkiye'ye etkisi diğer ülkelere oranla daha hafif gerçekleşmiştir. Bunun temel nedenleri Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonunun nispeten düşük kalması, ihracatın

sadece tarım ürünleriyle kısıtlı olmayıp çeşitli sektörleri de kapsaması ve Türkiye'nin kendi kendisine yeten bir ekonomiye sahip olmasıdır (Işık ve Duman, 2012: 81-82).

3.1.2.Korumacı – Devletçi Sanayileşme (1930 – 1939 Dönemi)

1923-1929 yılları arasında özel girişimi temel alan bir sanayileşme politikası benimsenmiş ve özel girişimin çabalarıyla gelişecek olan sanayinin kalkınmaya da etkide bulunacağı beklenmiştir. Ancak yapılan uygulamanın sonucunda beklentilerin altında bir sonuç gerçekleşmiştir. Bundan dolayı hükümet bu dönemde özel girişimcilerin yaptığı sanayileşmenin hızı ve yapısından memnun kalmamıştır (Altıparmak, 2002: 36-37).

1930-1939 yılları arasında iktisat politikaları açısından iki temel özellik dikkat çekmektedir: Korumacılık ve devletçilik. İktisadi amaç ve elde edilen sonuçlardan dolayı bu dönem ilk sanayileşme dönemi olarak adlandırılabilir (Boratav, 2016: 59).

- 1929 yılında yaşanan buhranın etkisiyle devletçi bir sanayileşme modeli arayışı içine giren devlet, bu yıllarda dünyadaki ilk planlama tecrübelerinden biri olarak kabul gören sanayileşme sürecini başlatmıştır. 1930 yılında İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor' la başlayan çalışma SSCB'nin yaptığı teknik ve mali yardımlarla gerçekleşmiştir. Sonrasında Amerikalı uzmanların raporlarından, hayvancılık, madencilik ve ormancılık gibi öncelikli alanlarda yerli üretim desteklenecek
- Kanunlara bağlı olma koşuluyla yabancı sermayeler teminat altına alınacağı gibi yabancı sermaye ye karşı olunmadığı, liberalizmden yararlanılarak 1934 yılında sanayi için planlı dönem başlamıştır (Soyak, 2003: 172).

Devleti yönetenlerin yaptıkları açıklamalara göre devletçi sanayileşme politikası özel sektörü dışlamayacak, özel sermayenin yeterlilik gösterememesinden ve ülkenin bulunduğu şartların hızlı bir sanayileşmeyi mecbur kıldığından dolayı devletin sanayiye müdahale etmek zorunda kaldığı yönündeydi. Devlet, özel kesimin yeterli olamadığı veya ilgi göstermediği alanlarda faaliyet göstermekteydi. Özel kesim ve kamu kesimi farklı sektörlerde ve aynı sektörlerde faaliyet göstermiş ancak rekabet etmemişler aksine tamamlayıcı bir rol üstlenmişlerdir. Devletçilik politikasının

temeli milli ekonominin gelişmesini sağlamak için devletin ekonomiye dâhil olmasına dayanmaktaydı. Uygulanan bu devletçiliğin farklı bir tanımı olarak B. Lewis'in tanımı gösterilebilmektedir. Lewis' e göre: *“Devletçilik, özel girişimciliğin ve özel sermayenin işe yarar bir şey yapamayacak kadar zayıf olduğu bir ülkede, devletin ulusal kalkınma ve ulusal savunma temel amacıyla sınaî faaliyette bir öncü, bir yönetici olarak öne çıkması durumudur”*. Kamuya ait olan bazı sanayi işletmelerinin ilerleyen zamanlarda özel sektöre bırakılacak olması devletçiliğin geçici olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı devletçiliğin kapsamı ekonominin bulunduğu şartlara göre değişiklik göstermiştir (Altıparmak, 2002: 40-41).

3.1.2.1.Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1933 – 1937 yıllarını kapsayacak şekilde yürürlüğe geçirilmiştir. Bu plan ulusal ekonomi içerisindeki tüm kesimleri kapsamadığından, yatırım ve büyüklüklerle ilgilenmediği için günümüzde yapılan iktisadi planlara göre farklılık göstermektedir. Bu plan sanayide bulunan belirli alt kollarda fabrikalar kurulmasını ve belirli işleri kapsadığı için bir plan olarak nitelendirilebilmektedir. Bahsedilen alt kollar şöyle sıralanabilmektedir (Kuyucuklu, 1986: 189-190):

- Mensucat sanayi (Pamuk, Kendir, Yün)
- Maden Sanayi (Demir, Sömikok, Kömür Müştakları, Bakır, Kükürt)
- Selüloz Sanayi (Kâğıt hamuru, Kâğıt)
- Kimya sanayi (Zaçyağı, Klor, Süt Kostik, Süper Fosfat, Suni İpek)
- Toprak sanayi(Şişe, Cam, Porselen)

Bu alanlarda toplamda 20 adet fabrikanın kurulacağı ve 43.453.000 TL yatırılması uygun görülmüştü. Bu fabrikaların kurulması için gerekli olan finansmanın 39.978.000 TL'sini Sümerbank kalan kısmını da İş Bankası karşılayacaktı. Planın gerçekleşmesi için gerekli görülen miktar ilk önce 65 milyon TL'ye sonra 100 milyon TL'ye çıkarılmıştır. Bu süreçte devlet, iç ve dış borçlanmayı arttırmadığı gibi istikrarlı para politikaları izleyerek açık finansman yoluna gitmemiştir. Finansmanın temel kaynağını ise tüketim malları üzerinden alınan vergilerden oluşturmuştur. Devletçi sanayileşme yatırım malları ile yapılan bir endüstriyel sanayileşmeye değil,

temel tüketim ve ara malı üretimine yönelik bir modele yönelenilmiştir (Parasız ve Eroğlu, 2017: 38).

3.1.2.2.İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın kısa süre içerisinde önemli başarılarla ulaşması, 1936 yılında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlanmasına etkiye bulunmuştur (Polatoğlu, 2017: 58). Bu plan 1938-1942 yıllarını kapsamı tahmin edilerek hazırlanmıştır. Daha önceden yapılan birikimlere dayanılarak bu planda yüz adet fabrika kurulmasını benimsemiştir. Bu fabrikaların alan olarak önceki beş yılda kurulan fabrikaların mallarını aramal olarak kullanıp işlenmesini sağlayacak kollardan kurulması kararlaştırılmıştır. Fabrikaların alanları şunlardır (Kuyucuklu, 1986: 191):

- Makine Sanayi
- Ölçü Aletleri Sanayi
- Gemi Yapım Sanayi
- Metal İşleme Sanayi
- Kimya Sanayinde Farklı Alt Kollar
- Çimento Sanayi
- Gıda Sanayi

İkinci planda elektrifikasyon, madencilik ve limanlar gibi altyapısal gelişimlere de önem verilmekteydi (Özçelikve Tuncer, 2007:261). Genel itibariyle bakıldığında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ilk planın devamı şeklinde görülmekteydi. Ancak II. Dünya Savaşı nedeniyle 1938 yılında hayata geçirilen plan altı ay sonra uygulamadan kaldırıldı (Tezel, 1994: 283).

3.1.3.İkinci Dünya Savaşı Yılları (1940-1945 Dönemi)

1940 – 1945 yılları bazı kaynaklarda savaş yılları olarak da geçmektedir. Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaşın bütün ağır koşullarını yaşamıştı. 1930'lu yıllarda uygulanan politikaların sonucunda epey daralmış olan ithalat savaş yıllarında yarı yarıya yakın bir düşüş göstermişti. Yetişkin nüfusun büyük bir çoğunluğunun silahaltında tutulması da üretimde büyük düşüşlerin yaşanmasına

neden olmuştur. Savaş öncesinde yapılan yatırım ve sanayi programları, bütçenin büyük bir çoğunluğunun savunma harcamalarına ayrılmasından dolayı bütünüyle ertelendi (Boratav, 2010: 81).

Bu dönem içerisinde iki tane hükümet kurulmuş olup sırasıyla Refik Saydam Hükümeti ve Şükrü Saraçoğlu Hükümetidir. Yine aynı dönemde göze çarpan dört adet önemli gelişme bulunmaktadır. Bunlar: Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi ve son olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunudur.

3.1.3.1.Refik Saydam Hükümeti

Dr. Refik Saydam'ın iktidara gelişi Celal Bayar'ın istifa etmesinden sonra İsmet İnönü'nün hükümeti kurma yetkisiyle 27 Ocak 1939 yılında başlamıştır. Celal Bayar'ın istifa etmesi temelinde basit bir irade değişimi değil bir zihniyet değişimi olarak tanımlanmaktadır. Dr. Refik Saydam'ın kurduğu hükümetin siyasi ve ekonomik anlayışı devletçi – halkçı bir çizgide gerçekleşmiştir. Başbakan vergilere önem vereceklerini, ancak gerçekleştirilirken vatandaşı gereksiz yere zorlamayacaklarını ifade etmiştir (Metintaş ve Kayıran, 2008: 161).

Prof. Korkut Boratav, Şevket Süreyya'ya dayanarak şunları belirtmektedir. Savaşın daha ilk yıllarında hükümet yetkililerine iki politika sunulmuştu. Bu politikalardan ilki mevcut bütçe ile ordunun ve kentli nüfusun temel ihtiyacının sağlanmasını hedefleyerek, ticareti devlet kontrolüne alarak sıkı bir fiyat politikası uygulamaktı. İkinci politika ise, iç ve dış piyasalarda savaştan dolayı ortaya çıkan kıtlığın oluşturduğu talep artışının çiftçi ve sanayici için tetikleyici bir etki oluşturarak piyasaya ve fiyatlara müdahaleden kaçınıp, üretimi teşvikte bulunacak açık enflasyonist gelişmeyi sineye çekmekti. Refik Saydam Hükümeti bu yollardan ilkinin tercih ederken Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ikinci politikayı tercih etmiştir. Bu sistem ne kusursuz işlevini tamamlamış ne de tamamen iflas etmiştir. Bu hükümet 1940 yılının ocak ayında ekonominin geniş boyutlu bir şekilde denetim yetkisini sağlayan Milli Korunma Kanunu, Şubat ayında ise iç ve dış ticarete devletin aktif bir şekilde yer almasını sağlayan Ticaret Ofisini kurmuştur (Çavdar, 2003: 310-312).

3.1.3.1.1.Milli Korunma Kanunu

Milli Korunma Kanunu, TBMM’ de 1940 yılında 3780 sayılı kanun ile kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesine göre; hükümet olağanüstü durumlarda genel ve kısmi seferberlik, ülkenin savaşa girmesi veya Türkiye’yi alakadar eden bir savaş sürecinde, hükümete yasanın kabul ettiği şekil ve koşullarda olağanüstü görev ve yetkiler tanımlamaktaydı. Yasa hükümete fiyatları belirleme, üretilen ürünlere el koyma ve işçilere zorunlu çalışma yükümlülüğü gibi sınırsız yetkiler tanımaktaydı. Kanun kabul edilmesinden sonra TBMM’ de söz hakkı alan Başbakan Refik Saydam, kanunun amacına uygun bir şekilde kullanılacağına değinerek, Türk milletinin geçmiş zamanlarda çok fazla acı çektiğini ifade etmiş yeni bir savaşın olması durumunda bu acıların tekrar etmemesi için önlem olarak Milli Korunma Kanunu’nun çıkarıldığını dile getirmiştir. Başbakan kanunun başarılı olabilmesi için devletteki görevlilerin, memurların ve halkın tüm kesiminin kanuna özen göstererek uyması gerektiğini de ifade etmiştir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak için altı kişiden oluşan bir heyet kurulmuştu. Bu heyette; Milli Müdafaa Bakanı Naci Tınaz, Maliye Bakanı Fuat Ağralı, Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya, Ekonomi Bakanı Hüsnü Çakır, Ticaret Bakanı Cezmi Erçin ve Ziraat Bakanı Muhlis Erkmen bulunmuşlardı (Yavuz, 2015: 165).

Bu yasa milli mücadele zamanındaki “Tekâlifî Milliye Kararlarına” benzemektedir. Ancak o kararlarda bir gönüllülük ve eşitlik bulunmaktaydı. Oysa Milli Korunma Kanunu’nda en büyük yükü işçiler, küçük çiftçiler ve köylüler çekmekteydi. Bu kesimler angarya olarak nitelendirilen çalışma yükümlülükleri altında ezilmişlerdi ve ücretler çok düşük seviyelerdeydi. Milli Korunma Kanunu bütün bu iddialarına ve amaçlarına karşılık vurgunculuk ve karaborsacılığı engelleyememiştir (Çavdar, 2003: 317-318).

3.1.3.2.Şükrü Saraçoğlu Hükümeti

1942 yılının Temmuz ayında Refik Saydam’ın vefatından sonra başbakanlığa Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Şükrü Saraçoğlu Milli Korunma Kanunu uygulamalarını belli ölçüde hafifleterek, piyasa üzerinde bulunan sıkı denetim mekanizmalarını kaldırarak veya gevşetilerek uygulanması doğrultusunda kararlar almıştır. Öncelikli olarak çiftçiler için tahıl alımındaki fiyatlar yükseltilmiş ve üretilen ürünün %25’inden

(büyük çiftçiler için biraz daha yüksek bir orandan) fazlasının piyasa fiyatlarından satışı serbest bırakılmıştı. İaşe Müsteşarlığı kaldırıldıktan sonra farklı gıda maddelerinin de fiyat denetimleri kaldırılmıştı veya hafifletilmişti. Yapılan bu politika değişikliği çiftçi ve tüccarların kârlarını büyük ölçüde arttırarak kentlerde fiyatların yükselmesine sebep olmuştu. Buğday fiyatları yaklaşık %120 - %200, genel fiyatlarsa %75 - %90 oranlarında artmıştır. 1942 – 1943 yılları savaş yıllarında en yüksek enflasyonun yaşandığı süreç olarak görülmüştür. Saraçoğlu hükümeti bu süreçte oluşan aşırı kazançlara ve enflasyona karşı iki olağanüstü vergi kanunu geliştirmiştir. Bunlar Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisidir (Boratav, 2016: 87).

3.1.3.2.1.Varlık Vergisi Kanunu

1942 yılında kabul edilen Varlık Vergisi Kanunu, temelinde ticaret burjuvazisini, tali olarak da çiftçi, esnaf ve ücretli çalışanları kapsamaktaydı. Belli komisyonlarca tarh edilen, bir kereye mahsus olan ve itiraz hakkı bulunmayan bir vergidir. Vergi borçlarını bir ay içerisinde ödemeyen mükellefler önce kamplara daha sonra ise Aşkale'ye çalışma yükümlülüklerini yerine getirmek için sevk edilmişlerdir. Kanun metnine göre bir ayırım yapılmamasına rağmen toplam vergilerin tahsilâtının yarısından fazlası azınlıklar tarafından ödenmiştir. Bundan dolayı Varlık Vergisi, ırk ve din ayırımını temel alan bir vergi uygulaması olarak tarihimizde yer almıştır. 1944 yılının başlarında yürürlükten kaldırılmış olan vergi 114.000 mükelleften 315 milyon liralık varlık vergisi olarak tahsil edilmiştir. Ayrıca toplanan bu vergi devlet harcamalarının %38'ini, milli gelirin %35'ini, sanayi ve hizmetler sektöründe yaratılan hâsılanın %8'ini oluşturmuştur (Boratav, 2010: 85).

Verginin ortaya konulmasının bir nedeni de haksız bir şekilde kazanç elde eden servet sahiplerinin olağanüstü gelirleriydi. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Fuat Ağralı'ya göre çıkarılan kanunun amaçları şu şekilde sıralanmıştır.

- Enflasyonla mücadele edebilmek için piyasadan para çekmek
- Savaş yıllarında fazla para kazanmış olanlardan vergi elde etmek
- Devlet gelirlerini arttırmak olarak ifade edilmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulanmasında en acımasız konular şu şekilde özetlenebilmektedir: Vergi tarhının takdire bırakılması, vergiye karşı itiraz ve temyiz yollarının kapalı olması, vergi mükelleflerinin eşi ve yakınlarına ait olan mal varlıklarının teminat olarak el konulabilmesi gibi durumlardır. Tüm ülkeyi kapsayan bu vergi için uygulama merkezi olarak sadece ekonominin gelişmiş olduğu İstanbul, Ankara, Bursa, İzmir, Hatay, İçel gibi iller seçilmişti (Karabulut , 2005: 325-329).

3.1.3.2.2.Toprak Mahsulleri Vergisi

Toprak Mahsulleri Vergisi 4429 sayılı kanunla 1943 yılında yürürlüğe girmiştir. Varlık Vergisinden sonra tarımın vergilenmesi gerekli görülmüştü. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasından sonra milli gelirin yarısına yakınına oluşturan tarımdan vergi alınmamaktaydı. Ancak savaş yıllarında yüksek kârlar elde eden büyük toprak sahiplerinden vergi alınması gerekmekteydi. Kanun esasen bu sebeple çıkarılmıştı. Kanuna göre bütün tarım ürünleri vergiye tabi olup, %8 oranında aynen ve nakit ödenebilmekteydi. Bu kanun küçük çiftçilerden geçimlik tarım yapan büyük bir kesimi zarara uğratmıştı, çünkü ürünlerinin tamamını satışa çıkarmayan sadece kendi tüketimlerini sağlayan küçük çiftçileri kazanmadıkları paraların vergisini ödemek zorunda bırakmıştır. %8 olan bu vergi oranı 1944 yılında %10'a çıkarılmıştır. Toprak Mahsulleri vergisi toplanırken beyanlar ve esaslar gerçeğe aykırı görülmekteydi. Bu vergi geçimlik tarım yapan yoksul çiftçileri daha da yoksullaştırmıştır (Çavdar, 2003: 328-331).

3.1.3.2.3.Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945 günü 4753 numaralı yasayla yürürlüğe girmiştir. Kanun tasarısının en dikkat çeken yönlerinden biri de Çiftçi Ocaklarıydı. Çiftçi Ocakları Arazisi, bölgelerin özelliklerine göre, bir çiftçi ailenin geçimini sağlayacak ve iş gücünün tamamını değerlendirebileceği genişlikte olan arazi olarak tanımlanmaktaydı. Bu araziler 30 dönümden küçük 500 dönümden büyük olmayacaktı. Her aile ne sebeple olursa olsun en fazla bir adet Çiftçi Ocağına sahip olabilecekti. Ocağın sahibinin vefat etmesi durumunda veraset için yasal hakemliğe başvurulacak, toprak sadece en yetenekli olana verilecekti. Bu topraklar sadece askerlik ve hastalık durumlarında kiraya verilebilecekti (Tezel, 1994: 383).

4753 numaralı kanunun ilk maddesinde reformun amaçları şöyle açıklanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1945: 6032):

“(a)Arazisi olmayan ya da yetersiz olan çiftçilere, aileleri ile geçimlerini sağlayacak miktarda arazi vermek, (b), ihtiyacı olan çiftçilere kuruluş onarma ve çevirme sermayesi, canlı-cansız demirbaş vermek , (c) yurt topraklarının sürekli işlenmesini sağlamak.”

Hükümetin bu kanunu çıkarmasındaki bir başka nedense Türkiye’de sosyal demokrasiyi geliştirerek halkçılık ilkesine uygun bir şekilde hareket etmektir. Kanuna tabi olan araziler; hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan oluşmaktaydı. Kanuna göre 5.000 dönümden büyük çiftlikler kamulaştırılacak bu araziler yeterli bulunmadığı takdirde 2.000 dönümlük orta büyüklükteki çiftlikler de kanundaki madde 14, 15 ve 16 ya göre kamulaştırılacaktır (T.C. Resmi Gazete, 1945). Kanunda bulunan 17. Madde, nüfusu fazla olan bölgeleri geniş hükümlerle kapsamıştır. Nüfusu fazla olan bölgelerde devlete, vakıflara veya belediyelere ait olan araziler ihtiyacı karşılamazsa kiracılar, yarıcılar ve tarım işleri tarafından işletilen 2.000 veya daha az dönümlük araziler kamulaştırılacaktır. Mal sahibiyse bu arazinin içinden istediği 50 dönümü kendine ayırabilecektir (Balcı ve Karadeniz, 2018: 273).

Adnan Menderes, Emin Sazak, Cavit Oral gibi milletvekilleri tarafından çokça eleştirilmiştir. Eleştiren kişilerin çoğu büyük toprak sahiplerinden oluşmaktaydı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu büyük toprak sahipleri tarafından CHP’nin kendilerini tehdit eden girişimini unutmamışlardır ve savaş sürecinde güçlenen kent sermayedarlarıyla muhalefetin iktidara giden yolunu açmışlardır (Çavdar, 2003: 334-335).

3.1.4.Savaş Sonrası ve Dünya Ekonomisine Entegrasyon Süreci (1946-1950 Dönemi)

Savaş yıllarında ekonominin durumu ve halkın refah seviyesi düşmüştü. Dönemin iç ve dış siyasal konjonktüründe oluşan etkenler karşılıklı bir etkileşim doğurmuştu. Hükümetin Milli Korunma Kanunu üzerinden iç ve dış ticarete yaptığı müdahaleler ve kısıtlamalar, bazı tüketim mallarının karneyle alınması, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsulleri Kanunu gibi uygulamalar köylü ve kentli geniş kitleler tarafından

hoşnutsuzlukla karşılanmıştı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılması sürecinde Mecliste ve kamuoyunda çıkan tartışmalar muhalefet hareketinin doğmasına yol açmıştı (Şahin, 2016: 84).

1946 yılının Ocak ayında Demokrat Parti kurulmuş ve çok partili hayata geçilmiştir. Demokrat Parti'nin kurulmasıyla iktidarın karşısında açık biçimde güçlü bir muhalefet bulunuyordu. Demokrat Parti'nin programı devletin ele alacağı konuları uzun vadeli olarak planlamakta, özel sermayenin istikrarlı ve güvenli bir şekilde çalışması için devletin ekonomik faaliyetlerini belli bir çerçeveye sınırlamaktaydı. Kısaca liberal bir ekonomiyi benimsemektedir. 1946 yılında yapılan seçimlerde kurulan Recep Peker Hükümeti bir yandan Bretton Woods anlaşmasıyla oluşan yeni sisteme dâhil olabilmeye bir yandan da Amerika'nın ve onun önderliğinde kurulan uluslararası kuruluşlardan dış yardım alma çabası içindeydi. Bu amaçlara büyük çapta faydası olacağı beklenen devalüasyon kararı ise bu hükümetin ilk icraatıydı. (Tekeli ve İlkin, 1974: 5).

3.1.4.1.Truman Doktrini

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisi iki önemli sorunla karşı karşıyaydı. Savaş sırasında yükselen gıda ve hammadde fiyatlarının savaştan sonra normale dönme eğiliminde oluşundan dolayı ihracat gelirlerinde bir azalmanın yaşanması ve Sovyet tehdidi nedeniyle ordunun terhis edilememesi iktisadi açıdan büyük bir yük oluşturmaktaydı. Türkiye o yıllarda elinde bulundurduğu 245 Milyon dolarlık altın ve döviz rezervini Sovyetlerle bir savaş yaşanması ihtimaline karşı kullanamamaktaydı. Bu iktisadi problemler Türk hükümetini dış kredilere yönlendirmekteydi (Ertem, 2009: 386).

Amerika savaştan sonra iktisadi ve siyasi olarak çok fazla ön plana çıkmaktaydı. Bu kadar öne çıkmasındaki temel etken, İngiltere'nin savaşı kazanmak için elindeki tüm dolar ve altın rezervini kullanmış olmasıydı. Kaynakların tükenmesi İngiltere'yi dışa bağımlı hale getirmişti. 1947 yılının Şubat ayında Amerika'ya bir muhtıra veren İngiltere artık Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik ve askeri yardım yapamayacağını yapılan yardımların 1947 yılının Mart ayından itibaren kesileceğini bildirmişti. Truman doktrini 22 Mayıs 1947 yılında Başbakan Truman'ın onayıyla Amerika'da yürürlüğe girmiştir. Yasada Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımın yanında

malzeme, hizmet ve bilgi yardımı ile askeri ve teknik alanda uzmanların gönderimi yetkisini de içermektedir. Yapılan bu yardım tasarısında Amerika başkanının bilgi ve onayı dahilinde amacına uygun olarak kullanıldığına denetlenmesi öngörülmüştü. İlk başlarda iki ülkeye toplamda 400 milyon dolarlık bir yardım planlanmıştı ancak 337 milyon dolarda kalmıştır. Gelen yardımın 268 milyon doları Yunanistan'a 69 milyon doları da Türkiye'ye verilmiştir. Verilen paranın Yunanistan'da %59'u, Türkiye'de ise %100'ü askeri yardım için kullanılmıştır. 1947 – 1949 yılları arasında Amerikanın Türkiye'ye verdiği toplam para 152,5 milyon dolara ulaşmıştır. Bu paranın 147,5 milyon doları hava, kara ve deniz kuvvetleri için harcanırken 5 milyon doları yol yapım çalışmalarında değerlendirilmiştir (Akkor, 2017: 5-13).

3.1.4.2.Marshall Planı

Truman Doktrini temelinde Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmektedir. Bu ülkeler Sovyetlerin doğrudan baskısı ve tehdidi altındaydı. Bu sırada Avrupa iktisadi olarak kötü bir durumdaydı. Altı yıl süren savaş ülkelerin iktisadi kaynaklarını bitirmişti ve ekonomiyi harekete geçirmek için kullanılacak kaynak bulunmamaktaydı. Bu durumu fırsat olarak gören Sovyetler Birliği komünizm propagandalarını arttırmaktaydı. Yapılan bu propagandalar Avrupa ülkelerinde etkili bir zemin oluşturmaktaydı. Sovyet ilgisinin Avrupa'da bu kadar yükselmesi karşısında Amerika maddi ve manevi destek ile Avrupa'nın siyasal olarak bağımsızlığını koruyabileceğini düşünmekteydi. Ayrıca Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi için Avrupa'nın ekonomik olarak kalkınması gerekmektedir (Ertem, 2009: 390-391).

Türkiye'nin Marshall yardımlarından yararlanması için iktisadi politikasında köklü değişiklikler yapması gerekmektedir. Buna göre ekonomide kamu girişimciliği azaltılmalı, özel sektörün hızlı bir şekilde gelişmesine imkân sağlanmalı, ağır sanayi yerine tarım, orman, hayvancılık, inşaat malzemeleri, seramik ve hafif metallerin işlenmesini esas alan sanayileşmenin tercih edilmesi gerekmektedir. 1950'li yıllar içerisinde bu doğrultuda gerekli düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Amerikalı uzmanlarca hazırlanan 6224 sayılı yasa 18 Ocak 1954 yılında kabul edilmiş ve artık yerli sermayeye açık olan bütün alanlar yabancı sermayeye de açık olmuştur (Avşaroğlu, 2008: 13).

Amerika Birleşik Devletleri kurduğu uluslararası kapitalist sistemin uygulanma sürecinde Türkiye 1948-1952 yılları arasında tarım ülkesi olarak görevlendirilmiştir. Türkiye Marshall Planı dâhilinde aldığı yardımları çoğunlukla tarım ve ordu üzerine kullanmıştır. Tarım sektöründe Türkiye topraklarının tarıma uygun olması alınan yardımların tarım alanında harcanmasına yol açmıştır. Tarım sektöründe yeni projeler sunulmuştur. Bu projeler Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ırmaklar aracılığıyla su kanalları yapılmasını içermektedir. Tarımsal alanlara su kanalları yapılması tarımsal üretimi doğrudan etkilemiştir. Modern tarım araçlarının Amerika'dan gelmesiyle tarımın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Marshall Planı dâhilinde Türkiye'nin hammadde kaynağı gibi görünmesi, gelen yardımların Batı endüstrisine ulaşması için kaynak olarak kullanılmıştır. Bu plan çerçevesinde madencilik alanında ana hedef, başta kömür olmak üzere Avrupa ülkelerinin ihtiyacı olan madenlerin üretimi ve ihracatını artırma yönünde olmuştur. Türkiye Marshall yardımını maden alanında devlet eliyle kullanmış olup modernizasyon sürecinde özel sektör ile gerçekleştirmiştir. Bu sayede özel sektör gelişecek ve çıkarılan hammaddelerin devamlılığı sağlanarak Avrupa ve Amerika'daki sanayi bölgelerine daha hızlı bir şekilde ulaştırılarak sürekliliği sağlanacaktı. Türkiye ulaşım alanında da büyük bir gelişme sağlamış olup bu gelişme sadece karayollarında olmuştur. Bu süreçte demiryolu ihmal edilmiş olup 1930 – 1940 yılları arasında 2484 kilometre uzunluğunda olan demiryolu 1940-1960 yılları arasında 600 kilometre azalmıştır. Askeri teçhizat olarak gelen yardımların büyük kısmı ikinci eldi. Özetle Marshall Planı'na dâhil olmadan önce Türkiye ekonomisi kendisine yeterli bir haldeyken Marshall Planı sonrasında Avrupa ekonomisinin tamamlayıcı bir unsuru konumuna gelmiştir. Türkiye Avrupa'nın sanayi ülkelerine bir yandan hammadde ve gıda maddeleri ihraç ederken diğer yandan bu ülkelerden sanayi ürünlerinin ithal edilmesine ihtiyaç duyan bir konuma gelmiştir (Tezel, 1994:24; Çınar, 2018: 339-342).

3.1.4.3.İvedili Sanayi Planı

II. Dünya Savaşı devam ederken Türkiye, savaş sonrası için uygulayacağı politikaları oluşturmaya başlamıştı. 1946 yılında İvedili Sanayi Planı Şükrü Saraçoğlu hükümeti tarafından hazırlanmıştı. Plan hazırlanma aşamasındayken savaş öncesindeki ruhla hareket edilmiştir. Ana prensipleri 1930'lu yıllarda hazırlanan Birinci ve İkinci Beş

Yıllık Sanayi Planlarıyla benzerlik göstermekteydi. Bu doğrultuda İvedili Sanayi Planı, geçmişte uygulanan planların devamı niteliğinde olduğu söylenebilmektedir. Bu plan aracılığıyla sanayileşmeye kalındığı yerden devam edilmek istenmiştir. İvedili Sanayi Planı'nın özünde sanayileşerek kalkınma ve ulusal bağımsızlık ana hedef olarak belirlenmiştir. Uygulamada ağırlığın devlet tarafından yapıldığı planda, devletin ağırlığının olmasının gerekçesi olarak da özel sektörün kâr güdüsüyle hareket edip kâr elde edemeyeceği alanlarda toplumsal konularda duyarsız kalacağı ifade edilmekteydi. Planın hazırlanmasında devletçi görüşlerin etkin olmasının sebebi, Kadro Dergisi yayıncılarından Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev TÖKİN'in komisyonda görev alması da önemli bir etki yaratmıştır. Kadrocular için devletçilik en hayati unsurlardan biridir. Bu planda, Kadrocu hareketin bu kadar etkin olmasından dolayı Kadrocuların planlama anlayışının somut hali olarak da adlandırılmaktadır (Ay, 2012: 158).

1946 Planı önceki planlara göre yöntem olarak iki özelliğiyle ayrılmaktaydı. İlki daha önceki planlar tek tek projelerin birleştirilmesiyle bir araya getirilmişken, bu plan kurulacak endüstrinin hammadde bazlarını, kuruluş yerlerini, iş ve uzman kadrosunu, sosyal ihtiyaç ve sorunlarını ve kuruluş amaçlarını saptayarak geniş kapsamlı bir iş planı olarak şekillenmiştir. İkinci önemli fark ise her sektörün talebinin hesaplanmasıyla ortaya çıkmaktaydı, ürün hedefleri tüketim kalıplarına uygun olarak 10 yıllık hesaplanmıştı. Ancak Türkiye'nin savaştan sonra Amerika'nın önderliğinde kurulan IMF, Dünya Bankası, GATT gibi örgütlere üye olması İvedili Sanayi Planı'nın devletçi görünümüyle uyuşmamaktaydı. Bundan dolayı plandaki ağır endüstrilerle ilgili bölümlerin uygulamasından vazgeçilmiş ve 1947 yılında Kemal Süleyman VANER'e yeni plan hazırlama görevi verilmiştir (Parasız, 1998: 72).

3.1.4.4. Vaner Planı

Savaş sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünyada Türkiye tercihinin Amerika'dan yana kullanmıştır. Bu dönemde Amerika için kredi ve mali yardımların yapıldığı ve uluslararası kurumlar aracılığıyla mali yardımları yönetmek isteği bir zaman dilimiydi. Amerika 1947 yılında Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık (300 milyon Yunanistan'a, 100 Milyon Türkiye'ye) bir yardım paketini kabul etmişti. Bu

süreç içerisinde Amerika Marshall yardım programını da başlatmıştı. Bu yardımdan yararlanabilmenin iki koşulu bulunmaktaydı: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütüne (OECD) üye olmak ve Amerika hükümetiyle ekonomik işbirliği anlaşması imzalanması gerekmektedir. Türkiye bu örgüte üye olmakla beraber, Bretton Woods sözleşmesini de imzalayarak IMF'ye üye olmuştu. Marshall Planı'yla Türkiye'ye yapılacak yardım temel olarak tarımsal ürünlerin üretim kapasitesinin artırılması, OECD ülkelerinin hammadde ve gıda ihtiyaçlarından oluşan talebi karşılamasını içermektedir. Görüldüğü üzere amaç artık sanayileşmek değil, tarım ürünlerinin üretilmesi ve altyapı sorunlarının çözülmesiydi. Bu yaklaşım 1950'li yıllarda hâkim olmuştu. 1947 yılında Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nın hazırlanma görevi Kemal Süleyman Vaner'in başkanlığını yaptığı komisyona verilmişti (Çavdar, 2003: 336-337).

1947 yılındaki planda önceki planlarda bulunmayan bir yenilik bulunmaktaydı. İlk defa büyüme hızı kavramına yer verilmişti. Hem milli hâsılanın hızı hem de sektörel büyüme hızı yani ekonomik kalkınmaya katkıları planlanmıştır. 1948 – 1952 yılları arasında milli hâsılanın yıllık %8 oranında büyümesi hedeflenmekteydi. Tahmin edilen yıllık sektörel büyüme ise sanayi %14,8, tarım %6,5, ticaret %10,2, mesken üretimi %5,2 ve kalan hizmet sektörleri %1,2 oranında büyüyebilecekti. Özet olarak 1946 -1950 dönemi Türkiye'de iktisadi dönüşümlerin başladığı yıllar olmuştur. Bu geçiş dönemi 1950 yılında Demokrat Parti'nin iktidar olmasıyla tamamlanmıştır. İktidara gelen Demokrat parti programında da dediği gibi liberal bir iktisat politikası uygulamaya başlamıştır (Şahin, 2016: 89).

3.1.5.Tıkanma ve Yeniden Uyum (1950-1961 Dönemi)

Bu dönemde Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti dönemi olarak da adlandırılan bu dönem 1950-1953 ve 1954-1960 dönemi olarak incelenecektir.

1950 yılında yapılan seçimlerle sadece iktidar değişmemiştir. Yeni kurulan iktidar partisi bundan sonra geçecek 10 yıl iktidarı elinde tutacaktır. Bu süreçte sosyal, toplumsal, iktisadi alanlarda da büyük değişiklikler gözlemlenmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin kuvvetlenmesinde önemli bir etki yaratmıştır. Cumhuriyet kurulduğundan beri İktidarda olan CHP'den daha liberal bir anlayışı benimseyen DP; halkın, büyük toprak sahiplerinin ve savaş

sürecinde servet sahibi olanların desteğini kazanarak yeni bir iktisadi kalkınma anlayışını benimsemişti. Ekonomik kalkınmanın sağlanması için o dönemde dış yardıma ihtiyaç duyulmuş ve CHP döneminde alınmaya başlayan kredi ve yardımlar DP iktidarı boyunca da devam etmiştir (Emiroğlu vd., 2012: 77).

Marshall Planı çerçevesinde ülkeye çok sayıda traktör ve pulluk girişi olmuştur. Traktörlerin gelişi tarımda başlı başına bir devrim olarak nitelendirilmiştir. Türkiye o yıllarda sanayisi zayıf olan genel anlamıyla geri bir tarım ülkesi konumundaydı. 1946 yılında çalışabilir traktör sayısı bini zor geçebilmekteydi. Bu sayı 1955 yılında 43 bin dolaylarına ulaşmaktaydı (Oktar ve Varlı, 2010: 11). Hazine topraklarının, meraların ekime açılması, hava şartlarının tarıma elverişli olması ve silah altında tutulan genç erkeklerin iş hayatına dönmesiyle beraber traktörlerin de gelmesi o zamanlarda tarımı yılda %10 oranında arttırmıştı. Bununla beraber Kore Savaşı'nın getirdiği konjonktür dünyada hammadde fiyatlarını yükseltmiş ve pazarı genişletmişti. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında yaptığı altın ve döviz birikimi bulunmaktaydı. Ancak 1953 yılının sonlarına doğru bu birikimde tükenmişti ve iklim şartları tersine dönmüştü. 1950 yılında 22,3 milyon dolar olan dış ticaret açığı ekonomide girilen liberasyonun sonucunda 1952 yılında 193 milyon dolara çıkmıştı. 1953 yılında ithalat liberasyonuna da son verilmişti (Kazgan, 2006: 85).

Dış ticarete kontrollere ve korumacılığa gidilmesine sebep olan ana etken, serbest ticaret rejiminin sürekli büyüyen dış ticaret açıklarına yol açmasıydı. 1954 yılından itibaren özellikle IMF aracılığıyla dış ticaret konusundaki sorunların çözülmesi için baskı kurulmuştu. DP iktidarı IMF telkinlerine uzun süre direndi ve Milli Korunma Kanunu'nu tekrardan yürürlüğe koydu. Bu sayede DP, fiyat ve piyasa üzerinde kontrol mekanizması oluşturmayı, bir yandan ithal ikameci yatırımların diğer yandan köylüye dönük popülist politikaları sürdürerek genişletici ve enflasyonist politikalarda ısrar etmeyi tercih etmişti. Ancak dolar cinsinden ithalatın %40'tan fazla düşmesi dış baskıların giderek artması, 4 Ağustos 1958 yılında doların TL karşısında 2,2 katı artmasına sebep olan fiili devalüasyonun kabullenilmesini mecbur kılmıştı. 4 Ağustos kararları sonrası Milli Korunma Kanunu da fiilen durdurulmuştu (Boratav, 2010: 110-111).

Demokrat Parti'nin ekonomideki liberalleşme konusundaki bir başka vaadi Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özel sektöre devredilmesi idi. Ancak KİT'ler özel sektöre devredilmemişti. Bu dönemde KİT'lerin özel sektöre devredilmemesinin farklı nedenleri bulunmaktaydı. Genişleyen iç talep karşısında özel sektör yetersiz kalmaktaydı. Özel sektörün KİT'leri devralacak sermayesi bulunmamaktaydı. Bununla beraber özel kesim KİT'leri almak yerine onların ürettiği mal ve hizmetleri uygun fiyattan almayı daha kârlı görmüştü. Özetle 1950- 1960 yılları arasında öngörülenin aksine devletin ekonomideki payında büyük bir azalma olmamıştı (Şahin, 2016: 92).

3.1.6.İç Dönük Dışa Bağımlı Büyüme (1962-1972 Dönemi)

1946 -1962 döneminin son yıllarına gelindikçe ekonominin bozulması ve yaşanan siyasi bunalım 1960 yılında Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine müdahale etmesiyle sonuçlanmış ve yeni anayasa hazırlığına başlanmıştır. İktidarın plansız uygulamalarından dolayı ülke içerisinde istikrarın sağlanamadığı düşünülmekteydi. Bundan dolayı 1961 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştu (Çelebi, 2002: 36). 1961 yılında hazırlığı tamamlanan anayasa halkoyuyla kabul edilmiş ve aynı yıl içerisinde genel seçim yapılmıştır. Plan hazırlıkları 1962 yılında tamamlanmış ve 1963 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece Türkiye planlı döneme girmiştir. Kalkınma Planları hazırlanırken kamu ve özel kesimin iktisadi ve sosyal gelişime ortak hizmet etmeleri, planların makro plan özelliğinde olması ve beş yıllık dönemler içerisinde gerçekleştirilmesi kararlaştırılıp, 15 yıl içerisinde gerçekleştirilecek gelişmelerin de göz önünde bulundurulması kabul edilmiştir (Tüzünkan, 2015: 91).

1960'lı yıllarda başlayan Planlı Kalkınma Dönemi, planlama olarak 1930'lu yıllardaki sanayi planlarından çok farklıydı. Ekonomik ve toplumsal gelişmeyi uzun dönemli biçimlenmeye uygun, bütüncül, özel sektör için yol gösterici kamu için emredici olan planlar aşamalı planlama tekniğine göre hazırlanmaktaydı. Planlı Kalkınma Dönemiyle beraber sanayide alanında ithal ikameci dayanıklı tüketim mallarından ara ve yatırım mallarına doğru bir değişimin hedeflendiği döneme girilmekteydi (Bahar, 2005: 80).

1964 yılında Adalet Partisi başkanlığına Süleyman Demirel geldi. Demirel yönetimindeki AP, İnönü Hükümeti'nin bütçesinin mecliste kabul edilmemesini

sağlayarak İnönü Hükümeti'ni istifa etmeye mecbur bırakmıştı. CHP'nin katılmadığı 4 merkez sağ partinin kurduğu geçici hükümetle 10 Ekim 1965'te yapılacak olan genel seçime kadar yönetim devralındı. 1965 yılında yapılan seçimleri AP kazanmıştı. Birinci Plan'ın üçüncü yılı tamamlanırken üç hükümet değişmişti. 1966 yılında Cemal Gürsel'in vefatından sonra emekli Orgeneral Cevdet Sunay Cumhurbaşkanı seçildi. Bu dönem içerisinde mecliste Marksist politikacıların bulunduğu İşçi Partisi etkin bir muhalefet yapmaktaydı. Hükümet ve yandaşları her türlü sol düşünceye şiddetle karşılık vermeye başlamışlardı. Demirel dokuz aylık başbakanlık sürecinde Sovyetlerle görüşmeye giderek temel sanayi planlarını anlatmış ve Sovyetler her türlü mali ve teknik desteği vermeye hazır olduklarını bildirmişlerdi. 12 Ekim 1969 yılında yapılan genel seçimlerde AP tekrardan çoğunluğu alarak iktidar olmuştu. Demirel hükümeti, devletin ve milletin çıkarlarını destekleyen uzun dönemli politikalar yerine oy getiren ve seçim kazandıran kısa vadeli politikaları uygulamaktaydı. Demirel, ülkede her geçen gün artan siyasi, toplumsal ve ekonomik problemlerin bitirilmesini isteyen DP milletvekillerini partiden ihraç etmiştir. Hükümetin ekonomik, sosyal ve siyasal denetiminin zayıflaması sebebiyle 12 Mart 1971 yılında Silahlı Kuvvetler duruma müdahalede bulunmuştur (Tokgöz, 2011: 177-186).

3.1.6.1.Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1963-1967)

Plan 3 Aralık 1962 yılında 11272 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı; altyapı yatırımlarına, istihdam sorununa ve yeniden düzenlemeye ağırlık vermektedir. Planın hedef ve stratejileri oluşturulurken toplumun yapısı göz ardı edilmemiş iktisadi kalkınmanın karma ekonomik sistemden faydalanarak gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Plan döneminde nüfus artışı %3 olarak hesaplanmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1963: 1). Nüfus artışıyla birlikte giderek büyüyen KİT'lerin toplumun ihtiyaçlarını karşılaması ve yaşam standartlarını arttırması hedeflenmiştir. Bununla beraber nüfus artışı insan ihtiyaçlarını çeşitlendirmiş ve her geçen yıl artan nüfus iş gücüne katılmıştır. Bu bireylerin çalışabilecekleri iş alanları yaratmak ve yeni yatırımlar oluşturmak gerektiği de BBYKP'de belirtilmiştir. İnsan gücünün planlanması ve istihdam için toplumun eğitim düzeyinin arttırılması ve Türk toplumunun ihtiyaçlarına uygun insan yetiştirilmesine önemli öncelik verilmektedir. Bundan dolayı işgücü, istihdam

ve eğitim şartları birbirlerine bağlı olarak incelenmiştir. Burada farklı alanlarda çalışacak işgücünün hangi niteliklere sahip elemanlardan oluşacağı üzerinde düşünülmüş ve böylece eğitim kurumlarının yetiştireceği eğitilmiş insan sayısı, bunların özellikleriyle ilgili hedefler tespit edilmiştir. Bu planda asıl hedef gelir artışı iken yan hedef istihdam olarak belirlenmiştir. Sanayi alanında elektronik, Petro-kimya gibi yeni dalların oluşması ve bu dallarda çalışacak insan gücü sayısındaki artış sanayinin kendi içerisinde modernleşmeye çalıştığını göstermektedir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1968: 56-57).

Tablo 3.1: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki Amaçlar ve Sonuçlar(%)

	Amaçlar	Sonuçlar
GSMH	7.0	6.7
Gayri Safi Sabit Sermaye Formasyonu	10.7	13.2
Kamu Sektöründe	10.6	12.5
Özel Sektörde	11.0	14.0
Kamu Cari Harcamaları	8.7	10.4
Özel Harcamalar	5.4	4.0

Kaynak: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planları

Tablo 3.1’de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndaki amaçlar ve sonuçlar görülmektedir. Plandaki hedef olan %7’lik büyüme oranı ufak bir sapmaylada olsa yakalanmıştır.

BBYKP kısaca incelenirse: 1963-1967 yılları arasında kalkınmanın sektörel olarak dengeli bir şekilde olacağı, mevcut kaynaklar etkin bir şekilde dağıtılarak fazla kapasite oluşturmada, yani iç ve dış talep yapısına bütünleşmiş bir üretim biçimi oluşturulacağı belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle ithal ikameci ve ihracata dönük sanayileşme stratejisi beraber yürütölmek istenmiştir. Ancak plan döneminde yapılan yatırımlar incelendiğinde; %28’i tüketim malları, %58,2’si ara malları ve %13,8’inin de yatırım malları sanayinde gerçekleştiği görölmektedir. Bu dönemde yatırım malları sanayinden daha fazla ara mallarına yatırım yapılmış ve ihracata yönelik

sanayileşmeden daha çok ithal ikameci sanayileşmeye ağırlık verildiği söylenebilmektedir (Bahar, 2005: 81).

3.1.6.2.İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı(1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) 1968-1972 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda tarım ile sanayi arasındaki dengeli büyüme bırakılarak, iktisadi büyümenin itici gücü olarak sanayi planına ağırlık verilmiştir. İkinci Plandaki temel amaç birincisindeki gibi karma ekonominin imkânlarından faydalanmak olmuştur. Ayrıca ekonominin, devletin bütün imkânları kullanılarak istikrarlı, hızlı ve dengeli bir kalkınma potansiyeli bulunduğu da değinilmiştir. Bu sayede daha fazla kişi istihdam edilecek ve kişi başına düşen reel gelirin arttırılarak sosyal adaletin sağlanacağı öngörülmüştür. 1968 – 1972 yılları arasında istihdam yaratmak ekonominin hızlıca gelişmesinin sonucu olarak kabul edilip, istihdam genel kalkınmanın dışında bağımsız bir amaç olarak görülmemiştir. İBYKP birinciden farkı çok kesimli olmasıdır. Tarım, imalat sanayi, madencilik, hizmetler, inşaat ve kamu kesimi olarak ayrı ayrı incelenmiş, ulusal kesim ve uluslararası kesim olarak ikiye bölünmüştür (Tüzükan, 2015: 92-93).

İBYKP içerisinde imalat sanayi gelişmesine öncelik tanınan sektör olmuştur. Bu sektörün gelişebilmesi içinse ara malı ve yatırım malları üretilen alt sektörlerin gelişmesine büyük özen gösterilmiştir. İthal ikamenin kapsamı ara ve yatırım malları üzerine yöneltilirken, ekonomiyi dış ticarete açacak yönde etkili önlemler alınmamıştır. Ancak plan dâhilinde ihracatın yapısının değişmesi amacıyla ihracata dönük sanayiler özendirilmiştir. Kredi sisteminde ihracata yönelik bir yapı oluşturulmuş ve ihracatta vergi iade sistemi basitleştirilmiş, ihraç edilen sanayi mallarında kullanılan ithal malın ham ve yardımcı maddelerin alınabilmesi için döviz verilmiş, imalatın düşük faizli krediler aracılığıyla finansman bulunması gibi hedeflere de yer verilmiştir (Bahar, 2005: 81-82).

Tablo 3.2: İBYSP Döneminde Gerçekleşen Temel Göstergeler (Milyon Dolar)

Yıllar	Büyüme Hızı (%)	Enflasyon (%)	Dış Ticaret Açığı	İşçi Dövizleri
1968	6,7	3,2	-267,2	+107
1969	5,4	7,2	-264,4	+141
1970	5,8	6,7	-359,1	+273
1971	10,2	15,9	-494,2	+471
1972	7,4	18,0	677,6	+740

Kaynak: Tokgöz, E. (2011). Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi, s.189

Dönem başında GSMH içerisinde tarım sektörü %29,7, sanayi sektörü %21,5 ve hizmetler sektörü %50,6'lık paya sahipti. 1972 yılının sonundaysa tarım sektörü %24,6, sanayi sektörü %22 ve hizmetler sektörü %53,3'lük bir paya sahip olmuştur. Yani tarım sektöründe yaşanan daralma hizmetler sektörünün genişlemesine gitmiş ve sanayi sektörünün payı hemen hemen aynı kalmıştır. İkinci Plan döneminde tarımda gerçekleşen ortalama büyüme hızı hedefe yaklaşmıştır ancak siyasi istikrarsızlık olması nedeniyle toprak reformu ele alınamamıştır. Sanayi sektörü ise hedeflenen ortalama büyüme hızına ulaşamamıştır. Bu dönemde izlenen sabit kur politikası ithalatı özendirmiş ihracatı caydırmıştır. 1970 yılında yapılan devalüasyon ile dolar 15 TL olarak uygulanmış, 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi sonrasında kurulan askeri hükümet kuru 15 TL'den 14 TL'ye düşürmüştür (Tokgöz, 2011: 189-191).

3.1.7.İktisadi Bunalım Süreci (1973-1979 Dönemi)

1980 yılından önceki yedi yıl Türkiye için siyasi ve iktisadi açıdan zor yıllar olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye'de 1973 yılından 1980 yılına kadar onlarca hükümet iktidara gelmiştir. Ülke 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı ile savaş atmosferi yaşamış, 1970'lerde tüm dünyayı etkisi altına alan petrol şoku ile ekonomik darbe almış ve en önemlisi terör sonucunda siyasi bir karmaşa içinde kalmıştır. 1973 yılından sonra artan siyasi terör ve parlamento istikrarsızlığı 1977 yılına gelindiğinde

artık kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. 1970'lerin ikinci yarısında dünyada yaşanan iktisadi durgunluk Türkiye ekonomisini de etkilemiştir. Popülist politikalarla kısa süre içerisinde refah artışı yaşatan ancak yapısal sorunları önemsemeyen anlayış kısa vadeli borçlanma ile büyümeyi ilerletmiş ancak iktisadi tıkanmayı engelleyememiştir. Döviz ihtiyacı fazla olan sanayilerin oluşturduğu ithalat artışı, petrol fiyatlarındaki artışla beraber ithal malların fiyatındaki artışla birleşince ödemeler dengesiyle alakalı sorunlar oluşturmuştur. Sorun büyük ölçüde ekonomide az bulunan dövizin ülke sanayisi için kullanılmasına karşın sanayideki ihracat için kullanılan kaynakların tekrardan dövizde dönüştürülememesinden dolayı ortaya çıkmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru ekonomiyi önemli ölçüde zora sokan dış ticaret açıkları için yapılan devalüasyonlar da sonuç getirmemiştir. 1978 ile 1979 yılları arasında Dünya Bankası tarafından verilen devalüasyon tavsiyeleri ihracat gelirlerini arttırmamış aksine yurt içi üretim maliyetlerini arttırarak maliyet enflasyonuna yol açmıştır. Yaşanan bu iktisadi ve siyasi bunalımdan dolayı 25 Aralık 1978 yılında 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş ve yine bu sorunların çözülememesinden dolayı 12 Eylül 1980 yılında askeri darbe gerçekleşmiştir (Dağdemir ve Küçükkalay, 1999: 124-128).

3.1.7.1.Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde sanayi gelirinin yıllık ortalama %11,4 oranında artması hedeflenmiştir (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1973:135).Sabit sermaye yatırımlarındaki sektörsel dağılımlar ise sanayi sektörü lehine önemli değişiklik göstermiş ve 1972 – 1995 döneminde sanayiye yapılacak olan yatırımların toplam sabit sermaye yatırımlarının yarısını oluşturacağı öngörülmüştür. Bu plan sürecinde Türkiye ekonomisinde yapısal değişikliğe yol açacak sanayilerin kısa süre içerisinde kurulması amaçlanmıştır. İmalat sanayinde ileri teknoloji kullanacak birimlerin, ileri teknoloji ürün üretecek sanayilerin destekleneceği ve AR-GE çalışmalarının öneminin arttırılacağına değinilmiştir. İmalat sanayinde ise dışa dönük sanayileşmenin uygulanması benimsenmiştir. Bununla beraber ara ve yatırım malları üretilen sanayilere de ağırlık verileceği öngörülmüştür (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1973: 287-297). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın amacı sadece iktisadi yapıyı değiştirmek değil bununla birlikte milli geliri arttırmak, özellikle ara malı ve yatırım malları üreten sanayilerin geliştirilmesini ve dış kaynaklara bağımlılığın

düşürülmesini de hedeflemektedir. Planın başlangıcıyla beraber Türkiye’de koalisyon hükümetleri döneminin içinde bulunması planın uygulanması ve koordinasyonunda güçlükler yaşanmasına sebep olmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı,2002: 7).

3.2.1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi

1970’li yıllarda Türkiye hem siyasi hem iktisadi olarak çalkantılı bir süreç geçirmekteydi. 1980 yılın iktisat politikalarında köklü yapısal değişikliklerin yapılmaya başlandığı yıldır. 1980’ den sonra içe dönük dışa bağımlı ithal ikameci sanayileşme politikalarından vazgeçilerek ihracata dayalı sanayileşme politikaları uygulanmaya başlanmıştır. 1980 yılı Türkiye ekonomisi için yapısal reformların yaşandığı ve uygulamaya konulduğu bir yıldır (Bayrak ve Kanca, 2013: 1). Bu kısım içerisinde Türkiye ekonomisinin 1980’den günümüze kadar geçen süreçleri dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemler içerisinde iktisadi ve siyasal alanda yaşanan gelişmeler incelenecektir.

3.2.1.İhracata Dayalı Büyüme (1980-1989 Dönemi)

1970’li yıllar içerisinde yaşanan petrol şokları, ihracatın yetersiz kalması ve ithalatın artış göstermesiyle dış ticarete açığın meydana gelmesi, enflasyonun %100’lerin üzerine çıkması ve bununla beraber ülke içerisindeki siyasi gerginliğin artış göstermesi gibi nedenler toplum içerisinde acil önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Başka bir ifadeyle 24 Ocak Kararlarının alınmasını gerektiren şartlar gerçekleşmiştir. 24 Ocak Kararları ile 1980 yılında yeni bir iktisadi programa geçiş yapılmıştır. Bu program Türkiye ve Latin Amerika’da uygulanan programlardaki gibi Ortodoks nitelikli olmaktaydı. Makro istikrarsızlığın ve özellikle fiyat istikrarsızlığın temel sebebi olarak görülen aşırı talep konusunu kamu harcamaları ve yurt içi talebi düşürerek gidermeye çalışmıştır. 1984 yılının ikinci yarısından sonra ülkede bir döviz bolluğu yaşanmış ve TL’de ortaya çıkan reel değer kaybı ile 1985 yılında duraklamıştır. Bunun sonucunda 1985 yılında bankalara döviz kurlarını serbestçe belirleyebilme yetkisi tanınmış ve aynı yıl içerisinde hazine tahvillerinin ihale yöntemiyle satışa sunulmasıyla iç borçlanma politikasına gidilmiştir. 1988 yılındaki tüm makroekonomik göstergeler ihracata dayalı büyüme politikalarının iktisadi ve sosyal olarak sınırlarına ulaştığını göstermektedir. Bundan dolayı

ekonomiyi dış tasarruflar ile besleyecek kanallar açabilmek ve liberalleşme sürecinin ikinci bölümünü tamamlamak üzere 1989 yılında Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar kabul edilmiştir. Bu kararın kabul edilmesiyle sermaye hareketlerinin önünde bulunan bütün engeller kalkmış ve konvertibiliteye yönelik önemli bir adım atılmıştır. 1980 yılından 1988 yılına kadar kamu gelirleri vergiler aracılığıyla arttırılmış ancak kamu harcamalarında istenilen seviyelere ulaşamamıştır. Devletin ekonomi içerisindeki ağırlığı azaltılamaması finansal olarak ciddi bir sorun yaratmış ve iç borçların artmasına sebep olmuştur. 1990'lı yıllara girmeden önce cari işlemler dengesinde olumlu gelişmeler yaşanmış, büyüme hızı yavaşlamış, enflasyonun hızı yükselmiş, gelir dağılımındaki adaletsizlik artmış, iç ve dış borç önemli boyutlara ulaşmıştır. İç borçların artışıyla beraber faiz oranları artmış ve kısa süreli yabancı sermaye hareketlerinin ilgisini çekmiştir. Yurt içindeki yüksek faiz oranlarını reel kesimin tasarruflarının yatırım alanlarında değerlendirilmesini engellemiş ve devlete borç verilerek kullanılmasına yol açmıştır. Bu durum iktisadi büyümeyi üretken faaliyetlerden uzaklaştırmış, tüketim harcamalarına ve kısa vadeli dövizlerle finanse edilen ithalata bağımlı bir ekonomi olmasına sebep olmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006: 308-310).

3.2.1.1. 24 Ocak Kararları ve Dışa Açılma Süreci

Türkiye'de liberalizasyonun 24 Ocak Kararlarıyla başladığı söylenebilmektedir. Uygulamaya konulan bu program enflasyon ve döviz azlığı sorunlarını gidermeye yönelik kısa ve uzun vadeli amaçları kapsamaktaydı. Bu amaç doğrultusunda öncelikle iktisadi, siyasal ve yönetsel alanlarda devlet müdahalesi minimum seviyelere düşürülerek piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve hâlihazırda bulunan sanayi stratejisinden ihracata yönelik sanayileşme stratejisine geçmeyi ana hedef edinmiştir. Liberalizasyonun başlangıcı kabul edilen 24 Ocak Kararları; TL devalüe edilerek günlük kur ilan uygulamasına gidilmiş, devletin iktisadi alandaki rolünün azaltılması hedeflenmiş, tarım ürünlerini destekleme alımı kısıtlandırılmış, gübre, enerji ve ulaştırma dışında kalan sektörlerde sübvansiyonlar kaldırılmış, dış ticaretin serbestleştirilmesi gerçekleştirilmiş, yabancı sermaye teşvik edilmiş, kar transferleri kolaylaştırılmış, yurt dışında gerçekleşen müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat kademeli olarak liberalize edilmiş ihracatta ise vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti ve teşvik gibi

kolaylıklar sağlanmıştır. Döviz alımı serbestleştirilmiş, döviz piyasası ve faiz üzerindeki kontroller kaldırılmıştır. Politikalarla ulaşmak istenen hedefler, Türkiye ekonomisini liberalleştirmek ve yeniden yapılandırarak dışa açmak bununla beraber dünya ekonomisine uyum sağlamaktır (Dağdelen, 2004: 36-37).

Sözü geçen tedbirlerin alınması ve uygulanmasıyla beraber dış ticaret hacmi artmış, ihracata dayalı sanayi ürünleri artmış, ödemeler dengesi kalemlerinde önemli artışlar olmuş, mal ve hizmet fiyatlarında karaborsacılığın önüne geçilmiş, yabancı sermaye girişleri olmuş ve imalat sanayinde kapasite artışları gerçekleşmiştir. Bahsedilen bu olumlu sonuçlarla beraber kurumsal olarak istenilen sonuçlara ulaşamamıştır. Programın ana hedefi olan devletin ekonomideki rolünün azaltılması, piyasa ekonomisi modelinin kabul edilmesine rağmen başarılı olamamış, kamu gelir ve gider dengesi kurulamamıştır. KİT'lerin özelleştirilmesinde istenilen hedefe ulaşamaması, kamu harcamalarındaki artış iç ve dış borç stokunun artmasına neden olmuş, sonuç olarak bu durum Merkez Bankasının kaynaklarının kullanılmasına yol açmıştır. Borcun borç ile kapatılmaya çalışıldığı bu süreç ülke ekonomisini kriz olgusuyla baş başa bırakmış ve kaynakların dağılımı olumsuz bir şekilde gerçekleşmiştir (Karaçor ve Alptekin, 2006: 37).

3.2.2.Ekonominin Kayıp Yılları (1990-1999 Dönemi)

Türkiye'de 1990'lı yıllar ekonomi için 1980'li yılların devamı olarak görünüyorsa da Turgut Özal'ın başbakanlığı sürecindeki kadar ciddi liberal politikalar gerçekleşmemiştir. 90'ların başlarında Mesut Yılmaz hükümeti kısa süreli iktidarda bulunmuş ancak bu süreç seçim ekonomisi ve popülist politikalar izlemiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan ilk olumsuz gelişme şüphesiz Körfez Savaşı olmuştur. Türkiye savaşı yakından hissederek olumsuz etkilenmiş ve bununla birlikte hiçbir kazanç elde edememiştir. Savaş Türkiye'nin Irak gibi önem arz eden bir pazarını yitirmesine, petrol boru hattı gelirlerini kaybetmesine ve yüz milyar dolardan fazla kaynak harcamasına sebep olmuştur (Toruk, 2005: 500).

1989 yılının ikinci yarısından sonra ücretler üzerine yapılan zamlar, tüketim harcamalarını yükseltmiş ve sanayi üretimini tetiklemiştir. Bunun sonucunda 1990 yılında en yüksek büyümeye ulaşılmıştır. 1990 yılında ortaya çıkan Körfez Savaşı ve 1991 yılında yapılan erken seçimlerin oluşturduğu belirsizlik sonucunda ortaya

çıkması muhtemel bir döviz krizi TCMB' nin piyasalara doğru zamanda müdahale etmesiyle engellenmiştir. 1989 yılından krizin ortaya çıktığı 1994 yılına kadar geçen sürede GSMH' da aşağı ve yukarı doğru yüksek dalgalanmalar oluşmaktaydı. Türkiye ekonomisi 1992 yılına girerken yaşanan savaşla beraber cari işlemler açığı, sıfıra yakın büyüme, yüksek kamu açıkları ve kronikleşen enflasyonla mücadele etmekteydi. Toplam talebin canlandırılması; hem reel kesimin hem de finansal kaynakların sınırlarının zorlanmış olması ve kamunun mali kaynak elde edebilmesi için Merkez Bankasından avans kullanması gerekmişti. Türkiye 1993 yılından sonra geleneksel bir hal almaya başlayan kriz senaryolarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda bütçe açıkları yükselmiş, enflasyon artmış, ithalat ve ihracat arasındaki denge ihracat aleyhine bozulmuş ve dış borçlar ekonomiyi kriz sürecine sokmuştur. Kriz sürecinin atlatılabilmesi için 5 Nisan 1994 tarihinde yeni bir istikrar programı açıklanmıştır. Bu programın ilk amacı kısa vadede bozulan dış dengeyi ve döviz piyasalarını tekrardan istikrara kavuşturmaktır. Bununla beraber orta vadede mali piyasalardaki istikrarsızlığın ana sebebi olan kamu açıklarını düşürmek ve enflasyonu azaltmak, uzun vadedeyse sürdürülebilir büyüme sağlamak olmuştur (Karaçor ve Alptekin, 2006: 311).

Türkiye 1990' lı yılların sonuna doğru bütçe açıklarının yükselmesi, enflasyonun yükselmesi ve faiz harcamalarının kamu bütçesindeki payının artması gibi sorunlarla yüz yüze gelmiştir. Türkiye'nin içerde yaşadığı sorunlara ek olarak Asya ülkelerinde ortaya çıkan istikrarsızlığın da etkisiyle ülke krize sürüklenmiştir. Bundan dolayı 1999 yılında IMF destekli "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonla Mücadele Programı" adı altında 2000 – 2002 yıllarını kapsayan bir istikrar programını başlatılmıştır. Bu programın ana hedefleri kamu mali dengesine, finansal piyasalarda ve döviz kurunda istikrarın sağlanması ile büyümenin arttırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Programın 1999 yılında Marmara depreminden sonra yürürlüğe girmesi, aynı süreçte dünya petrol fiyatlarındaki artış, beklenen yabancı sermayenin gelmemesi, özel sektördeki ücret artışlarının tahmin edilenin üzerine çıkması, TL'nin aşırı değerlenmesi programda olumsuz etkilere yol açmıştır. Ayrıca faiz oranlarında yaşanan hızlı düşüş sonucunda tasarruflar azalıp, tüketim ve makine – teçhizat mallarının ithalatını artmasına karşın, üretimin aynı oranda yükselmemesi programın başarısını engelleyen başka faktörlerdendir. GSMH' nın yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı

planlanandan daha hızlı artması ve dış ticarete açığın büyümesiyle beraber enflasyonda öngörülenden fazla yükseliş, ekonomideki reel para stokunun daralması ve faiz oranlarının yükselmesine baskı oluşturmuştur. Bu olumsuzluklara ek olarak, bankalar arası para piyasasında faiz volatilitésinin fazla olması ve özelleştirmelerin istenilen düzeye ulaşamaması; yerel yönetimlerin fiyat ve harcama politikalarının programla uyuşmaması ve sorunlu bankaların zararları ile kamu bankalarının zararları Kasım 2000 krizinin ortaya çıkmasına altyapı oluşturmuştur (Paksoy ve Bakan, 2010: 161).

3.2.2.1. 5 Nisan Kararları

Yükselen kamu açıklarından dolayı artan iç faiz oranları Türkiye'ye sıcak para girişini arttırmış ve TL'nin reel olarak aşırı değerlenmesine sebep olmuştur. Bu durum emek maliyetinde reel artışlara, doğrudan ve dolaylı ihracat teşviklerinde düşüş ile beraber Türkiye ekonomisinin rekabet gücünün zayıflamasına neden olmuştur. Sonuç olarak yüksek kamu açıklarından dolayı ekonominin içerisinde oluşan dengesizlikler dış dengenin de hızlı bir şekilde bozulmasına yol açmıştır. İthalat hızla yükselmiş, ihracat yavaşlamış ve dış ticaret açıkları çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Hızlı bir şekilde bozulan iç ve dış denge 1994 yılında para, sermaye ve döviz piyasalarında önemli bir krize yol açmıştır (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 1995: 5).

Krizin çözümü olarak 5 Nisan 1994 yılında kararlar alınmıştır. Bu kararlar kamu gelirlerini yükseltmeye ve kamu giderlerinde azalmaya yönelik politikaları kapsamaktadır (Sakarya, 2014:247). 5 Nisan Kararlarını alan kadroya göre bu kararların amaçları şu şekildedir (Tokgöz, 2011: 247-248):

- Enflasyonda hızlı bir düşüş sağlamak, TL'ye istikrar kazandırmak, ihracat artışına hız kazandırmak, iktisadi ve sosyal kalkınmayı sosyal dengeleri koruyarak sürdürülebilir kılmak,
- Bir yandan ekonomiyi hızlı bir şekilde istikrara kavuşturmak, diğer yandan bu istikrarı sürdürülebilir kılacak yapısal reformlar gerçekleştirmek,
- Kamu açıklarını hızla düşürmek, kamunun iktisadi alandaki rolünü yeniden tanımlayarak yeniden örgütlenmesini sağlamak; üretim yapan sübvansiyon

dağıtan devlet yapısından piyasa ekonomisine uyum sağlayarak sosyal dengesizlikleri kontrol eden devlet yapısına geçmektir.

5 Nisan Kararlarının hedefine ulaşması performansına göre değerlendirilirse özet olarak şu şekilde ifade edilebilir: 5 Nisan Kararları piyasada ortaya çıkan yangını GSMH’ da %6’lara kadar bir düşmeyi göze alarak durdurabilmiştir. Bununla beraber yapısal reformları gerçekleştirmede başarı sağlanamamıştır. Programın uygulandığı yıllardan sonrada yıllık enflasyon oranı %70 - %80’lerde devam etmiştir. Kamunun gelir ve giderlerindeki dengesizlik vergi yasalarında yapılan düzenlemeye rağmen artmıştır. Kamu harcamalarının yapılan hizmetlerde aksaklık yaratmayacak şekilde tasarruf edilmesi sağlanamamıştır. Konsolide bütçe gelirlerinde %40’tan fazlasının (1996-1999) kamu borç faizlerinin ödenmesine ayrılmıştır. Özelleştirmede tahmin edilen mesafede yol alınamamıştır. Sosyal Güvenlik yasası programdan 5,5 yıl sonra 1999 yılında çıkarılabilmektedir. Yerel yönetimlerin mali özerklik ve etkinlik kazandırılması, Tarımsal Destekleme Politikasının yeniden düzenlenmesi, dış ticaret bilançosundaki açıkların azaltılması gibi sorunlar 2000 yılına girerken devam etmekteydi. Hazırlanan istikrar programı tamamıyla gerçekleştirilememiştir. Sonuç olarak Türkiye’de kriz gündemden düşmemiş, ekonomiyi yönetenler IMF’den sürekli yardım talep etmiştir. IMF ile 1998 yılından itibaren yapılan görüşmeler 2000 yılına girilirken stand – by anlaşmasıyla sonuçlanmıştır (Şahin, 2016: 231).

3.2.3.Krizli Yıllar ve Güçlü Ekonomiye Geçiş (2000-2007 Dönemi)

2000’li yıllarda yaşanan, Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Türkiye ekonomisi üzerinde büyük etkiler meydana getirmiş ve bir bakıma yeni kararlar ve önlemler alınmasına sebep olmuştur. İlk olarak kasım ayının başında bankacılık kesimine yapılan yeni düzenlemelere hız verilmeye başlanmış, bankaları, açık pozisyonlarını kapatmaya yönelik hızlı kararlar almaya yönlendirmiş ve Kasım ayının sonlarına doğru bir likidite krizi meydana gelmiştir. Likidite sorunu yaşayan bankalar açık pozisyonlarını hazine kâğıtlarıyla fonlamaları bankalara büyük maddi kayıplar yaşatmış ve faizleri arttırmıştır. Mali kesimin yaşadığı bu sıkıntının reel kesimi etkilemesiyle kriz daha da etkinleşmiştir (Turan, 2011:70). Krizden sonraki 2 hafta içerisinde Merkez Bankası’ndan 5,5 milyar dolar döviz çıkışı gerçekleşmiş, Bankalararası Para Piyasası’nda gecelik borçlanma faizleri %210 seviyesinde artış

göstermiştir (Uygur, 2001:6). Kriz sonrasında programın temel araçları değiştirilmeden yapısal önlemlerin bir takvime bağlanması ve değişen hedefleri kapsamlı bir şekilde içeren bir ek niyet mektubu IMF'ye verilmiştir (Turan, 2011: 71). Krizin daha da derinleşmesini önlemek için alınan tedbirler ve geçici destekler programın sürdürülebilir olmasına yetmemiş ve 2001 yılının Şubat ayında yeni bir kriz gerçekleşmiştir.

Şubat 2001 krizinin ortaya çıkacağını gösteren koşullar önceden kendini açıkça belli etmektedir. Bu doğrultuda; yeterli döviz fazlası bulunmayan bankacılık sistemi ve faiz-kur çıkmazının ortaya çıkardığı sermaye girişleriyle ayakta durmaya çalışan sistem, piyasalarda artmakta olan güvensizlik sonucunda yeni bir krize temel oluşturmuştur. 2001 yılında ortaya çıkan krizin ana sebepleri: döviz talebindeki artış sebebiyle kurdaki hareketlilik, finansal krizlerin reel ekonomide oluşturduğu etkiler, faiz dışı fazlanın çok yüksek belirlenmesinin yaptığı daralma, dış borç stokunun artması, ödemeler bilançosunun açığının çok fazla olması ve son olarak siyasi belirsizlik ortamı olarak sıralanabilmektedir (Şimşek, 2007: 57) .

Krizin başka bir sebebiyse 19 Şubat 2001 tarihinde Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında gerçekleşenler olmuştur. MGK toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki gerginlik ve toplantıda “Anayasa kitapçığının fırlatılması”, kamuoyuna devlet krizi olarak açıklanmış ve mali piyasalar aniden sarsılmıştır. Spekülatif atak sonucunda aşırı bir döviz talebi oluşmuş ve 19 Şubat 2001 tarihinde 7,6 milyar dolarlık bir döviz talebi meydana gelmiştir. TCMB bu talebin sadece 1,2 milyar dolarını karşılayabilmiştir (Karacan, 2014: 770). Yabancı yatırımcıların piyasalardan çekilmesi, bankaların ve tasarruf sahiplerinin dövizle yönelmesi faizlerin %1000'lere yükselmesi, TCMB'nin net iç varlık hedefinden ödün vermemesi krizin daha fazla derinleşmesine sebep olmuştur. 23 Şubat 2001 tarihine gelindiğinde TCMB rezervlerinde 5,3 milyar dolarlık bir azalma meydana gelmiş, Bankalararası parapiyasası'nda gecelik repo faizleri %7500'lere, Hazine borçlanma faizleriyle %144'lere yükselmiştir. Sonuç olarak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri bankacılık sektörünü 25 milyar dolara yakın zarara uğratmıştır (Turan, 2011: 72).

Tablo 3.3: 2000 - 2008Yılları Arasında Gerçekleşen Göstergeler

Yıllar	Büyüme GSYH (2009 Bazlı) (%)	TÜFE (Yıl Sonu)	Bütçe Açığı / GSYH (%)	Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)
2000	6,6	39,0	7,7	-3,7
2001	-6,0	68,5	11,6	1,9
2002	6,4	29,7	11,2	-0,3
2003	5,6	18,4	8,6	-2,4
2004	9,6	9,4	5,0	-3,5
2005	9,0	7,7	1,0	-4,2
2006	7,1	9,7	0,6	-5,7
2007	5,0	8,4	1,6	-5,5
2008	0,8	10,1	1,8	-5,1

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığı

Tablo 3.3’te görüldüğü üzere 2001 yılında alınan tedbirleri sonucunda, 2002 – 2007 yılları arasında yüksek büyüme oranları yakalanmıştır. 2007 yılının ortalarından sonra dünyada ortaya çıkan kriz ülkemizi de etkisi altına almış ve büyüme rakamlarında önemli bir düşüşe sebep olmuştur. Bu durum reel sektörde de olumsuz etkiler yaratmıştır.

2002 yılından sonra enflasyonla mücadele için enflasyon hedeflemesi uygulamasına başvurulmuştur. Bu doğrultuda 2002-2005 yıllarında örtük enflasyon hedeflemesi uygulanmış, 2006 yılından sonra ise açık enflasyon hedeflemesi uygulanmıştır (Sungur, 2015: 253). Enflasyon hedeflemesi çerçevesinde belirlenen hedefler aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

2001 yılında ortaya çıkan ekonomik krizin sonucunda da diğer krizlerdeki gibi IMF ve Dünya Bankasının desteğiyle “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ismiyle yeni yapısal reform programı uygulamaya geçirilmiştir. Uygulanan program büyüme, enflasyon ve Faiz için olumlu, cari açık ve istihdam için ise olumsuz sayılabilecek gelişmeler ortaya çıkarmıştır (Karabulut ve Danışoğlu, 2006: 48). Programın ana hedefleri; enflasyonu bitirmek, sürdürülemez durumda olan kamu iç borç

dinamiğinin kırılması ve büyümenin önünde bulunan yapısal problemlerin aşılması olarak belirlenmiştir (Kol ve Karaçor, 2012: 381). Programın hedefleri, uygulama araçları, sonuçları ve unsurları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.4: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı

Programın Unsurları	Programın Hedefleri	Programın Uygulama Araçları	Programın Sonuçları
Yapısal Yenilemeler	TCMB'nın özerkliği ve piyasa ekonomisinin düzenlenmesi	TCMB Kanunu, doğal tekellere ve ağ endüstrilerine yönelik düzenleyici kurum yasaları	Telekomünikasyon, Tütün, şeker Üst Kurullarının oluşturulması
Bankacılık Sistemi Reformları	Sağlam bankacılık sistemi oluşturulması	Bankacılık kanunu	BDDK'nın kurulması, TMSF' ye işlerlik kazandırılması
Faiz ve Kambiyo Politikaları	Yatırımcılar için orta vadeli perspektif sağlanması	Kur sistemleri	Dalgalı kur sistemine geçilmesi, yönetimli dalgalanma,örtülü kur çapasının uygulanması
Ekonomik Büyüme Stratejileri	Sıkı maliye politikası, anti-enflasyonist yaklaşım, istikrarlı ekonomik büyüme	Yüksek Oranlı Faiz Dışı Fazla, Cari Açık/Milli Gelir Oranın kontrolü ve finansmanı	Düşük kur politikasıyla oluşan cari açığın dış borçlanma rakamlarına yansması

Kaynak: Taşar, M. O. (2010). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi, s.82

Programda hedeflenen yasal düzenlemelerin çoğunun gerçekleştirilmiş olması, krizden çıkış açısından faydalı olmuştur. Merkez Bankası'na araç bağımsızlığının kazandırılması için, fiyat istikrarının öncelikli hedef olarak belirlemeye yönelik yasal düzenleme ile makroekonomik politikalar için önemli bir değişimi tamamlamasını sağlamıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile istikrarsız ve kırılgan bir yapıyla mücadele yöntemi bütünüyle mali disiplin ve daraltıcı maliye politikaları üzerine oluşturulmuştur. Bu nokta için hedeflenmiş olan faiz dışı bütçe fazlaları, kamu gelirinin arttırılmasından daha çok harcamaların daraltılmasıyla açıklanmıştır (Taşar, 2010: 86-87). Program ile beraber esnek kur uygulamasına geçilmiş olması, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmış olması, AB üyeliği beklentisi ve buna bağlı olarak uzun vadeli yabancı sermaye girişinin artması gibi rakamsal gerçekleştirmeler önem arz etmektedir. Bununla beraber Merkez Bankası'nın özerkliğinin sağlanması, politik baskıyı azaltmış olması, kamu bankalarının görev zararı uygulamasının sona

endirilmesi ve bankaların mali yapılarına güç kazandırılması gibi gelişmelerde yapısal olarak anlam ifade etmektedir (Yiğitoğlu, 2005: 124).

Türkiye 'de 2003 yılından beri sağlanmış olan siyasi istikrar, dikkatli bir biçimde uygulanmış olan maliye ve para politikaları, gerçekleştirilmiş olan yapısal reformlar, uluslararası piyasalarda yaşanan pozitif gelişmeler, makroekonomik istikrarın gerçekleşmesini sağlamıştır. 2003 – 2007 yılları arasında büyüme oranı 6,9 gibi bir ortalama ile gerçekleşmiştir. TÜFE yıllık 39'dan %8,4'e indirilmiştir. Hızlı büyümeyle beraber siyasal ortamın belirsizliğinden dolayı 2007 yılının ikinci çeyreğinden sonra Türkiye ekonomisinin gerileme içerisine girdiği gözlemlenmiştir. Küresel krizin etkileriyle 2008 yılının ikinci yarısından sonra hissedilmeye başlanmış ve ekonomi daralma sürecine girmiştir (Uçan ve Çebe, 2018: 10).

3.2.4.2008 Finansal Krizi ve Sonrasında Türkiye Ekonomisi (2008 - Günümüz Dönemi)

2000-2006 yılları arasında Amerika'daki finans piyasalarda artan likiditenin karlı operasyonlarla değerlendirilmesi girişimi, kredilerin özensiz bir biçimde dağıtılmasıyla sonuçlanmıştır. Risk alımı kontrolsüz bırakılmış olan ABD finans sektöründe ödeme gücü az olan bireylere eşik altı (sub-prime) olarak isimlendirilen mortgage kredileri dağıtılmıştır. Bu gelişmelerin sonrasında konut piyasasında fiyatlar hızlı bir şekilde artmış ve artan konut fiyatları ise risk içeren konut kredilerinin daha da artmasına sebep olmuştur. 2004 yılından sonra FED'in enflasyonla mücadele etmek amacıyla faizleri hızlı bir şekilde yükseltmesi, değişken faizli mortgage kredilerinin geri ödemelerinde sorunlar yaratmıştır. Dikkatsiz bir biçimde dağıtılan konut kredilerinde başlayan geri ödeme problemleri bankaların portföylerindeki hacizli konut sayısının artmasına sebep olmuş, bankalar bu konutları piyasaya arz etmeye başlamış ve konut arzında yaşanan bu artış konut fiyatlarını düşürmüştür. Bu durum konut kredisini ödemeye devam eden kredi kullanıcılarının, kalan kredi ödemelerinin konutların net bugünkü değerinin altında kaldığını fark ederek kredi ödemelerinden vazgeçmelerine sebep olmuştur. Kredi geri ödemelerinin bankalardan diğer mali kuruluşlara satılması ve evleri teminat olarak alan sermaye piyasası araçların artması, zararın domino etkisi ile bir mali kuruluştan diğerine

yayılmasına ve çoğu mali kuruluşun iflas etmesine sebep olmuştur (Ertuğrul vd., 2010: 60-61).

Riskli konut kredisiyle bağlantılı yatırım araçları ve bunlara yatırım yapan finansal kuruluşların kredi derecelerinin düşürülmesi, bu yatırımların ve firmaların değerlerinin hızlıca düşmesine sebep olmuştur. Değerlerin nakde dönüştürülememesinden dolayı yaşanan sorunlar ve yatırımcıların paralarını çekme isteği piyasaları likidite krizine sürüklemiştir (Ünal ve Kaya, 2009: 5-6). Konut kredilerinde başlayarak zaman içerisinde bütün kredi piyasasına sıçrayan krizin etkileri yatırım bankalarında hızlıca görülmeye başlanmıştır. İlk olarak 20 milyar dolarlık piyasa değeri bulunan piyasada öncü bankalardan Bear Stearns 2007 yılında 236 milyon dolara JP Morgan'a satılmıştır. Fannie Mae ve Freddie Mac isimli iki büyük mortgage devi batmanın eşiğine gelmiş ve 200 milyar dolarlık kurtarma paketi ile devletleştirilmiştir. Dünyanın en büyük sigorta şirketi olan AIG, FED sayesinde batmaktan kurtarılmıştır (Selçuk ve Yılmaz, 2008:336). Merrill Lynch'in Bank of Amerika'ya satılması ve 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin en büyük 4. Yatırım bankası olan Lehman-Brothers 600 milyar dolar borçla iflasını açıklamış ve bütün dünyada deprem etkisi yaratmıştır. ABD'nin mortgage krizi küresel bir krize dönüşmüştür (Ünal ve Kaya, 2009: 6).

Küresel krizin ilk başlangıç noktası ipotēge dayalı menkul kıymetler ve onlara dayalı türev ürünler olmuştur. Finansal araçların karmaşık yapısı, karmaşık yapının anlaşılmasında yaşanan zorluklar ve asimetrik bilgi sorunu sebebiyle finansal piyasaların şeffaflığını kaybetmesi küresel krizin yaşanmasında büyük rol sahibidir. Krizin oluşmasındaki başka bir unsur ise kredi derecelendirme kuruluşların etkinlikten uzak işlemeleridir. Bankalar ve diğer mali kuruluşlar ile alakalı not veren derecelendirme kuruluşlarının aynı zamanda bu firmalar tarafında finanse edilmesidir. Düzenleyici ve denetleyici kuruluşların geç önlem almasıyla ABD konut piyasasında başlayan sorunlar bütün finansal sistemi ve reel ekonomiyi etkileyerek diğer ülkelere sıçramıştır (Ertuğrul vd., 2010: 61).

Amerika'da ortaya çıkan kriz, özellikle güçlü finansal ilişkiler aracılığıyla dünyanın diğer ekonomilerine (özellikle AB ülkelerine) sıçramıştır. Aradan geçen zaman içerisinde elde edilen verilere göre gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran

daha az etkilenmiştir. Kriz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere aşırı riskli varlık ticareti kanalı, kredi kanalı ve ticaret kanalı üzerinden yayılmıştır (Kaderli ve Küçükkaya, 2012: 86). Krizin yayılması, küresel beklentilerin, kredi mekanizmalarının ve talebin bozulmasıyla bağlantılı olarak, iflaslar, üretim ve istihdamda bozulmalar olarak sonuçlanmıştır. Amerika’da 2007 yılının ortasında konut sektöründe yaşanan sorunlarla ortaya çıkan, 2008 yılının sonlarında küresel çapta etkilerini hissettiren ve 2009 yılının başlarında en üst seviyelere ulaşan kriz, dünya genelinde önemli ölçüde üretim ve refah kayıplarına sebep olmuştur (Oktar ve Dalyancı, 2010: 14-15).

2001 yılından sonra dünya finans piyasalarında oluşan likidite bolluğundan yüksek faiz imkânları sunan Türkiye ekonomisi de faydalanmıştır. Yaşanan bu likidite bolluğu krizle beraber son bulmuştur. Krizin kaynağı Türkiye olmamasına rağmen Türkiye ekonomisi de etkilenmiştir. Dış kaynak ihtiyacı yüksek olan Türkiye ekonomisi uluslararası piyasalardan sağlanan fonların büyük ölçüde azalmasından dolayı dış borçlanma maliyetlerinin ve imkânların zorlaşması sebebiyle etkilenmiştir. Bununla birlikte Türkiye’nin en büyük ihracat piyasası olan Avrupa ekonomisinde krizin yarattığı durgunluk, ihracatın ve ekonominin yavaşlamasına sebep olmuştur. 2001 krizi sonrasında bankacılık kesiminde yaşanan yapısal dönüşümler küresel krizden Türk finans sektörünün etkilenmesini diğer ülkelere nazaran sınırlamıştır. Türk bankalarının kriz döneminde sermaye yeterlilik oranlarının güçlü bir yapıya sahip olması ve riskli alanlara yatırım yapılmamış olması ekonominin krize karşı dayanıklılığını arttırmıştır. Ekonominin iyi işlemesinde reel sektör ve bankacılık sektöründeki ilişkilerin önemi de büyüktür. Bu yönüyle değerlendirildiğinde 2009 yılı içerisinde, toplam krediler içerisinde sorunlu kredilerin payının %4,5’un üzerine çıktığı görülmektedir. Finans sektörü krizden çok etkilenmese de reel sektörü fazlasıyla etkilemiştir. Küresel kredi kullanımının kısılması, kredi maliyetlerin yükselmesi, yurt dışı pazarlarının azalması gibi nedenlerden dolayı reel sektörde büyük kayıplar yaşanmıştır. Bu kayıplar, Türkiye’nin makroekonomik göstergelerine de yansımıştır. (Ertuğrul vd. 2010: 62).

Küresel Krizin Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı etki aşağıdaki gibidir (Uçan ve Çebe, 2018: 27):

- 2008 yılının ikinci çeyreğinde %3,5-4 oranlarında büyüme oranı beklenirken bu oran %1,9 olarak gerçekleşmiştir.
- Ağustos ayının sonunda bir yıllık enflasyon oranı %11,7 olmuştur.
- Ağustos ayının sonunda ithalat 204 ve ihracat 130 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda cari açık 47 milyar dolar ve dış ticaret açığı 74 milyar dolar olmuştur.
- Üretimde kapasite kullanım oranı %74'e düşmüştür.
- Doğrudan yabancı sermaye girişleri ağustos ayının sonunda 9,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yılın aynı döneminde 14,5 milyar dolar olan doğrudan yabancı sermaye yatırımı %35'lik bir oranda gerilemiştir.
- İşsizliğin %9 oranına çıkmış olup, bu değerin AB ülkelerine oranla oldukça yüksek bir değer olduğu gözlemlenmiştir.

Küresel finansal krizin yaşanmasıyla beraber bütün dünyada ekonomi politikaları krizin etkilerinin azaltılmasına odaklanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye'de (Arabacı, 2017: 4):

- TCMB politika faiz oranını hızlı bir şekilde düşürmüş,
- Bankalar arası para piyasalarının etkin ve kesintisiz olarak çalışmasına yönelik tedbirler alınmış,
- Destekleyici kamu maliyesi politikaları uygulanmaya başlanmış,
- Özel sektöre kredi desteği mekanizmaları oluşturulmuştur.

Küresel krizin etkilerinin hafifletilmesi için alınan tedbirler bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de para politikası (likidite desteği kredileri, likidite maliyetini azaltan faiz indirimi vb.) ile başlamıştır. Alınan önlemlerin yetersiz kalması karşısında mali canlandırma paketi ihtiyacı ortaya çıkınca maliye politikaları devreye sokulmuştur. Hükümetin krize karşı aldığı önlemlerin çoğu maliye politikası araçları olan gelirler ve harcamalar politikasına dayanmaktadır. Hükümeti bu tür önlemler almaya iten ana sebep, kapasite kullanım oranında yaşanan önemli düşüş ve işsizlik oranındaki artıştır. Krize tam anlamıyla cevap verebilmesi için, merkez bankasının faiz indirimi ve likidite desteği politikalarına ek olarak hükümet bazı sektörlerin KDV ve ÖTV indirimleri ile destekleyerek ve Türkiye'yi dört bölgeye ayıran, bölgesel ve sektörel

olarak uygulanacak teşvik paketi (istihdam paketi olarak da isimlendirilebilir) açıklanmıştır (Karakurt, 2010: 168-169).

2010 yılında gelişmiş ülkelerin merkez bankalarının uygulamaya koyduğu geleneksel olmayan para politikaları Türkiye’de kısa vadeli sermaye girişlerinin artmasına ve Türk lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Bu durum yurt içi kredi kullanımını yükselterek iç talebi canlandırmıştır. Söz konusu gelişmeler cari işlem açığının arttırmış, açığın finansmanı ise kısa vadeli sermaye girişleri ile portföy yatırımlarının payının artmasıyla desteklemiş ancak bu durum ekonominin kırılganlığını arttırarak makroekonomik ve finansal istikrara dair kaygıları meydana getirmiştir. Kısa vadeli sermaye girişleriyle bozulan cari denge ile hızlı bir şekilde kredi genişlemesinin ortaya çıkardığı riskler karşısında alternatif para politika arayışları ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede, TCMB 2010 yılının son aylarından itibaren yeni para politikası tasarlayarak uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda, enflasyon hedeflemesinin genel çerçevesi gözden geçirilerek finansal istikrarı destekleyici amaç benimsenmiş, bu amaca yönelik ek politika araçları geliştirilmiştir. Yeni tasarlanan politika özellikle dış denge, kredi genişlemesi ve sermaye akımlarından dolayı kırılganlaşan ekonominin dayanıklılığını arttıracak bir hedef benimsemiştir (Kara, 2012: 1-5).

TCMB’nin politika araçları, faiz koridoru ve zorunlu karşılıklar olarak aktarım kanalları ise kredi ve döviz kuru kanalı olarak belirlenmiştir. Merkez Bankası biriken makro finansal dengesizlikleri kısıtlamak için iki ana hedef belirlemiştir. Bunlar kısa vadeli sermaye girişini azaltmak ve kredi genişlemesini yavaşlatmaktır. Bu doğrultuda, fiyat istikrarından ödün vermeden finansal istikrarın sağlanabilmesi amacıyla, politika faizine ek olarak zorunlu karşılıklar ve faiz koridorunun (gecelik borç verme ve borçlanma arasındaki fark) aktif para politikası araçları olarak kullanılması kararlaştırılmıştır (Başçı ve Kara, 2007: 4).

Merkez bankası finansal riskleri kısıtlamak amacıyla, uyguladığı enflasyon hedeflemesi rejimini birbirini tamamlayıcı özellikteki farklı politika araçlarını birlikte kullanabilmeyi sağlayacak şekilde yeniden düzenlemiştir. Buna göre, ilk olarak faiz koridoru genişletilerek, para piyasasında kısa vadeli faizlerdeki hareketliliğin konjonktüre göre ayarlanabilmesini sağlayan operasyonel taslak oluşturulmuştur. Bu sayede kısa vadeli faizlerin ortalama getirisi azaltılarak

esnekliğinin artırılması yoluyla kısa vadeli sermaye girişlerinin caydırılması amaçlanmıştır. Merkez Bankası 2010 yılının sonlarından itibaren uygulamaya koyduğu yeni strateji dâhilinde, makro finansal riskleri azaltmaya yönelik politikaları takip etmiştir. Bu doğrultuda, ana politika aracı olan bir hafta vadeli repo ihalelerine ek olarak zorunlu karşılıkların kullanımına başlanmıştır. Bununla birlikte piyasalarda bulunan Türk Lirası likiditesini ve kredi arzını kontrol etmek için zorunlu karşılıklar makro ihtiyatlı tedbir olarak kullanılmıştır. Bu amaç doğrultusunda zorunlu karşılıklara faiz ödenmesine son verilmiş, karşılık oranlarının ağırlıklı ortalaması artırılmaya başlanmış ve zorunlu karşılığa tabi yükümlülüklerin kapsamı artırılmıştır (Arabacı, 2017: 6).

Sermaye hareketliliğindeki aşırı dalgalanmaların makroekonomik ve finansal istikrara olumsuz etkilerini kısıtlamak, TCMB brüt rezervlerine güç katmak ve bankalara likidite yönetiminde daha fazla esneklik kazandırmak amacıyla Rezerv Opsiyonu Mekanizması (ROM) politika aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. ROM, bankaların merkez bankasında tutmak zorunda oldukları Türk Lirasının belirli bir yüzdesini döviz ve altın cinsinden tahsis edebilmelerine olanak sağlayan bir uygulamadır. Türk Lirası karşılığında her birimi için tahsis edilebilecek yabancı para veya altın karşılığının belirlendiği katsayılara ise Rezerv Opsiyonu Katsayısı (ROK) olarak tanımlanmaktadır (TCMB, 2012: 2).

Türkiye ekonomisi 2010 ve 2011 yıllarında, hızlanan banka kredileri destekli ve iç talebe dönük yüksek büyüme dönemi gerçekleştirmiştir. Kredi destekli yüksek büyüme hızının ithalatı arttırmasından dolayı cari açık riskli düzeylere çıkmıştır. Uluslararası piyasalarda yaşanan sıkıntılar sebebiyle cari açığın finansmanı ve ekonominin kırılganlığının arttırması sorunu gündeme gelmiş, yüksek büyüme oranının ekonomi açısından sağlıklı olmadığı kararına varılmıştır. 2011 yılının sonlarında yumuşak iniş adı verilen yeni bir politika uygulanmaya başlanmıştır (Uzunoğlu, 2016: 110-112).

Tablo 3.5: 2007 - 2019 Yılları Arasında Gerçekleşen Göstergeler

Yıllar	Büyüme GSYH (2009 Bazlı) (%)	TÜFE (YILSONU)	Bütçe Açığı / GSYH (%)	Cari İşlemler Dengesi / GSYH
2007	5,0	8,4	-1,6	-5,5
2008	0,8	10,1	-1,8	-5,1
2009	-4,7	6,5	-5,3	-1,8
2010	8,5	6,4	-3,5	-5,8
2011	11,1	10,5	-1,3	-8,9
2012	4,8	6,2	-1,9	-5,5
2013	8,5	7,4	-1,0	-6,7
2014	5,2	8,2	-1,1	-4,7
2015	6,1	8,8	-1,0	-3,7
2016	3,2	8,5	-1,1	-3,8
2017	7,4	11,9	-1,5	-5,6
2018	2,6	20,3	-2,0	-3,5
2019P	2,3	15,9	-1,8	-3,3

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığı

Dengeli büyümeyi desteklemek ve yut içi tasarrufları güçlendirmek için bankaların ve finansman şirketlerinin TL olarak TCMB’de bulundurdıkları zorunlu karşılıklara 2014 yılının Kasım ayından sonra faiz ödenmeye başlanmıştır. Bu uygulama 2015 yılında da faiz artırımıyla devam etmiştir. Merkez bankasının 18 Ağustos 2015 tarihinde yayınladığı yol haritasına göre küresel para politikalarının normalleşmeye başlamasından önce ve sonra uygulanabilecek para politikaları açıklanmıştır. TCMB bu doğrultuda, Türk Lirası likidite yöntemi, sadeleşme adımları, döviz likiditesi önlemleri ve finansal istikrara yönelik uygulanacak politikalara yer vermiştir (Arabacı, 2017: 7).

3.3. 1980 Sonrası Sektörel Gelişmeler (Kamu Kesimi, Özel Kesim ve Dış âlem)

1970’li yıllardan sonra kâr oranlarında yaşanan düşüş, dünya genelinde bir durgunluk ve kriz meydana getirmiştir. Gelişmiş ülkelerin krizi atlama çabaları ve oluşan atıl

sermayenin, kâr oranlarının yüksek seviyelerde olduğu ülkelere kaymasıyla yeni bir süreç başlamıştır. Yaşanılan bu süreç, 1980’li yıllarda az gelişmiş ülkelerde uluslararası borç krizinin gerçekleşmesine sebep olmuştur. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB), sermaye birikiminin tekrardan dengelenmesi için bir takım istikrar ve yapısal uyum programlarını uygulamaya koymuştur. Bu programlarda, yaşanan krizin atlatılabilmesi için; ticaret ve mali sermayenin serbestleşmesi, kamu harcamalarının düşürülmesi ve tekrardan dağıtılması ile iktisadi artığın toplumsal sınıflar arasında bölüşülmesini kapsayan birçok politikayı içermektedir. Türkiye ekonomisi bu dönemde, devlet desteği ve korumacılığa dayanan ithal ikameci modeli benimsemekteydi. Diğer ülkelerde 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizi Türkiye ekonomisini de etkilemiş ve ülkede bir dış borç krizi gerçekleşmiştir. Ekonominin yaşanan krizi atlatabilmesi için, IMF ve DB’nin önerdiği istikrar politikalarının uygulanabilmesinin önü açılmıştır. Bu politikalar, sendikalar ve toplumsal muhalefetin güçlü olması ve karşı çıkması sebebiyle uygulamaya geçirilememiştir. Ülkede yaşanan siyasi kriz sebebiyle ekonomik kriz daha fazla hissedilmeye başlamıştır. Yaşanılan bütün bu gelişmeler nedeniyle dönemin hükümeti tarafından “24 Ocak 1980 Kararları” olarak adlandırılan bir istikrar programı açıklanmıştır (Ersezer ve Ulutürk, 2004: 150-151).

24 Ocak 1980 Kararları Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuş ve ülkenin ekonomik tarihini ikiye ayırmıştır. Dördüncü bölümde 1980 yılı sonrasında ekonomide bulunan kamu kesimi, özel kesim ve dış âlemin gelişimleri detaylı olarak incelenecektir.

4. SEKTÖREL FİNANSAL DENGELER YAKLAŞIMI

ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ ANALİZİ

Bütün SFC Modelleri sonuç olarak Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımında kullanılan temel eşitliği işaret etmektedir: özel kesim, kamu kesimi ve dış âlem dengeleri için; $(S-I) = (G-T) + (X-M)$ eşitliği geçerli olmaktadır. Bu doğrultuda yurt içi özel kesimin dengesi, bütçenin dengesine ve dış ticaret dengesine göre değişiklik gösterecektir. Bütçe açığı yükseldikçe ve dış ticaret açığı azaldıkça, özel kesim dengesi (S-I) pozitif değer alacaktır. Bütçe açığı düştükçe (veya bütçe fazla verdikçe) ve dış ticaret açığı yükseldikçe özel kesim (S-I) değeri negatif değer alacaktır. Aşağıda bu çerçeveye uygun olarak Türkiye ekonomisinin sektörel finansal dengelerinin mevcut durumu incelenerek politika önerisi geliştirilmeye çalışılacaktır.

4.1. Mevcut Durum

Türkiye'nin mevcut durumu için Tablo 4.1 kullanılabilmektedir. Tablo 4.1, milli gelir eşitliklerinden ulaşılan özel kesimin tasarruf ve yatırım farkının (S-I), kamu bütçesi açığının (G-T) ve ihracat ile ihracat arasındaki farkın (X-M) milli gelire oranını göstermektedir.

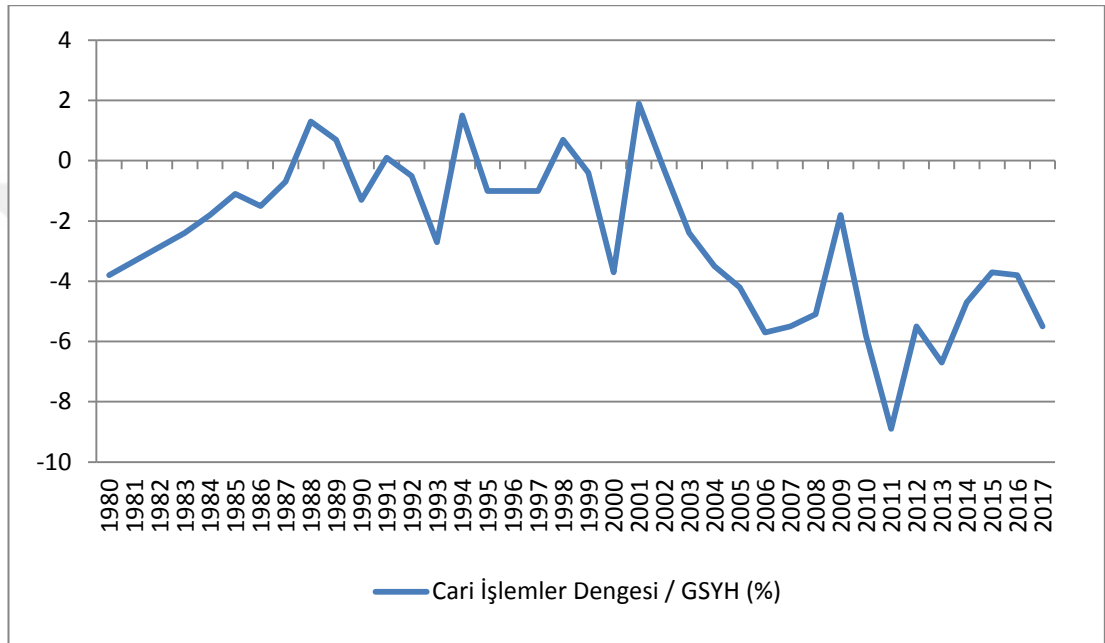
4.1.1. Cari İşlemler Açığı

Cari işlemler açığının¹ durumuna bakıldığında Türkiye'de 1980 yılı sonrasında genel olarak negatif olduğu (bazı yıllar hariç) görülmektedir. Ancak cari işlemlerin 2000 yılından sonra milli gelire oranının -%5'leri aştığı gözlemlenmektedir. Cari işlemler açığının milli gelire oranı 2016 yılında -%3,8, 2017 yılında -%5,6, 2018 yılında -%3,5 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de cari işlemler açığı çoğunlukla yapısal bir özellik taşımaktadır. Bunun sebebi reel sektör ve ihracat yapan kesimin ara malı ithalatına bağımlılığının yüksek olmasıdır. İhracatın ithalata bağımlılığındaki oran %60 dolaylarındadır yani yapılacak olan 100 dolarlık ihracatın 60-65 dolarlık kısmı için ithalat yapılması gerekmektedir (Yükseler ve Türkan , 2008: 13-15). Bununla

¹ Türkiye ekonomisi için dış ticaret açık veya fazlası büyük ölçüde cari işlemler açığının durumunu açıklamaktadır. Bunun için dış ticaret verileri yerine cari işlemler açığına ilişkin veriler yazılabilmektedir.

beraber toplam ithalatın yaklaşık %75'lik bir kısmı petrol ve türevlerini içeren hammadde aramalından oluşmaktadır (TÜİK, 2014: 1). Hammadde ve ara malına olan bağımlılık azaltılmadıkça dış ticaret açığında buna bağlı olarak cari işlemler açığında düzelme görülemeyecektir.

Şekil 4.1: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Cari İşlemler Dengesi / GSYH (%)

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığından elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

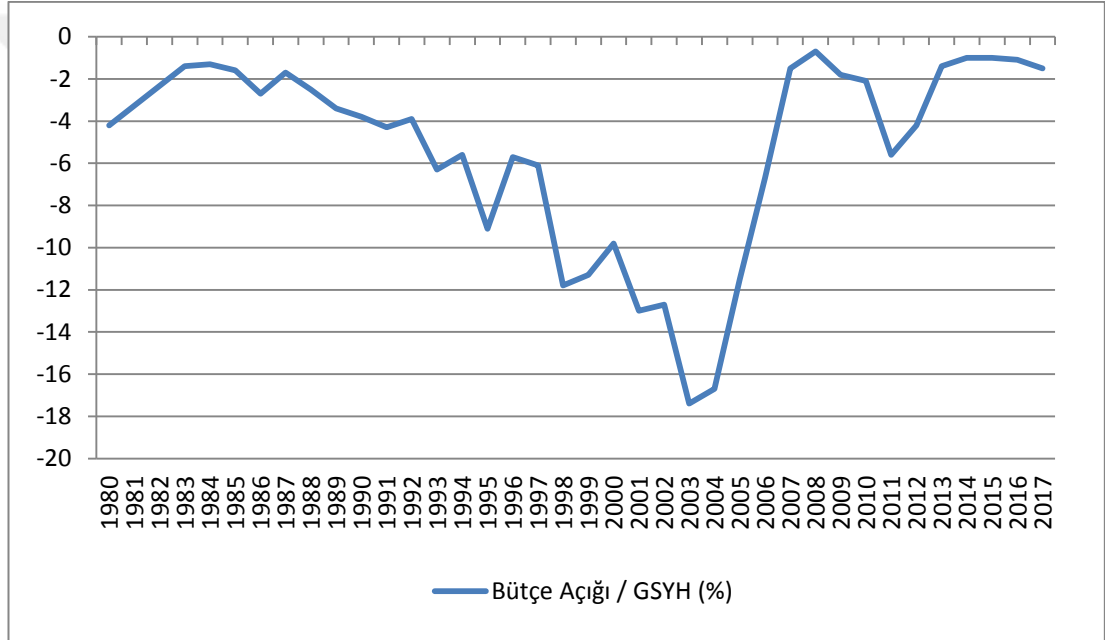
Dış ticaretin ve cari işlemlerin açık pozisyonunda olması yabancıların yerleşiklere karşı finansal olarak fazla vermesi anlamına gelmektedir. Yani yabancıların Türkiye’de sahip oldukları varlıkların değerleri, Türk vatandaşlarının yurt dışında sahip oldukları varlıkların değerinden daha fazladır. Dış âlemle olan iktisadi ilişkilerde açık verilmeye devam edildikçe yabancıların Türkiye’de sahip oldukları varlıkların stok değeri giderek artacaktır. Bu durum Borsa İstanbul’da yabancıların yerleşiklere göre neden daha fazla hisse senedine sahip olduklarını açıklamaktadır.

4.1.2.Bütçe Dengesi

Bütçe açığı incelendiğinde 2000’li yıllara kadar bütçesinin sürekli açık verdiği ve bu açığın milli gelire oranının 1990’lı yılların sonlarında %20’leri geçtiği görülmektedir. 2000’li yıllardan sonra uygulanan sıkı maliye politikaları ve bütçe

disiplini aracılığıyla bütçe açıkları büyük oranda azalmış ve faiz dışı birincil bütçe fazlası elde edilmiştir. Maliye Bakanlığından elde edilen verilere göre 2007 – 2008 finansal krizinden sonra ekonomide oluşan daralmayı engellemek amacıyla uygulanan genişletici maliye politikalarından bütçe açığının milli gelire oranı 2009 yılında %5,3 düzeyine ulaşmış ancak ekonomide oluşan hızlı toparlanma sayesinde tekrar düşmüştür. 2016, 2017 ve 2018 yıllarında bütçe açıklarının milli gelire oranı sırasıyla -1,1,-1,5 ve -2,0 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4.2: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Bütçe Açığı / GSYH (%)

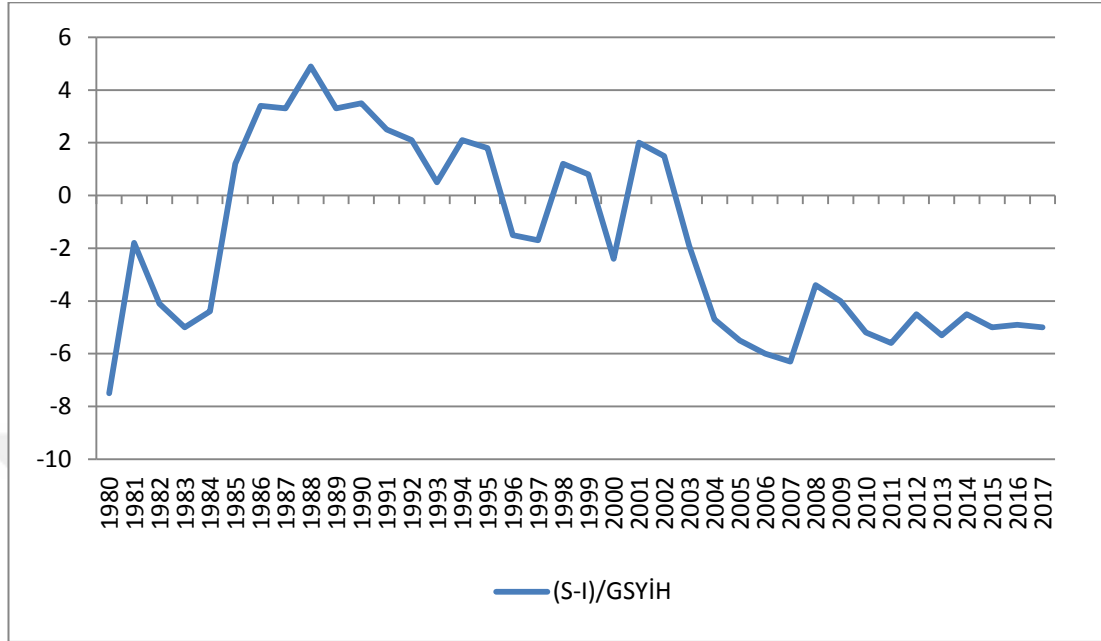
Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığından elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

Bütçe açığının her geçen sene azalması, yani kamu harcamalarının kamu gelirlerine oranla azalması, kamu borç stokunda azalmaya sebep olmaktadır. 2000’li yılların başlarında %80’lere çıkan kamu borç stokunun milli gelire oranı, bütçede yaşanan disiplinden dolayı giderek düşmüş ve 2018 yılında % 29,2 olmuştur. Bütçenin akım değişkenleri olan bütçe gelirleri ve giderleri arasındaki gelişme bütçeye ilişkin stok değişken olan kamu borç stokunun da iyileşmesine sebep olmuştur.

4.1.3.Özel Sektör Dengesi

Grafik 4.3, $(S-I) = (G-T) + (X-M)$ eşitliğini doğrular niteliktedir. Yüksek bütçe açıklarının yaşandığı 1990'lı yıllarda $(S-I)$ 'nin milli gelire oranının pozitif değerlerde olduğu görülmektedir. 2000'li yıllara gelindiğinde bütçede yaşanan hızlı toparlanma ile $(G-T)$ değerlerinin giderek azaldığı ve $(X-M)$ değerinin de giderek negatife dönüştüğü için $(S-I)$ 'nin milli gelire oranı da negatif olmaya başlamıştır. $(S-I)$ 'nin negatif değerlere düşmesinin sebepleri incelendiğinde yatırımların milli gelire oranının yüksek bir hızla artmadığı ancak tasarrufların milli gelire oranının düştüğü görülmektedir. Örneğin yatırımların milli gelire oranı genellikle %20'lerde seyretmektedir (2009 yılı hariç), bu oran 2000'li yılların başlarından itibaren düşüşe geçmiş ve %13 - %15 dolaylarında kalmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 1). Tasarrufların yatırımlara göre azalması dış kaynak ihtiyacını arttırmış ve 2000'li yılların ortalarından itibaren dış borç kullanımı yükselmiştir. Yükselen dış borçlar finansal olmayan şirketlerin yabancı para açık pozisyonlarını arttırmış ve özel sektörün döviz cinsinden açık pozisyonunu 2018 yılı itibariyle 337,3 milyar dolara ulaşmıştır (TCMB, 2018: 57). Bu kadar yüksek döviz açık pozisyonu bir yandan borçların geri ödenmesi için döviz talebini artırırken diğer yandan finansal olmayan şirketleri kur riski ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Şekil 4.3: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen (S-I)/GSYİH

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığından elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

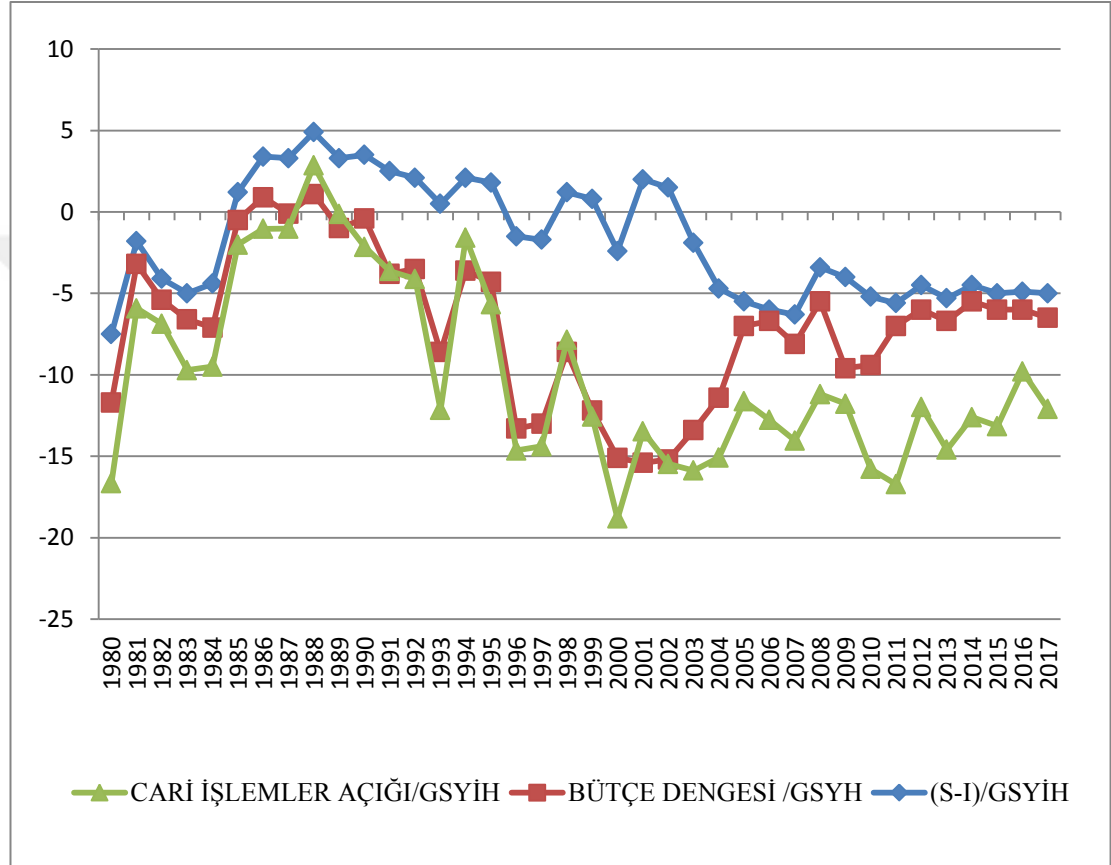
Özel kesimin borç yükünün artmasında kamu bütçesindeki düzelme ve buna bağlı olarak kamu borç stokunun azalmasının etkisi bulunmaktadır. Bütçenin açık pozisyonunda olması özel kesimin finansal olarak daha iyi bir duruma gelmesine sebep olmakta, bütçe açığının azalması veya fazla vermesi özel kesimin finansal olarak durumunun kötüleşmesine sebep olmaktadır. 1980’li ve 1990’lı yıllarda bütçe açıklarında yaşanan artışlar kamu borç stokunun yükselmesine sebep olurken özel kesimin borç stokunun düşük değerlerde seyretmesine sebep olmuştur. 2000’li yıllarda kamu bütçesinde açıkların giderek azalması kamu borç stokunu azaltmış ancak bu durum özel kesimin S – I dengesinin bozulmasına ve özel kesim borç stokunun artmasına yol açmıştır. Bu durum Türkiye’de son yıllarda özel kesimin borç stokunun neden arttığını açıklamaktadır (Tokucu, 2016: 235).

4.1.4.Özel Kesim, Kamu Kesimi ve Dış Âlem Dengelerinin Beraber İncelenmesi

Türkiye ekonomisinin mevcut durumunu cari işlemler açığı, bütçe açığı ve özel kesim dengesi yardımıyla sektörel finansal dengeler haritası üzerinde gösterilebilmektedir. Buna göre, Türkiye ekonomisinin durumu Şekil4.1’de 4 veya 5

numaralı alana denk gelmektedir. Kamu faiz ödemeleri dâhil edilmediğinde 4 numaralı alan, dâhil edilirse 5 numarası alana denk gelmektedir. Her iki bölge içinde yüksek cari işlemler açığı² bulunmaktadır.

Şekil 4.4: Türkiye Ekonomisinde 1980 - 2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Özel Kesim, Kamu ve Dış Âlem Dengelerinin Beraber İncelenmesi

Kaynak: TC Hazine ve Maliye Bakanlığında elde edilen verilerle düzenlenmiştir.

4 veya 5 numaralı alan, özel kesimin açık pozisyonun yüksek olduğu, yüksek cari işlemler açığının olduğu bölgedir. Bu tür durumlarda kamunun bütçe fazlası vermesi ve cari işlemler açığının giderek artması özel kesimin dış borçlarını ödeyememesine sebep olacaktır (Tokucu, 2016: 237).

² Daha önce de değinildiği üzere cari işlemler dengesi dış ticaret dengesi yerine kullanılmaktadır.

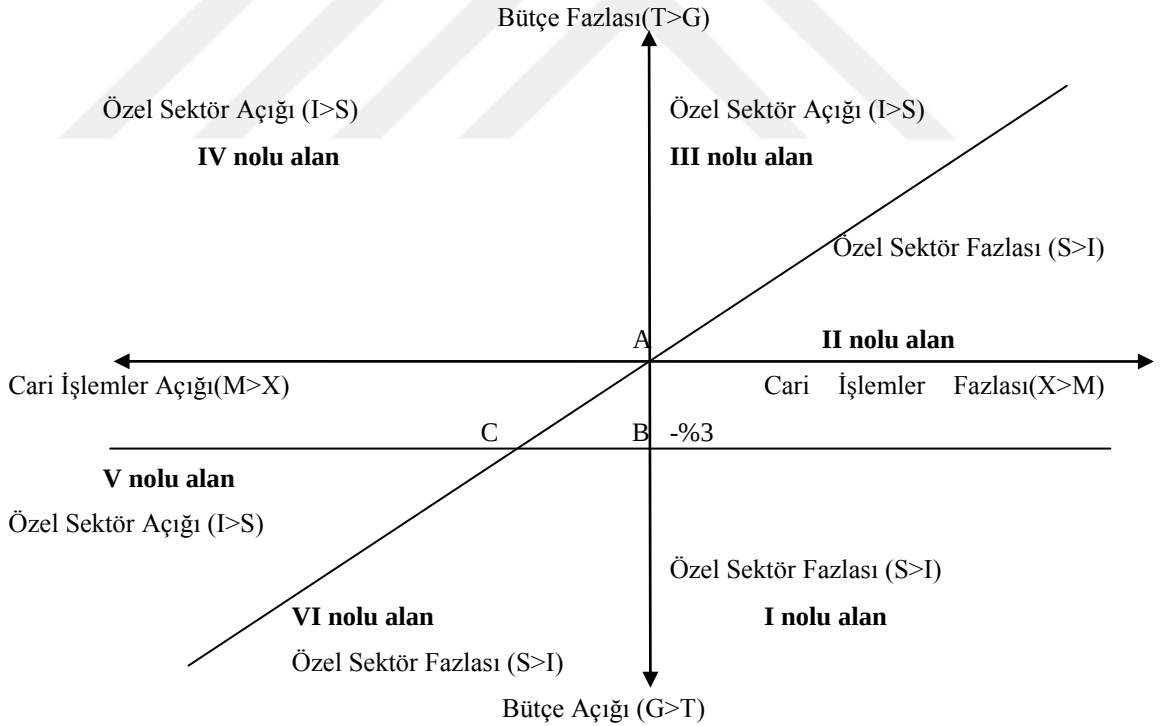
4.2. Sektörel Finansal Dengeler Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye Ekonomisine Politika Önerileri

Eşitlik 3 yardımı ile cari açık ve özel sektör açığının olduğu bir ekonomide hükümetin nasıl bir bütçe politikası izlemesi gerektiği hakkında bazı önerilerde bulunulabilir. Eşitlik 3 milli gelire oranlanarak şu şekilde yazılabilmektedir:

$$\frac{(S - I)}{GSYİH} = \frac{(G - T)}{GSYİH} + \frac{(X - M)}{GSYİH}$$

Buna göre 2019 yılı ilk çeyreğinde bütçe açığının milli gelire oranı -%1,8 ve cari işlemler açığının milli gelire oranı -%3,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu durum özel kesimin açık verdiğini ve bu açığın yaklaşık -%1,5 civarında olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yani Türkiye'nin mevcut durumu V nolu alana uymaktadır.

Şekil 4.5. : Türkiye Ekonomisinin Sektörel Finansal Dengeler Haritası

- a. Şekil4.1'e göre cari işlemlerin, özel sektörün ve bütçenin fazla verdiği durum II numaralı alanda gerçekleşmektedir. Bütçenin fazla vermesi, özel kesimin fazlasını düşürmekte ancak cari işlemlerde elde edilen fazla özel kesimin kamu kesimi tarafından azaltılan fazlasının etkisini gidermektedir. Bu alan hem özel sektörün hem

de devletin yükümlülüklerini rahatlıkla yerine getirmelerini ve finansal kırılganlığın minimum olduğu alandır.

Türkiye ekonomisi için mevcut koşullarla II numaralı alana gidilebilmesi için dış ticaret ve cari işlemlerin fazla vermesi gerekmektedir. Ayrıca bu fazlanın milli gelire oranının, bütçe fazlasının milli gelire oranından daha yüksek olması gerekmektedir ki bütçe fazlasının özel kesim dengesi üzerinde oluşturduğu olumsuz etkisi giderilebilsin. Ancak ekonominin mevcut koşullarında, dış ticaretteki yapısal sorunlar sebebiyle, cari işlemlerin fazla vermesi sağlanarak 2 numaralı alana kısa dönemde geçmek mümkün görülmemektedir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi için ithalatın hızlıca düşürülmesi, ihracatın hızlı bir şekilde yükselmesi ve ihracatın ithalata olan bağımlılığının azaltılması gerekmektedir. İhracatın ithalata bağımlılık oranının %60'lar seviyesinde olduğu unutulmamalıdır. Bununla beraber ara malı ve enerji ithalatı toplam ithalatın %75'ini oluşturmaktadır. Ayrıca ihracat edilen malların düşük teknolojiye dayanması ve nadir ürünler olmaması yani bu ürünleri arz eden çok ülke olması (Tokucu ve Yüce, 2013:65-72) kurun yükselmesiyle bile kısa ve orta vadede ihracat kazançlarının artması beklentisine girilmemelidir. Özetlenecek olursa kısa ve orta vade içerisinde cari işlemlerin fazla vermesi veya açığın azaltılması zor görülmektedir.

b. Cari işlemler açığı kısa dönemde düşürülemeyeceğinden Grafik 4,1'de IV, V veya VI numaralı alanlardan birisinde olunacaktır. Bu üç alandan hangisinde olunacağı bütçenin durumuna göre belirlenmektedir.

b.1. Kamu denk bütçe veya bütçe fazlası verecek bir politika izlerse IV numaralı alanda bütçe fazla vermesine karşın hem özel kesim hem de cari işlemler açık pozisyonda kalmaya devam etmektir. Bu alanda özel kesimin açığı daha yüksek olabilmektedir çünkü bütçe fazlasının artması özel kesimin kârlılığını azaltmaktadır. Bir ekonomide özel kesimin kârları Minsky'den (1986: 160-167;1992: 23-24) yola çıkarak aşağıdaki gibi yazılabilmektedir:

Kârlar = Özel Kesim Yatırımları + Bütçe Açığı – Cari İşlemler Açığı

$$(\pi_C + \pi_I + \pi_G + \pi_X) = I + Df - BTDf$$

Bu doğrultuda bir ekonomide bulunan özel sektörün tüketim, yatırım, kamu ve ihracat sektörlerinden sağladığı kârları; yatırım harcamaları, bütçe açığı ve cari

işlemler açığına bağlı olarak değişmektedir. Buna göre özel sektörün kârı yatırımlar yükseldikçe, bütçe açığı arttıkça ve cari işlemler fazla verdikçe yükselecektir. Ancak bütçe fazla verirse ve cari işlemler açık verirse özel kesimin sahip olacağı kâr miktarı düşecektir.

Türkiye için hem yüksek cari açık hem de düşük bütçe açığı bulunmaktadır. Bu durumun özel kesimin kârını düşürdüğü söylenebilmektedir. Kârların düşmesi ise açık pozisyonu ve çok yüksek yurt dışı borçları bulunan özel kesimin borçlarını öderken tekrar borçlanmasına sebep olacaktır.

b.2. Hükümet Maastricht Kriterleri doğrultusunda bütçe açığının milli gelire oranının %3'e gelmesine müsaade ederse cari işlemler açığının bulunduğu bir ortamda özel kesimin fazla vereceği çok küçük bir alan (A B C alanı) oluşacaktır. Yalnız bu durumun gerçekleşebilmesi için de cari işlemler açığının milli gelire oranının oldukça düşük olması, en azından %3'ün altında olması gerekmektedir. Bu ihtimalin gerçekleşmesi cari işlemler açığının yüksek oranda yapısal sorunlardan kaynaklanması sebebiyle kısa dönemde çok düşük bir ihtimal olarak görünmektedir.

b.3. Bir başka ihtimal ise yüksek cari işlemler açığının bulunduğu bir ortamda bütçe açığına müsaade edebileceği ama cari işlemlerdeki açığın bütçe açığından daha fazla olacağı V numaralı alandır. Cari işlemler açığının %8' e yaklaştığı ve açığın Merkez Bankası müdahalesiyle düşürülmeye çalışıldığı bir durumda bütçede açık verilmesi problemin çözümüne fayda sağlamayacağı gibi bütçe açığının yaratacağı olumsuz beklentiler ekonomide oluşan problemleri daha da alevlendirebilir.

c. Burada farklı bir iktisat politikası önerisinde bulunulabilir. O da bütçe açığının artışına biraz daha müsaade ederek özel sektörün desteklenmesi ve yüksek cari açığın oluşsa bile özel sektörün borçlarını ödeyebilmesine imkân sağlamaktır. Bütçe açığının yükselmesi ABC üçgeninin alanını büyüterek özel sektörün fazla vereceği bir duruma geçilmesine sebep olacaktır. Bu durumda sorulması gereken esas soru şudur: bütçede oluşturulan açık ile ne tür harcamalar yapılmalıdır?

Soruya bu şekilde bir cevap verilebilmektedir: şu anda Türkiye'nin öncelikli çözmesi gereken sorunlardan birisi dış ticaret açığıdır. Yüksek dış ticaret ve cari işlemler açığı özel kesimin hem finansal dengelerini bozmakta hem de kârını düşürmektedir $[(\pi_C + \pi_I + \pi_G + \pi_X) = I + Df - BTdf]$. Dış ticaret açığı incelendiğinde yukarıda da bahsedildiği üzere, ara malı ve hammadde (enerji dâhil) toplam ithalatın %75'ini

oluşturmaktadır. Enerji ithalatı ise toplam ithalatın %25'ini oluşturmaktadır. Enerji ithalatı dahil edilmediğinde yaklaşık %50'lik bir ara malı ithalatı olmaktadır.

Tablo 4.2:Türkiye'nin Ara Malı İthalatı (Sektörler İtibariyle 2016 %)

Demir-Çelik ve Madencilik Ürünleri	22,7
Otomotiv ve Makine	25,2
Kimyasal Ürünler	22,7
Tarım ve Tekstil	17,7

Kaynak: Ticaret Bakanlığı. (2017). Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planı:2017-2019

Ticaret Bakanlığına göre ara malı ithalatının sektörler itibariyle dağılımı Tablo 4,2'deki gibidir. Bütün sektörler bir arada ele alındığında ara malı ithalatının toplam ithalata oranının %88'lere geldiği görülmektedir. Bundan dolayı dış ticaret ve cari açığın düşürülebilmesi için ara malı ithalatını azaltıcı ithal ikameci politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu durumda bütçe açıklarının yapılacağı harcamaların ithal ikameci sektörler olmalı ve bu alanlardaki girişimler desteklenmelidir.

Türkiye'de Ticaret Bakanlığı, teşvik uygulaması kapsamında ithal ikameci politikaları desteklemektedir. Ticaret Bakanlığı'nın 2017-2019 yıllarını kapsayan Girdi Tedarik Stratejisinde ithal ikameci sektörlerde yapılacak yatırımların destekleneceği belirtilmiştir. Bu planda girdi tedariki ile alakalı problemler aşağıdaki gibi ifade edilmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2017:41):

- Emtia fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar
- Dünya girdi kaynaklarının geleceğine dair belirsizlikler
- Girdi tedarik kaynaklarında bölge sebebiyle yaşanan bağılıklar
- Küresel ticarete artmakta olan korumacı politikalar
- Ara malı ithalatına bağımlılığın ortaya çıkarabileceği riskler

Girdi Tedariki Stratejinin amacı:

“Sanayinin ihtiyaç duyduğu girdilerin tedarikinde süreklilik ve güvenliğin sağlanması amacıyla hazırlanmış olan Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) Eylem Planı

ülkemiz ihtiyaçlarına bağlı olarak önümüzdeki üç yıllık dönem için güncellenecektir.” şeklinde açıklanmıştır.

Aynı belgede uygulanacak politikaların hedefleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2017: 41).

- İthalata bağımlılık oranı yüksek girdilere yatırımların özendirilmesi,
- İthalata bağımlılığı yüksek olan ürünlerin üretim yetkinliğinin yükseltilmesi
- Sanayide teknolojik dönüşümün girdi tedarik ihtiyaçlarına olası etkilerinin tespit edilmesi ve durumun yönetimi,
- Girdi tedariki konusunda planlama ve politika yönetimi sağlanması,
- Sektör içi ve arasında işbirliği oluşturulması olarak ifade edilmiştir.

Ticaret Bakanlığı'nın hazırladığı Strateji Planı kapsamında öneride bulunduğu politikalar, uygulamada başarılı olursa dış ticaret ve cari işlemler açığında azalma yaşanmasına orta ve uzun vadede fazla verilmesine sebep olabilmektedir. Kısa dönemde cari fazla verilmese bile cari açık sürdürülebilir bir boyuta gelecek ve dış kaynak ihtiyacı düşecektir. Bu durum ise cari açığın sebep olduğu finansal kırılganlığı azaltacaktır. Şekil 4.1. üzerinden ifade edilmek gerekirse IV veya V numaralı alandan II numaralı alana doğru gidilecek ve cari açığın ekonomide yaratacağı olumsuz etkiler büyük oranda düşecektir.

Açık bütçe politikası çerçevesinde yapılacak harcamalar eğer ithal ikameci sektörlerle yönelirse özel sektörün kârlılığını desteklenecek ancak cari işlemler açığı giderek büyüyeceği için V numaralı alanda uzun süre kalınabilecektir. Bu durumda hem kame kesimi açığı, hem özel sektör açığı hem de cari işlemler açığının sürekli olduğu bir durum gerçekleşir ki bu durum ekonomiyi daha büyük problemlerle karşı karşıya bırakabilir.

SONUÇ

Sektörel Finansal Dengeler Modeli çerçevesinde Türkiye ekonomisi incelendiğinde Türkiye’de finansal kırılganlığa sebep olan iki ana unsur görülmektedir. Bunlar dış ticaret açığına bağlı olarak cari işlemlerde oluşan açık ve özel kesimin açık pozisyonunda bulunmasıdır. Kamu dengesi finansal dengeler açısından iyi durumdadır ama kamu bütçesinin iyi durumda olması veya fazla vermesi tek başına finansal kırılganlığı azaltmamaktadır. Cari açığın yaşanması büyük oranda ara malı ithalatından dolayı yaşanan yapısal problemlerden kaynaklanmaktadır ve cari açık sebebiyle yabancıların ülkedeki varlık stoku artmaktadır. Özel kesimin açık vermesinin sebebi büyük oranda yatırımların tasarruflardan fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kurlara yapılacak olan müdahalelerle cari işlemlerdeki açık kısa dönemde iyileşmelere sebep olabilir ancak bu iyileşme kalıcı olmayacaktır. Bu tür bir iyileşme büyüme potansiyelini de büyük oranda düşürecektir.

Cari işlemlerde oluşan açığın kalıcı olarak düzeltilmesi için kur müdahalelerine değil ithal ikameci sektörlerle yoğun yatırım teşvikleri verilmesi ve hatta duruma göre devletin doğrudan üretici olması gerekmektedir. Bu doğrultuda Ticaret Bakanlığı bünyesinde hazırlanan Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planları büyük önem taşımakta ve bu tez çalışmasında kullanılan modelden elde edilen politikalarla örtüşmektedir.

İthal ikameci sektörlerde yürütülmesi planlanan programların uygulanması hem cari işlemler açığını düşürecek hem de iktisadi büyümeyi destekleyerek büyüme oranlarını yükseltecek bununla beraber özel kesimin açığını kapatmasına destek olacaktır. Ancak Girdi Tedarik Stratejisi dâhilinde verilen teşviklerin sonuçları alınmadan hükümetin bütçe fazlası verdirecek bir politikaya yönelmesi, sektörel finansal dengeler haritasında görüldüğü üzere özel kesimin açığını daha fazla arttırabilir. Çünkü bütçe fazlasında yaşanacak bir artış (cari işlemler açığının yüksek olduğu bir durumda) özel sektörün kârını düşürecek ve özel sektörün tasarruf yatırım dengesini bozarak borç stokunu arttıracaktır. Bundan dolayı cari işlemler açığında bir azalma meydana gelmeden bütçe fazlası verilmesine yönelik politikalar uygulanmamalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinde kamu bütçesinin fazla vermesi ekonomik istikrarın tamamen sağlandığını ifade etmemektedir. Kamu bütçesi düzelirken ekonomideki özel sektör finansal olarak açık pozisyona geçebilir. Yaklaşık 10 yıldır Türkiye ekonomisindeki ana problemler dış ticaret açığının ve cari açığın çok yüksek boyutlara ulaşması ve özel sektörün açık pozisyonda olmasıdır. Bu durum Türkiye ekonomisindeki finansal kırılganlığı arttırmakta ve yabancı kaynak kullanımına bağımlılığın yüksek düzeylerde olmasına sebep olmaktadır. Ekonominin uzun vadede düzeltilebilmesi için devletin katma değeri yüksek ürünlerin üretim ve ihracında özel sektöre teşviklerde bulunmalı gereklilik halinde devletin doğrudan bu alanlara üretici olarak girmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçağlayan, A., Kayıran, M. (2010). Türkiye’de Kamu Harcamaları Ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5 (2), 129-146.
- Akkor, M. (2017). II. Dünya Savaşı’nın Sonu ve Truman Doktrini’nin Ortaya Çıkışı. *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 1-17.
- Akyüz, Y. (1980). *Sermaye Bölüşüm Büyüme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Altıparmak, A. (2002). Türkiye’de Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (13), 35-59.
- Arabacı, H. (2017). Küresel Kriz Sonrası Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikaları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6 (4), 1-10.
- Avşaroğlu, N. (2008). Marshall Planı, Amerikan Dış Kredileri ve Türkiye Madencilik Sektörüne Etkileri. *Türk Maden Mühendisleri Odası* , 1-52.
- Ay, İ. C. (2012). I. Dünya Savaşı Ulusal Planlama Faaliyetleri: 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın Karşılaştırılmalı Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62 (1), 147-172.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği*. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü. Erişim: 02 Mayıs 2019, <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/barisbabaoglu.pdf>
- Bahar, O. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Öncesi Uygulanan Sanayileşme Politikaları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* (4), 64-90.
- Bal, O. (2011). *Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi ve İstihdam*. Erişim: 05 Nisan 2019,
- Balcı, M., Karadeniz, Y. (2018). 1945 Çiftçiye Topraklandırma Kanunu Tartışmalarının Siyasetteki Muhalif Oluşuma Etkisi ve Demokrat Parti’nin Kuruluşu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (57), 271-279.

- Başçı, E., Kara, H. (2007). Finansal İstikrar ve Para Politikası. *İktisat İşletme ve Finans*, 26 (302), 1-18.
- Bayrak, M., Kanca, O. C. (2013). Türkiye’de 1970-2011 Yılları Arasında Oluşan Ekonomik ve Siyasi Gelişmelerin Seyri. *Akademik Bakış Dergisi* (35), 1-20.
- Boratav, K. (2010). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2016). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009* (22. Baskı B.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. Erişim: 02 Mayıs 2019, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler>
- Carvalho, D. F. (1992). *Mr. Keynes And The Post Keynesians*. Edvard Elgar Publishing Company.
- Caverzasi, E., Godin, A. (2013). Stock-Flow Consistent Modeling Through The Ages. *The Levy Economics Institute Of Bard College* (Working Paper No. 745), 1-38.
- Coşkun, A. (2003). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Ekonomisi. *Atatürkçü Düşünce Dergisi* (4), 72-77.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Erişim: 30 Nisan 2019, <http://www.sbb.gov.tr/Ekonomik-Ve-Sosyal-Gostergeler/#1540021349032-1be70108-294c>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı .(1963). *Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)*.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)*.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2002). *Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma* (42.Yıl Özel Sayısı B.). Ankara: Planlama Dergisi.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996–2000)*.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2014). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*. Erişim: 18 Şubat 2019, <http://www.sbb.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler>

Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çavuşoğlu, A. T. (2008). Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (20), 143-160.

Çelebi, E. (2002). Atatürk'ün Ekonomik Reformları ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* (5), 17-50.

Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 325-350.

Dağ, M., Tüğen, K. (2018). Türkiye'de Bütçe Açıklarının Nedenleri ve Finansman Yöntemleri: Dönemsel Bir Değerlendirme. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 217-240.

Dağdelen, İ. (2004). Liberalizasyon. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* , 1-66.

Dağdemir, Ö., Küçükcalay, A. M. (1999). Türkiye’de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (3), 121-138.

Dökmen, G. (2012). Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27 (2), 115-143.

- Emiroğlu, A., Koçyiğit, N., Kesici, S. (2012). Demokrat Parti Yönetiminde Ekonomik Politikalar. *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (8), 73-92.
- Erdoğan, S., Bozkurt, H. (2009). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri: MGARCH Modelleri İle Bir İnceleme. *Maliye Finans Yazıları*, 23 (84), 135-172.
- Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (21), 377-397.
- Ertuğrul, C., İpek, E., Çolak, O. (2010). Küresel Mali Krizin Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* (13), 59-72.
- Esen, E., Yıldırım, K. (2010). Belirsizlik Altında Fiyatlama Teorilerine Post Keynesyen Yaklaşımlar. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (27), 77-84.
- Godley, W., Lavoie, M. (2007). *Monetary Economics: An Integrated Approach To Credit, Money, Income, Production And Wealth*. Palgrave Macmillan.
- Godley, W., Papadimitriou, D. B., Hannsgen, G., Zezza, G. (2007, November). The U.S. Economy Is There A Way Out Of The Woods? *The Levy Economics Institute Of Bard College, Strategic Analysis* , 1-18.
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. *Temel Ekonomik Büyüklükler*. Erişim: 24 Şubat 2019, <https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler#>
- http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/Oguz.bal/bildiri/Oguz.bal19.10.2018_14.12.43bildiri.pdf
- Işık, N., Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi’nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 73-101.
- İğdeli, A., Sever, E. (2018). Belirsizlik ve Risk Kavramlarının Felsefi ve Matematiksel Açından İncelenmesi. *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 1-12.

- Kabaklarlı, E., ER, P. H. (2014). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Etkisinin Sınır Testi Yaklaşımı İle Analizi. *Maliye Dergisi* (166), 268-285.
- Kaderli, Y., Küçükkaya, H. (2012). 2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 85-96.
- Kara, H. (2012). Küresel Kriz Sonrası Para Politikası. *İktisat İşletme ve Finans*, 27 (315), 1-25.
- Karabulut, G., Danişoğlu, A. Ç. (2006). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 47-63.
- Karabulut, K. (2005). 11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisine Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (27), 325-339.
- Karacan, R. (2014). Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye’de Ekonomik Krizler, Sermaye Hareketleri ve ABD Doları Arasındaki İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (33), 963-773.
- Karaçor, Z., Alptekin, V. (2006). 1980 Sonrası İstikrar Politikaları Işığında Türkiye Ekonomisinin Trend Analizi Yardımıyla Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 307-342.
- Karakurt, B. (2010). Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolü ve Türkiye’nin Krize Maliye Politikası Cevabı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24 (2), 167-195.
- Kaygısız, A. D., Kaya, D. G., Kösekahyaoglu, L. (2016). Türkiye’de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik İlişkisi Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (1), 273-300.

- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (3. Baskı B.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kol, E. N., Karaçor, Z. (2012). 2001 Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve İstihdam Üzerine Etkileri. *Maliye Dergisi* (162), 379-395.
- Kregel, J. (2011), “Debtor’s crisis or creditors’ crisis? Who pays for the European sovereign and subprime mortgage losses?“, Public Policy Brief 121, *Levy Economics Institute of Bard College*, Annandale-on-Hudson, NY.
- Kregel, J. A. (1998). Aspects of a Post Keynesian Theory of Finance. *Journal of Post Keynesian Economics* , 21 (1), 111-133.
- Kutlay, M. (2012). Yeni Türk Dış Politikasının Ekonomi Politığı: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler*, 9 (35), 101-127.
- Kuyucuklu, N. (1986). *Türkiye İktisadı*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Metintaş, M. Y., Kayıran, M. (2008). Refik Saydam Hükümetleri Döneminde Türkiye’nin Ekonomi Politikası (1939-1942). 9 (2), 155-184.
- Minsky, H. P. (1986). *Stabilizing An Unstable Economy*. New York , USA: McGraw Hill Company.
- Minsky, H. P. (1992). "Prices İn A Capital Using Capitalist Economy II. *Levy Economics Institute Of Bard College* , 1-31.
- Minsky, H. P. (1995). *Sources Of Financial Fragility: Financial Factors in The Economics of Capitalism*. Erişim: 10 Nisan 2019, https://digitalcommons.bard.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1068&context=hm_archive
- Oktar, S., Dalyancı, L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 29 (2), 1-22.

- Oktar, S., Varlı, A. (2010). Türkiye'de 1950-54 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28 (1), 01-22.
- Özçelik, Ö., Tuncer, G. (2007). Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 253-266.
- Öztürk, S., Yıldırım, F. (2009). Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (2), 145-165.
- Paksoy, S., Bakan, S. (2010). Türkiye'de Uygulanan Vergi Politikaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri: (1980 SONRASI). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (32), 150-170.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Parasız, İ., Eroğlu, İ. (2017). *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi Yapısal Dönüşüm ve Politika Uygulamaları*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Polatoğlu, M. G. (2017). İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942). *Atatürk Dergisi*, 6 (1), 55-87.
- Resmi Gazete. (1945, Haziran 15). Erişim: 14 Ocak 2019, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6032.pdf>
- Rochon, L.-P. (1997). Keynes's Finance Motive: A Re-Assessment. Credit, Liquidity Preference And The Rate Of Interest. *Review Of Political Economy*, 9 (3), 276-293.
- Rotheim, R. J. (1999). Post Keynesian Economics And Realist Philosophy. *Journal Of Post Keynesian Economics*, 22 (1), 70-103.
- Sakarya, A. (2014). Türkiye'de Ekonomi Politikaları ve Ülke Mekânında Değişim (1980-2012). *Megaron*, 9 (4), 243-254.

- Selçuk, B., Yılmaz, N. (2008). Küresel Finansal Sistemde Değişim ve Türkiye'ye Etkileri. Erişim: 04 Şubat 2017
<http://bsy.marmara.edu.tr/Konferanslar/2008/33.pdf>
- Silva, A. C., Santos, C. H. (2008). The Keynesian Roots Of Stock-Flow Consistent Macroeconomic Models: Peering Over The Edge Of The Short Period. *The Levy Economics Institute Of Bard College* (Working Paper No. 537), 1-33.
- Smithin, J. (1994). *Controversies in Monetary Economics*. Edward Elgar Publishing Company.
- Soyak, A. (2003). Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT' ye İhtiyaç Var Mı? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2), 167-182.
- Sungur, O. (2015). 2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarete Gelişmeler. *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), 243-269.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 47-56.
- Şahin, H. (2016). *Türkiye Ekonomisi* (16. Baskı B.). Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Şimşek, H. A. (2007). Türkiye'de 2000 Sonrasında Uygulanan İstikrar Programlarının Kamu Maliyesine Etkileri. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 44 (512), 52-68.
- Taşar, M. O. (2010). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3 (1), 76-97.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1974). *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*. Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayını.
- Tekerek, M. (2012). *12 Eylül Askeri Müdahalesi ve Ekonomi Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)* (3. Baskı B.). Ankara: Yurt Yayınları.

- Ticaret Bakanlığı. (2017). *Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planı:2017-2019*.
- Togan, S., Berument, H. (2011). Cari İşlemler Dengesi, Sermaye Hareketleri ve Krediler. *Bankacılar Dergisi* (78), 1-21.
- Tokgöz, E. (2011). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi* (10. Baskı B.). Ankara: İmaj Kitabevi.
- Tokucu, E. (2012). Hyman Minsky'nin Finansal İstikrarsızlık Hipotezi Çerçevesinde Finansal Krizler ve Çözüm Önerileri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 67 (2), 190-212.
- Tokucu, E. (2016). Post Keynesyen Stok Akım Uyumlu Modeli ve Sektörel Finansal Dengeler Modeli Çerçevesinde Türkiye'de Sektörel Finansal Dengesizlikler ve Çözüm Önerileri. S. Işık, ve M. F. Cin (Ed.). *Post Keynesyen Yaklaşım Alternatif Parasal İktisat* (S. 221-244). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Tokucu, E., Yüce, A. (2013). Türkiye'nin İhracat Performansının 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi ve İhracatın Artırılmasında Uluslararası Pazarlama İnovasyonunun Rolü. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 2 (1), 47-75.
- Toporowski, J., Michel, J. (2011). The Stock-Flow Consistent Approach With Active Financial Markets. Erişim: 05 Ocak 2019, <https://pdfs.semanticscholar.org/ec15/88cdf045555664e7faaf49a97a7258d61b70.pdf>
- Toruk, İ. (2005). Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo - Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, 493-508.
- Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4 (1), 56-80.
- Tuik. (2014). *Dış Ticaret İstatistikleri*. Erişim: 20 Temmuz 2018, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2012). Rezerv Opsiyonu Mekanizması. *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası* (28), 1-6.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB). (2018). *Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri*. Erişim: 10 Mayıs 2019, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/parasal+ve+finansal+istatistikler/finansal+kesim+disindaki+firmalarin+doviz+varlik+ve+yukumlulukleri>

Tüzüncan, D. (2015). Türkiye'de Uygulanan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İstihdam Politikaları Açısından Değerlendirilmesi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), 90-117.

Tymoigne, É. (2008). Minsky And Economic Policy: “Keynesianism” All Over Again? *The Levy Economics Institute Of Brad College* (Working Paper No. 547), 1-41.

Uçan, O., Çebe, G. N. (2018). 2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye’de Ekonomik Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (3), 6-17.

Uygur, E. (2001). *Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri*. Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni No:2001/1.

Uzunoğlu, S. (2016). *Çağ Atlamada Yeni Dönem : Ekonomik ve Politik Gelişmeler : 1980-2015*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Ünal, A., Kaya, H. (2009). *Küresel Kriz ve Türkiye*. Erişim: 06 Eylül 2014, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/090317164507.pdf

Üzar, U. (2017). Post Keynesyen İktisat, Ana Akım İktisada Alternatif Olabilir Mi? 2008 Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39 (1), 281-305.

Yavuz, E. (2015). Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu Tartışmaları:Erzincan Uygulamaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (12), 161-180.

- Yavuz, S., Tokucu, E. (2006). Post Keynesyen İktisat ve Belirsizlik. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21 (1), 147-161.
- Yılmaz, V., Tuncay, M. (2012). Finansal Liberalizasyonun Tasarruf ve Yatırım Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26 (3-4), 345-363.
- Yiğitoğlu, A. İ. (2005). 2001 Krizi Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinin ve Bankacılık Sektörünün Değerlendirilmesi. *Sosyo Ekonomi*, 1 (1), 115-125.
- Yükseler, Z. (2013, Mart). *Yatırım – Tasarruf Dengesi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar*. Erişim: 30 Nisan 2019, <http://www.researchgate.net/publication/258808662>
- Yükseler, Z., Türkan, E. (2008). Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm:Küresel Eğilimler ve Yansımaları. *Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği Yayınları* , 1-166.
- Zeza, G. (2014). Fiscal And Debt Policies For Sustainable U.S. Growth. P. Arestis, & M. Sawyer İçinde, *Fiscal And Debt Policies For The Future* (S. 237-278). Palgrave Macmillan.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Doğuş Rodan ERTAŞ
Doğum Yeri	KARS
Doğum Tarihi	19/11/1993

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
Fakülte	İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Bölüm	İKTİSAT

İLETİŞİM

Adres	UĞURMUMCU MAHALLESİ AKŞEMSETTİN CADDESİ ÜSLUP SOKAK KARDELEN APARTMANI KAT:3 DAİRE:12 KARTAL/İSTANBUL
E-mail	dogus_ertas@hotmail.com